

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MİZAHIN TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE SİYASETE İLİŞKİN
TOPLUM ALGISININ OLUŞTURULMASINDAKİ ROLÜ

Hazırlayan

Mehmet Semih KÖKSAL

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yönetim Bilimi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARAMAN – 2013

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MİZAHIN TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE SİYASETE İLİŞKİN
TOPLUM ALGISININ OLUŞTURULMASINDAKİ ROLÜ

Hazırlayan
Mehmet Semih KÖKSAL

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yönetim Bilimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Mehmet İNCE

KARAMAN – 2013

**MİZAHIN TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE SİYASETE
İLİŞKİN TOPLUMSAL ALGISININ OLUŞTURULMASINDAKİ ROLÜ**

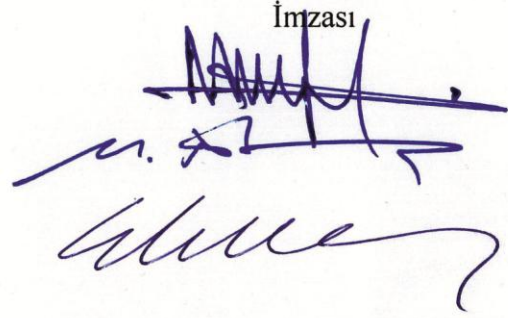
Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 01/03/2013

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Doç. Dr. Mehmet İNCE

Üye: Doç. Dr. Mehmet ALAGÖZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Elifhan KÖSE

İmzası

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 11/02/2013 tarih ve 2013-03/07 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü : Doç. Dr. Zülfi GÜLER

ÖNSÖZ

“Mizahın Türk Siyasi Kültüründeki Yeri Ve Siyasete İlişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü” adlı çalışmamızdaki amaç, bilinçli bir şekilde mizahi eserlere ilginiz sonucu olarak veya hayatın doğal akışı içerisinde kendiliğinden ortaya çıkan mizahın, Türk siyaseti ile karşılıklı ilişkisini ve toplumun içerisinde bulunduğu siyasi tablo veya kişilere ilişkin algısını nasıl etkilediği sorusuna cevap bulmaktır.

Çalışmamızın Cumhuriyet öncesi antik Anadolu mizahı ve Cumhuriyet dönemi arasındaki zaman mizahı adına yapılmış ve konumuzla ilişkili çalışmaların sayısının azlığı dolayısıyla kaynak bakımından sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet dönemi ile günümüz arasındaki süre için ise bütün siyasi olaylarına değinilmesi çok geniş bir konuyu içerisine alacağından belli başlı ve etkisi daha büyük olaylar ve bu olaylara ilişkin mizahi yansımaları seçilmiştir.

Çalışmamızda başlıklar halinde belirtilen siyasi olaylar ile mizahın bu olaylara yaklaşımını göstermek amacıyla, seçilen konular hakkında karikatürlere yer verilmiştir. Çalışmamızda yer verdiğimiz karikatürlerde çizerin vermeye çalıştığı mesaj doğrultusunda analiz yapılmış, Arap harfleri kullanılarak hazırlanmış karikatürlerde ise ne anlatıldığı karikatürün alt kısmında ve ilgili dipnot içerisinde belirtilmiştir.

Çalışmamızda seçtiğimiz mizah eserleri seçilirken o dönem siyasi gelişmelerini en çarpıcı şekilde aktarmış olması göz önünde bulundurulmuştur.

Tezimiz genel yapısı itibariyle; birinci bölümde mizah kavramının tanımlanması çeşitleri ve öğelerinin belirtilmesi, ikinci bölümde antik Anadolu'dan günümüze gelişimi, siyaset ile ilişkisi ve mizahın muhalif tavrının yanı sıra siyasete ilişkin toplum algısı üzerine etkisinin aktarılması şeklindedir. Üçüncü bölümde ise üniversite

öğrencileri üzerinde yapılan ve siyasete ilişkin algılarına mizahın etkisini ölçmeye çalıştığımız uygulamayı içermektedir.

Araştırmamız esnasında mizahın siyaset ile ilişkisi ve bu durumun topluma yansımaları hakkında çok fazla çalışma olmadığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle çalışmamızın bu alanda bir boşluğu doldurması temenni edilmektedir. Çok geniş bir tarihsel dönemi içine alan çalışmamız bu sebepten dolayı mutlaka bazı eksiklikler içerecektir. Ancak bundan sonra yapılacak daha ayrıntılı dönemsel çalışmaların bu alandaki eksiklikleri dolduracağını ve mizahın hak ettiği seviyeye getirileceğini ümit etmekteyim.

Bu çalışmanın hazırlanmasında her konuda yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mehmet İnce'ye, tez konusu hakkında fikrimin ortaya çıkmasını sağlayan Doç. Dr. Ercan Oktay'a, kaynaklara ulaşmam konusunda yardımcı olan İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Çalışanları ve İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü görevlilerine teşekkür ederim. Ayrıca bütün varlıklarıyla beni destekleyen ve moral veren anneme, ablama ve tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Mehmet Semih Köksal

ÖZET

Eğlendiren, güldüren, hoşça vakit geçirmemizi sağlayan aynı zamanda da çok güçlü bir eleştiri silahı olan mizah insanlık tarihinde geliştirdiğimiz beklide en değerli olgulardan biridir. Her yaştan herkesin ister istemez bir şekilde içinde bulunduğu mizah kökeni bakımından da oldukça eski bir tarihe sahiptir.

Antik Anadolu'dan günümüze kadar bu topraklarda yaşayan her kültürün üzerine bir şeyler koyarak geliştirdiği mizah, bu uzun yolculuğu sırasında siyaset ile de çokça ilişki içerisine girmiştir. Zaman zaman dönem siyasetini desteklemiş, ancak genellikle eleştiri ve muhalefet yanlı tavrını ortaya koymuştur.

Mizahın siyasete ilişkin bu tavrı halk üzerinde kaçınılmaz olarak belirli bir etki yaratmış bazen de daha ileri giderek siyasetin bizzat kendisini etkilemiştir.

Çalışmamızda köklü bir tarihe sahip ve toplum üzerinde oldukça etkili olan mizahı, geçmişten günümüze kadar siyaset ile olan ilişkisi çerçevesinde incelenmiş, toplumun siyasete ilişkin algısı üzerine etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Siyaset, Muhalefet, Toplumsal Algı, Türk Siyasi

Tarihi

ABSTRACT

Perhaps the humor is one of the most valuable facts which entertained us, made us laugh and providing a good time to spend, additionally providing a very powerful weapon of criticism developed in the history of mankind. Humor, in which everyone of all ages willynilly, has a very old history in terms of origin.

The humor developed with adding something by people which living in ancient Anatolia to the present day and during this long journey entered into a connection with politics. Sometimes, it supported the politics of the period but generally showed that the attitude of biased criticism and opposition.

That attitude about politics of humor, created a specific impact on the public inevitably and sometimes affected the policy on exceeding.

In our study, the humor ,which fairly effective on society and has rooted history, examined in a connection with policy and evaluated it's impact on sensation of society about policy.

KEYWORDS: Humor, Policy, Opposition, Sense of Society, Political History of Turkish

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİZAH KAVRAMI, ÖĞELERİ, ÇEŞİTLERİ VE TÜRLERİ

I.1. Mizah Kavramı.....	12
I.1.1. Mizah Kavramı ve Mizahın Kökeni.....	12
I.2. Mizahın Öğeleri	17
I.2.1. Mizahta Mantık	17
I.2.2. Mizahta Görüntü	17
I.2.3. Toplumsal İlişkisi.....	18
I.3. Mizahın Çeşitleri	19
I.3.1. Latife	19
I.3.2. Nükte	19
I.3.3. Şaka	20
I.3.4. İğne ve Taş	20
I.3.5. Hiciv.....	20
I.3.6. Alay.....	21
I.2.7. Halt.....	21

I.4. Mizah Türleri.....	22
-------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

MİZAHIN TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜ İLE İLİŞKİSİ VE SİYASETE İLİŞKİN

TOPLUM ALGISI ÜZERİNE ETKİSİ

II.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem Anadolu Mizahı	25
II.1.1. Antik Anadolu Mizahı.....	25
II.1.2. Selçuklu Mizahı	25
II.1.3. Osmanlı Mizahı	27
II.1.4. Meşrutiyet Mizahı	28
II.1.5. Kurtuluş Savaşı ve Mizah	32
II.2. Cumhuriyet Mizahı.....	33
II.2.1. Cumhuriyetin Kuruluşu, Hilafet ve Saltanatın kaldırılmasının	33
Mizah Basınına Yansımaları	33
II.2.2. Laiklik Tartışmaları ve Mizah	35
II.2.3. 1924 Anayasası ve Mizah Basınına Yansımaları.....	37
II.2.4. Atatürk Dönemi Seçimlerinin Mizaha Yansımaları	38
II.2.5. Halk Parti Dönemi Muhalefet Hareketlerinin Mizah Basınına.....	39
Yansımaları	39
II.2.5.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra İttihat Terakki Cemiyetinin	39
Mizaha Yansıması	39
II.2.5.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Deneyiminin Mizaha	41
Yansıması.....	41
II.2.5.3. Şeyh Sait İsyanı ve Mizah Basınına Yansımaları	43
II.2.5.4. 150'likler Meselesinin Mizaha Yansımaları	45
II.2.5.5. Dersim İsyanının Mizaha Yansımaları	47

II.2.6. İstiklal Mahkemelerinin Mizaha Yansımaları	49
II.2.7. Mizah Basınında Harf İnkılâbı	51
II.2.8. Mizah Basınında Yabancı Okullar	53
II.2.9. Darülfünun'un Kapatılmasının Mizaha Yansımaları.....	55
II.2.10. 1923-1938 Dönemi Mizah Basınında Ekonomi Politikaları	57
II.2.11. 1923-1938 Dönemi Dış Politikaların Mizaha Yansımaları.....	61
II.2.12. İsmet İnönü Dönemi Politikalarının Mizaha Yansımaları.....	76
II.2.13. 1950-1960 Menderes Dönemi ve Mizaha Yansımaları	84
II.2.14. 1960 - 1970 Dönemi Siyasi Gelişmeleri ve Mizaha Yansımaları.....	86
II.2.15. 1970-1980 Dönemi Siyasal Olayları ve Mizaha Yansıması	89
II.2.16. 1980-1990 Dönemi Siyasi Gelişmelerinin Mizaha Yansımaları	92
II.2.17. 90'lı Yıllar Siyaseti ve Mizah Basınına Yansımaları.....	95
II.2.18. 2000'li Yıllar Siyaseti ve Mizaha Yansımaları	98
II.3. Mizahın Siyasete İlişkin Toplum Algısı Üzerine Etkisi	111
II.3.1. Algı ve Toplumsal Algı Kavramı	111
II.3.1.1. Algı	111
II.3.1.2. Toplumsal Algı.....	112
II.3.2. Mizahın Muhalif Tavrı ve Topluma Yansıması	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİZAHIN SİYASETE İLİŞKİN TOPLUM ALGISI

OLUŞTURULMASINDAKİ ROLÜ ÜZERİNE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ

ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

III.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	125
III.2. Araştırmanın Kısıtları	126
III.3. Örneklem Kitlesi.....	126

III.4. Araştırmada Kullanılacak Olan Hipotezler.....	127
III.5. Anketin Hazırlanması İle İlgili Aşamalar	127
III.5.1. Anket Ölçeklerinin Oluşturulması	127
III.5.2. Anket Formunun Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar	128
III.6. Veri Toplama Aşaması	128
III.7. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	129
III.7.1. Araştırmaya Katılan Öğrenciler Hakkında Genel Bilgiler	129
III.7.2. Katılımcıların Mizahla Olan İlişkilerine Dair Soruların Analizleri.....	129
III.7.3. Katılımcıların Siyasetle Olan İlişkileri Konusunda Sorulan Soruların Analizi.....	136
III.7.4. Katılımcıların Mizahın Siyasete İlişkin Alguları Üzerine Etkileri İle İlgili Sorulan Soruların Analizi	143
III.8. Araştırma Hipotezlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bilgiler	150
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA.....	155

GİRİŞ

İnsanlar yaşamdaki olaylara farklı şekillerde tepkiler verirler. Bazı insanlar olaylara gülerek yaklaşırken , bazıları ağlamaklı olurlar. İnsanların yaşadıkları olaylara ve dünyaya gülerek yaklaşmaları onların can sıkıntısından , hastalıktan ve ruhun sömürgeleştirmesinden kurtaran ‘doğal bir savunma hattı’¹. Olaylara gülerek yaklaşım ve bu yaklaşımın da sanatlı bir biçimde ifade edilmesiyle ortaya çıkan sanat dalına mizah denir. Aslında bu tanım mizahı oldukça geniş bir açıdan ele almaktadır. Mizahın birbirinden değişik ve birbirini tamamlayan pek çok tanımı vardır ve mizahla ilgili pek çok araştırma ve inceleme yapılmıştır.

Mizahın ne olduğu üzerine çeşitli araştırmalar yapan bilim adamları ve filozoflar, gülmenin sanatlı şeklinin mizah olduğu kanaatine varmışlardır. Yazarlar ve filozoflar, mizah kavramıyla en eski çağlardan bu yana ilgilenmişler; bu kavrama gerçekçi, metafizik, edebi, ruhbilimsel ya da mantıksal açılardan yaklaşıp farklı tanımlar getirmeye çalışmışlardır. Platon, Aristo, Çiçero, Kant, Spencer, Schopenhauer, Bergson, Croce, Freud bunların başında gelir. Mizah kavramı farklı alanlarla ilgili olduğu için mizahın tanımı da gittikçe genişlemiştir. Örneğin, Platon ve Aristo konuya ‘katharsis’ bir çerçeveden yaklaşırken², Bergson, temayı göz önünde tutar ve mizahı ‘karşıtlıkla’ açıklamaya çalışır³. Bergson açıklamalarında mizahın oluşturulma yöntemlerini ve amacını ortaya koymaya çalışır. Freud ise psikanalist öğretinin doğrultusunda ‘mizahın, insanlardaki saldırı dürtüsünden kaynaklandığını’ savunur⁴. Katharsis yaklaşımına göre mizahın genel işlevi, ‘güldürerek boşalım sağlamak’⁴’tır. Bu nedenle mizahi yaratmaların büyük çoğunluğu, yaratıldıkları toplumun sosyal, kültürel, ekonomik koşullarının, gelenek ve

¹ Barry Sanders, **Kahkahanın Zaferi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları,2001,s.32.

² Berna Moran, **Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri**, Cem Yayınları, 1994, s.27-28.

³ Henri Bergson, **Gülme**. Çeviren: Yaşar Avunç, İstanbul, Ayrıntı Yayınları,1996.

⁴ John Morreal, **Gülmeyi Ciddiye Almak**. Çeviren: Kubilay Arsever – Şenay Soyer, İstanbul İris Yayınları,1997,s.8-9. 9.Baskı

göreneklerinin, değer yargılarının, olumsuz, uyumsuz, çelişkili yanlarını, gülünecek biçimde yansıtırlar. Böylece mizahi eser, bir topluma kendi sorunlarını düşündürüp, onu bilinçlendirir, rahatlatır.

Mizah gündelik yaşam içerisinde eğlendirme, rahatlatma benzeri işlevlerinin yanında, daha çok bağımlı sınıfların direniş olanaklarını da yansıtmaktadır. İktidar, devamlılığını sağlamaya çalıştığı toplumsal düzen için alt sınıfların rızasını almak zorundadır ve bu yüzden sık sık direnişlerle karşılaşır. Bu direniş odaklarının en can alıcı duruşlarından biri de muhakkak mizahtır. İktidarların varlığı ve meşruluğu, sabit ve değişmez değildir. Alt sınıflar sürekli olarak mevcut koşullara direnirler. Popüler kültür kanallarını kullanan sınıflar ise bu direniş yollarından biri olarak mizaha baş vururlar.

Geçmişten günümüze kadar bakıldığında mizahın siyasetle olan ilişkisinde iktidarı hicvetme aracı olarak, ellerinde bulundurdukları iktidarı kendi çıkarları doğrultusunda , keyfi ve geniş halk kitlelerinin aleyhinde kullanan iktidarlar için bir nevi “kamuoyu denetimi” işlevi gördüğü de söylenebilir.

Oldukça eski bir tarih ve geleneğe dayanan mizah antik Anadolu’da Hitit dönemi Purullı törenleri, bol ürünü karşılama şenlikleri, Hitit dönemi sonrası Dionysos ile ilişkili olmakla beraber Frigya Kralı Midas’ın eşek kulakları ve her tuttuğunu altına çevirmesi sonucu açlıktan ölme tehlikesi geçirmesi gibi pek çok mizah motiflerini içinde barındırır. Aslında Anadolu’da bulunmalarına rağmen yine batı mizahına kaynaklık etmiş olan Ezop ve aslında mizahın atası sayılan Dionysos’un bile atası sayılan Sabaz yine Anadolu’dur. Ancak antik Anadolu mizahı içerisindeki bu unsurların daha sonra takip eden Selçuklu dönemi mizahında izini bile göremiyoruz. Ne Keloğlan ne Nasrettin Hoca ne de Dede Korkut bu motiflerin hiçbirine benzemez.

Selçuklu mizahı, gerçekdışı görüntüler ile doludur. Selçuklu mizahı , masalsı kimliğini Hoca’nın fıkralarında ve Yunus’un ünlü “Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü” gibi şiirlerinde de korunmuştur. Görüntü tablosu bütünüyle kır, çobanlık motifleri

ile örülmüş olup, Hoca'da yer yer köy görüntüleri de belirmeye başlamıştır. Hoşgörü boyutu en geniş çapı ile Selçuklu mizahında belirir. Bugün bu mizahı olduğu gibi yazıya geçirmek bile zor oluyor. Tanrıya seslenişleri, kutsal deyimlerden söz edişleri, şaşırtıcı bir açılık gösterir. Kaygısız Abdal; “Kıldan köprü yaptırmışsın/ gelsin kullar geçsin deyu/ hele biz şöyle duralım/ yiğit isen geç a Tanrı” diyebiliyor. Yunus din adamlarına “Şeriat oğlanları” deyimini kullanabiliyor⁵.

Osmanlı mizahı ise imparatorluğun matbaa ve basın öncesi bütün mizah çeşitlerini içine alır. Osmanlı mizahı bir ortaçağ mizahıdır ve bütün ortaçağ ilgeleri gibi birtakım lonca örgütlenmeleri içinde gelişmiştir. Ayrıca her lonca , Osmanlı'da kendisini bir tarıkata bağlamıştır.

Örneğin Osmanlı mizahına damgasını vurmuş olan karagöz oyunlarının loncası İstanbul'da Kasımpaşa'da idi ve bu gösteriler başından beri Nakşibendi tarikatı güdümü altında bulunmuştur.

Bektaşilik, Sünni tarikatlar karşısında, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ana muhalefet partisi yerine görülebilir. Sözelimi Bektaşilik bu muhalefet sonucu, yaygın bir hiciv ve mizah geleneğinin yaratılmasına önayak olmuştur. Hatta birer hiciv ve uyarma olabilecek Karagöz'ün perdesi, Kavuklunun ortası, yöneticilere ve kültür değerlerine, Bektaşi'de izlediğimiz gibi saldırmamışlar; belki de yalnızca Osmanlı düzenine duyduğu hayranlığı, ondan aldığı gurur ve sevinci dile getirmek istemişlerdir⁶.

Meşrutiyet mizahına geldiğimizde ise Osmanlı mizahına göre kökten ayrı bir yerden çıkmış ve beslenmiştir. Meşrutiyet mizahının başlıca iki özeliği yazılı, basılı mizaha geçiş ve Meşrutiyet yönetimi ile birlikte mizahı artık tarikatlar değil partilerin gütmeye başlamasıdır. Meşrutiyet mizahta köklü değişikliklere neden olmuş, ancak kendi geleneklerini yaratacak zaman bulamadan bütün günlerini savaş içinde geçirmiştir⁷.

⁵ Ferit Öngören, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı Ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s.49.

⁶ Ferit Öngören, **a.g.e** ,s.50.

⁷ Ferit Öngören, **a.g.e** ,s.60.

Bu dönemde Türk karikatürü Arif Arifaki'nin 1867 yılında çıkarmış olduğu *İstanbul* adlı dergi biçimiyle hayat bulmuştur. Bilinen ilk karikatür dergimiz ise Teodar Kasap'ın yayınlamış olduğu *Dyojen*'dir⁸. 1873-77 yılları arasında da yayınlanan çok sayıda dergi bulunmaktadır. Bu dergiler arasında *İbret-i Alem* 1873 (10 sayı), *Tiyatro* 1874-1876 (87 sayı), *Latife* 1874-1875 (77 sayı), *Şarivari Medeniyet* 1874 (4 sayı), *Kahkaha* 1875 (26 sayı), *Geveze* 1875 (10 sayı), *Kara Sinan* 1875 (34 sayı), *Meddah* 1876 (34sayı), *Çaylak* (1876)'ı sayabiliriz. Bu dönemde çıkarılan dergilerin diğer bir özelliği yayıncıların Ermeni Osmanlı vatandaşı olmalarıdır. Çünkü bu dönemde yayın hayatı genelde Ermenilerin elindedir⁹.

II. Abdülhamit'in tahta geçmesiyle birlikte 1877'de çıkarılan Matbuat Yasası mizah basını yayınlarını olumsuz yönde etkilemiş, yayınlara ara verilmek zorunda kalmıştır. Bu dönem için Türk karikatürünün en kısır döneminin yaşandığını söyleyebiliriz.

1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte mizah basını yeniden yayınlarına devam etme şansı bulmuştur ve hatta mizah basınının en canlı dönemlerinden birinin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bu dönem karikatürlerinde II. Abdülhamit'e duyulan öfke nedeniyle sık sık padişah tasvirlerine rastlanmaktadır. Bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenleri de yine Avrupa'da Abdülhamit karşıtı karikatürler yayınlanması için adeta kampanya başlatmıştır. Bu dönem Avrupa karikatürleri de incelendiğinde çok sayıda Abdülhamit karikatürü görülebilmektedir.

Sultan Abdülhamit hakkındaki kampanyaya karikatüristlerin usta olarak kabul ettiği Cemil Cem' de katılmıştır. Çıkardığı *Kalem Dergisi* bu kampanyanın önemli bir unsuru olmuş ve oldukça etki bırakmıştır. Cem'in Abdülhamit'e karşı tutumunda Talat Paşa'nın dostu olması elbette önemlidir¹⁰.

⁸ Hıfzı Topuz, **Başlangıçtan Bugüne Dünya Karikatürü**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1997, s.207.

⁹ Semih Balcıoğlu, Ferit Öngören, **50 Yılın Türk Mizah Ve Karikatürü**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s.58.

¹⁰ Balcıoğlu ve Öngören, **a.g.e.** , s.60.

İttihat ve Terakki'nin kesin olarak yönetime gelmesinden sonra mizah tekrar bir kırılma yaşamıştır aslında genel olarak tek partili dönemlerin tümünde mizahın başına gelen bir olaydır bu. Daha çok siyasi portrelerin ön plana çıktığı bu dönem dergilerinden bazıları şunlardır; Davul, Dalkavuk, Çekirge, Falaka, Boşboğaz, Eşref, Züğürt, Cadaloz, Adam Sen De, Eşşek, Kibar, Malum, El Üfürük, Karagöz, Püsküllü Bela, Curcuna, Coşkun Kalemler, Yuha, Laklak, Kalem ve Cem. Ancak zamanın en ses getiren dergileri Cem, Karagöz ve Kalem'dir.

Tarikat , parti ve örgütler tarafından yönlendirilen Türk mizahı milli mücadelenin başlamasıyla da önemli bir propaganda aracı olarak dikkat çekmiştir. Örneğin Refik Halit Karay'ın çıkarmış olduğu *Aydede* dergisi İstanbul hükümetini savunurken Sedat Simavi'nin çıkardığı *Güleryüz* dergisi Ankara hükümetini savunmuştur. Bu tutumundan dolayı *Aydede* daha sonra kapatılacaktır.

Milli mücadele yıllarında yayınlanan diğer mizah dergileri arasında ise Diken (1918-1920), Deccal (1917), Kaval (1920-1922), Ortaoyunu (1919), Alay (1920), Ayine(1921-1923), Aydede (1922), Güleryüz (1921-1923), Kahkaha (1922), Akbaba (1922-1977), Zümrüdüanka (1922-1925), Kelebek (1924)'i sayabiliriz¹¹.

Türk mizahının önemli bir dönemi de 1923-1950 yılları arasına tesadüf eder. Bu dönemi de yine kendi içinde harf devriminin öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmak faydalı olacaktır.

Cumhuriyetin ilk evresi kültür ve düşünce hayatı yapısında oldukça renkli ve özgür bir dönemdir. Bu canlılık dolayısıyla mizah basınına da yansımış ve oldukça renkli bir dönem geçirilmiştir. Bu canlılık İzmir Suikastı teşebbüsü, Şeyh Said İsyanı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın izlediği siyasetten etkilenecektir. Artık mizahi basın eski özgür ortamı bulamayacaktır. Yeni dönemde mizah basını olabildiğince tekdüze , siyasi gülmeden uzak bir sürece girecektir¹².

¹¹ Topuz a.g.e. s.221.

¹² Balcıoğlu ve Öngören, a.g.e., s.71.

Bu dönemin önemli dergileri Akbaba (1922-1930-1933-1977), Karagöz (1908-1928-1935-1955), Papağan (1924-1928,276 sayı), Guguk (1924, 17 sayı), Kelebek (1924), Vayvay (1925), Yeni Kalem (1927-1928), Nasreddin Hoca (1927 , tek sayı), Köroğlu (1928), Kahkaha (1928, tek sayı), Babacan (1928, tek sayı), Kalem (1930, tek sayı) ve Brava (1930)'dır.

1928 Harf devrimi mizah için oldukça önemli bir dönemdir. Kültürel değişim mizahçıları da etkilemiş ve onlarda yeni yazı ile birlikte çizgilerinde değişime gitmişlerdir. Ancak bu durum bir süre yeni harfleri takip edemeyen pek çok okuru geçici bir süre kaybetmesine neden olmuştur.

Halk Partisi döneminin 1930-1933 yıllarında mizah dergisine rastlanılmamaktadır. Bu durgunluk 1933 yılında son bulmuştur. Bu tarihte dergi tekrar yayın hayatına başlayınca mizahın önü tekrar açılacaktır. Akbabadan sonra Karagöz (1935-1952), Hemşeri (1935-1945), Karikatür (1936- 1948), Hoca Nasreddin (1940-1941) ve Amcabey (1942- 1944) gibi mizah dergileri yayınlanmıştır¹³.

İkinci Dünya Savaşı dönemine geldiğimizde mizahın iki şekilde silah olduğunu görmekteyiz bunlar fıkra ve karikatürdür. Savaş yılları sırasında pek çok fıkra kitabı yayınlanmıştır. Bu fıkra kitapları içinde 1943'te yayımlanmış Harp Şakaları adlı kitap ilgi çeker.

Savaş sırasında yerli fıkraların bu işleklığı yanı sıra , uluslararası fıkra savaşı da ülkemizde büyük ilgi uyandırmıştır. Hitler için anlatılan fıkralar belli bir kuşağın bugün de dağarcığındadır. Buna karşılık Almanya'yı tutanlarca , Stalin için anlatılan fıkralar da sayıca pek çoktur¹⁴.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, fıkra gibi etkili bir mizah silahı da karikatür oluyor. 1939-1948 yılları arasında otuz dört karikatür albümünün yayımlandığını tarıyoruz. Savaş öncesi ve savaş sonrası hiçbir on yılda bu sayıya ulaşabilmiş değiliz. Ayrıca bu otuz

¹³ Topuz, **a.g.e.** s.230-235.

¹⁴ Öngören,**a.g.e.** , s.88.

dört karikatür albümünün yirmi bir tanesi savaş yılları içinde yayımlanmış, on üç tanesi de savaştan hemen sonra çıkmıştır. Karikatürde geniş halk kitlelerinin ilk kez bu yıllarda tanıştığı göz önüne alınırsa, işin önemi biraz daha ortaya çıkar. Geniş halk kitlelerinin sevgilisi olan karikatür, bunu İkinci Dünya Savaşı'nda verdiği çetin sınavı başarmasına borçludur¹⁵.

Bu yıllar içerisinde en dikkati çeken karikatüristler Cemal Nadir Güler, Ramiz ve Salih Erimez'dir.

Savaşın ardında Türkiye yeni bir ortama, yeni bir ilişkiler dünyasına girecektir. Cumhuriyet , reformlara devam ve özellikle toprak reformunu yapmak istegindedir. Mecliste, toprak reformuna karşı olanlar ,belli bir grup ve kesin bir istememe ile ortaya çıkınca, çok partili düzene geçiş uygun bulunur. Kurulan DP ile birlikte çok partili düzen yeniden başlar. Halk, savaşın getirdiği yorgunluğun etkisi ile ve geleneksel bir eğilimle ikinci partiyi tutma isteğini gösterince, politik ortam birden kızışacaktır. Bu dönemin mizah özelliği için kesin bir muhalefet deyimi uygun düşer. Cumhuriyet tarihinde hatta, İkinci Meşrutiyet'ten bu yana görülmemiş bir yol olan mizahın hükümete muhalefeti, halkı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürüklemiş mizah bir anda sihirli bir güç kazanıvermiştir¹⁶

Bu dönemin en önemli mizah hareketi *Markopaşa*'dır. *Bizim Markopaşa Malum Paşa*, gibi isimlerle sık sık kapanıp yeniden açılan dergi iktidardaki partiyle açıkça mücadele eden ilk dergidir.

1950-1960 yılları arasında cumhuriyeti kuran tek parti kendi içinden çıkan bir partiye iktidarı bırakmış ve muhalefete geçmiştir.

Dönemin önemli mizah figürlerini şu şekilde belirtebiliriz; devrilmiş olmasına rağmen tek partinin halk üzerinde bıraktığı eski etkilere saldıran *Karakedi* , devrilen tek parti ile geçmişi içine alan bir hesaplaşmaya giren *Akbaba* , *Tef* ve *Dolmuş* mizah dergileri, muhalefeti yani CHP'yi tutan *Taş-Karikatür* ve iktidarı savunan *Akbaba* .

¹⁵ Öngören, a.g.e. s.88.

¹⁶ Öngören, a.g.e., s.91.

1950-1960 yıllarının önemli bir özelliği de mizah hikayelerinin yayımlanmasıdır. Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Bülent Oran ve Yalçın Kaya sürekli mizah hikayeleri yazmaya koyulmuşlardır. Aynı zamanda edebiyatçı Orhan Kemal ve oyun yazarı Haldun Taner de mizah hikayeleri yazmışlardır.

Mizahi şiir, taşlama ve bu anlamda hiciv de 1950'den sonra şaşırtıcı bir yaygınlık gösterir¹⁷. Garipçiler olarak bildiğimiz Orhan Veli ve arkadaşları mizah ağırlıklı yeni bir şiir akımı başlatmışlardır.

1960-1970 yılları arasına geldiğimizde 27 Mayıs'ın ülkeye kazandırdığı en büyük zenginlik yeni Anayasa ve Anayasa kurumlarıdır. Türkiye bu Anayasa ile sanayi toplumuna çok çabuk uyabileceğini göstermiştir. Grev ve Toplu Sözleşme Kanunu ve uygulamaları, övünülecek bir düzey göstermiştir. Yeni Anayasanın konumuzla ilgili en önemli etkisi; kültür yönünden çok hızlı bir kitap basımının başlamasına neden olmuştur. Denebilir ki, 1928'de alınan yeni yazı gerçek semeresini, 1961 Anayasası'ndan sonra, bu dönemde vermiştir. Bu dönemin mizah çatısı da ilgi çekicidir.

27 Mayıs'tan sonra kalkan baskı ile birlikte, DP'ye karşı yoğun bir hiciv saldırısı ortaya çıkıyor. Ancak bu çok kısa sürelidir. Bu saldırı mizahında *Zübük* ve *Akbaba* adları mizah dergisi olarak sayılabilir¹⁸.

1970-1980 yıllarının Türkiye'sinde kırsal kesimden büyük kentlere göç eden milyonluk kitleler yaşamın her alanında ağırlıklarının koymaktadır. Kente göç eden halkın artık çocukları da 1970-1980 evresini etkileyecek yaşa gelmiştir. Kırsal kültür ile kentte yetişmiş bu kuşaklar gecekondü kültürü ile derin bir uyumsuzluk içine düşerler.

Bunun yanı sıra beklenmedik değişimlerle örülmüş bir politik tablo ortaya çıkmaktadır. 1970-1980 evresi yine ordunun müdahalesi ile başlıyor. İktidar ve muhalefetin uzlaşmaz çekişmesi ordunun muhtırası ile kesilir¹⁹.

---

¹⁷ Öngören, **a.g.e.** s.95.

¹⁸ Öngören, **a.g.e.** s.97.

¹⁹ Öngören, **a.g.e.** s.104.

Parti içi anlaşmazlıklar sonucu İsmet İnönü'nün başkanlığı bırakması ve Bülent Ecevit'in yerini alması, muhtıradan sonra yapılan seçimde MSP ve MHP'nin meclise girmesi ve CHP'nin iktidara geldiği sırada Kıbrıs çıkartmasının yapılması dönemin diğer önemli olaylarındanıdır.

Yine bu dönemde II. Dünya Savaşı'na katılmamak ve İnönü'nün Johnson'un mektubuna verdiği ünlü cevaptan sonra CHP ağırlıklı koalisyon hükümetinin bağımsız tavır göstermesi ülkeyi bir ekonomik bir durgunluğa sürüklemiştir. Gençlik artık CHP'yi tutan büyük kitlelerin daha sola kayması ve AP'nin gençlerinin de MHP ve MSP arasında paylaşılmasıyla toplumsal uzlaşmazlık artmış bu durum da silah kaçakçılığı için uygun bir ortam hazırlamıştır. Ülke silah kaçakçılığı için uygun bir Pazar haline gelmiş anarşi ve terör üst düzeye çıkmıştır.

19770-1980 yılları arasındaki en önemli mizah olayı olarak da *Gırgır dergisi* ile *Karikatürcüler Derneği*'nin (buna bağlı olarak Karikatür Müzesi'nin) etkinlikleridir diyebiliriz²⁰.

1980 yılında başka bir evre başlar. Silah ve uyuşturucu kaçakçılığının körüklediği korkunç terör, Türkiye'de çok duyarlı bir gençliğin varlığından yararlanmıştır. Birçok değerli insanını yitiren ülkemizde bu yıllarda dünya çapında teröristler yetişir. Uluslararası kanlı bir örgütlenme ortamında demokrasi soluksuz kalmış, 12 Eylül'de ordu yönetime el koymuştur²¹.

1980-1990 yılları demokrasinin darbe ile yıkılması ve yeniden inşası süreçlerini içine aldığımda birbirine zıt iki tabloyu içine aldığı söyleyebiliriz. Bu dönemde 1983 seçimlerine kadar mizahçılar ve mizah yayınları baskı altında kalmış ancak 6 Kasım genel seçimleri sonrası çok partili düzen ve mizah dergileri yeni bir başlangıç yaparlar. Bu dönemin en önemli mizah konusu ise Turgut Özal olur.

---

²⁰ Öngören, **a.g.e.** s.101.

²¹ Öngören, **a.g.e.** s.106.

1990-2000 dönemi kendinden önceki on yıldan çok farklı bir gelişme gösterir. Her alanda büyük dalgalanmalar ortaya çıkar. Dekorlar, sorunlar, tipler arka arkaya hızla değişecektir. Terör, 1980 yılında kaldığı yerden yeniden başlar. Profesör Muhammet Aksoy, gazeteci Çetin Emeç, yazar Turan Dursun, Doçent Bahriye Üçok belirli aralıklarla vurulurlar. Yapanlar sır olarak kalır. Arkadan Uğur Mumcu, Onat Kutlar ve yüzlerce isim kimvurduya gidecektir²².

Yine bu dönemde körfez krizi patlak vermiştir ve bu savaşa katılmayı istemeyen Yıldırım Akbulut ile ilgili çokça fıkra anlatımı başlar. Bu fıkralara en çok gülen Özal fıkralarla yıpratılıp düşürülen ilk başbakan olan Akbulut'un yerine Mesut Yılmaz'ın geçmesiyle yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştur.

1991 Ekiminde yapılan erken genel seçimlerde başbakan seçilen Süleyman Demirel ile Özal karikatürlerde Karagöz Hacivat gibi çizilmeye başlanmıştır. Daha sonra Özal'ın ölümüyle Demirel Çankaya'ya çıkmış ve yerine Tansu Çiller başbakan olmuştur.

Yine bu dönemde Rusya'da çok partili sisteme geçiş ve Almanya'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sol ile sağ arasında bir yumuşama yaşanmıştır. Tabi bu durum ülkemizde de koalisyon denemeleriyle yansımalarını gösterecektir.

2000 yılına on iki ay kala, Türkiye'de mizahçılar, yeni yeni konularla ilgilenmek zorunda kalırlar. Çete, mafya, kaçakçı, kaset, tetikçi, özelleştirme bu son yılın gündemini süslüyor. Zincirleme olaylar karşısında toplum şoklarla sarsılmakta. Bu konularla ilgili hiciv oklarını milyonlar alkışlıyor, mizahçının takılmalarına halk kahkahalarla gülüyor²³.

2000'li yıllarda yaşanan dikkat çeken siyasi olaylar; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 3 Kasım 2002 genel seçimlerini kazanması ve günümüzde de süren iktidarı, 2007 cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde başta CHP olmak üzere diğer siyasi partilerin karşı çıktığı Recep Tayyip Erdoğan'ın muhtemel adaylığına karşı çıkmaları ve sonucunda

---

²² Öngören, a.g.e. s.107.

²³ Öngören, a.g.e. s.111.

Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve bu süreçte yaşanan içtüzük ihlali yapıldığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması sonucu tarihinde görülmemiş bir kararla TBMM Cumhurbaşkanını seçemediği gerekçesiyle erken genel seçime gidilmiştir. Bu süreçte 2007'de Ankara'da düzenlenen Cumhuriyet Mitingi ve daha sonra İstanbul'da gerçekleşen Çağlayan Mitingi gündemin en çok dikkat çeken olayları arasındadır. Tüm bu olayların yanı sıra Anayasa tartışmaları, ekonomik krizler ve günümüzde hala gündemin bir numaralı sorunu olan PKK ve terör sorunu ülkenin baş etmesi gereken en büyük sorunu oluşturmaktadır.

Bu dönemin en dikkat çeken karikatür dergisi *Penguen* olmuştur. Bunun nedeni de tabii ki başbakanın açtığı pek çok dava ve derginin de vazgeçmeden iktidarı eleştirme gayretidir. *Penguen*'in yanı sıra günümüzün diğer önemli bir dergileri de *Leman* ve *Uykusuz*'dur.

Bu çalışma, üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mizah kavramı tanımlanmış mizahın kökeni, öğeleri, çeşitleri ve türlerine değinilmiş; ikinci bölümde Türk siyasi kültürünün geçmişten günümüze kadar mizahla olan ilişkisi incelenmiş ve örneklendirilmiş, toplumsal algı kavramı tanımlanmış ve mizahın siyasete ilişkin toplum algısı üzerindeki rolü ifade edilmeye çalışılmıştır; üçüncü bölümde ise siyasete ilişkin toplum algısı oluşturulmasında mizahın etkisini ölçmek amacıyla yapmış olduğumuz uygulamaya yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MİZAH

I.1. Mizah Kavramı

I.1.1. Mizah Kavramı ve Mizahın Kökeni

Mizahın uzun ve üstünde çok tartışılmış bir tarihi vardır. Aristoteles, Platon, Darwin, Descartes, Kant, Hobbes, Freud ve Twain gibi büyük düşünürler, mizahı açıklamaya çalışmışlardır. Latince “humere” olan mizah, nemli anlamına gelmektedir. İsim hali “umor”, nemli yada sıvı anlamındadır. Bu iki kelime, akıcı ve ıslaklık anlamında olan Yunancada “hygros” kelimesinden türemiştir²⁴.

Mizahın kökeninde eğlence ve hoşgörü yer almaktadır. Yeryüzünde hemen bütün alanları içine alan mizah, eğlence ve hoşgörü boyutları ile kişilik kazanmış ve temel gelişimini sürdürebilmiştir. Mizah başlangıçta günümüzde olduğu gibi karikatür, fıkra veya hikaye gibi türleri örnekleri olmadığından uzun ve ilgi çekici bir gelişim karşımıza çıkmaktadır.

Mizahın ana kaynağı durumunda eğlence bulunmaktadır. Ancak eğlence bütünüyle mizah olmadığı gibi mizah da tamamen eğlence değildir. Eğlencenin en önemli yanı sosyal bir olay olmasından gelmektedir. İnsanlık, eğlencenin bu sosyal yapısını başlangıçta kavramış, ona topluluğun dili olma görevini yüklemek istemiştir. Sözelimi ilk baharda yeni ürünü karşılama törenleri, sonbaharda ürünü kaldırma törenleri, insanlık için en eski ve en yaygın eğlence olayları olarak karşımıza çıkıyor. Bir ülkenin topluca eğlendiği olağanüstü törenlerde, mizahın da ilk biçimleri ile birlikte belirlendiğini izleyebiliyoruz. Hititler’de Purulli ayinleri, Eski Yunan’da Dionysos şenlikleri, en ünlü örneklerden ikisidir²⁵.

²⁴ Richard Cavanaugh, *An Analysis Of The Relationship Between*, 2002, s.14.

²⁵ Öngören, *a.g.e.* s.15.

Mizahın ortaya çıkabilmesi için gerekli olan bir unsur da hoşgörü ortamıdır. Peki mizah neden hoşgörüye ihtiyaç duymaktadır? Aslında bu sorunun cevabı hicivde kendini göstermektedir.

Hicivde belirli kişi yada kişiler topluluğuna saldırı söz konusudur. Ancak mizahın tümünde hicivdeki gibi bir saldırı söz konusu değildir. Mizah toplumun yaşantıya koydukları politik, sosyal, ekonomik ve cinsiyet baskılarına dokunmakla ve ırgalamakla hoşgörüyü harekete geçirmektedir.

Mizah kötü güçler ile iyi güçleri, gerçek hayatta olduğu gibi tasarlar, ancak sonuçları bakımından, olmadık çözümlere varabilir. Ne de olsa kötünün sembolü olan yılanın öldürülüşü bir eğlence, toplumsal kurtuluşun simgesidir. Ancak yılanın öldürülüş biçimi (yılana şarap içirilerek şişmesi ve geldiği deliğe sığamayışı) mizahi bir yaratışı işaret eder²⁶. Bu olay daha sonraları Anadolu'da da daha sonraları şişmanlayıp deliğine giremeyen fare şeklinde anlatılmaya devam etmiştir. Kötünün korkulur yanı kalmayınca mizah ortaya çıkıp özgürce toplumca bilinen her türlü yasak ve kötü konuyu özgürce işlemesi hoşgörü ile karşılanır olmuştur.

Hoşgörü ve eğlencenin bizi mizaha götürmesi gibi mizah da yine eğlence ve hoşgörünün tadını bize tattırmaktadır. Günlük hayatımızda mizahın yaratıcı motifleri bizi eğlencenin özgür havasına götürmektedir.

Mizahın eğlence ve hoşgörü ile kök ilişkilerini belirttikten sonra bu iki motife bağlı olarak gösterdiği tarihsel gelişimi ve değişimi anlatabilir, böylece mizahın en baştan günümüzdeki gibi olmayışını değişerek bu noktaya geldiğini izleyebiliriz.

Eski Yunan'da üretimin aileye indirgenmesiyle şölenler de yine aile çapında yapılmaya başlanmıştır. Aile çapına indirgenen iyi-kötü çatışması, toplumda rejim konusunu ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle Eski Yunan'da mizah ve özellikle komedi, soylular rejimi, cumhuriyet, demokrasi, monarşi, oligarşi, Eflatun'un Devlet'i gibi rejim

---

²⁶ Öngören, a.g.e. s.17.

tartışmalarının çerçevesinde boy atmıştır²⁷. Aileye indirgenen üretimle birlikte soyut ve evrensel bir sembol olan kötü somutlaşmış ve hatta kişileşmiştir. Mizahın kötü yöneticiler ile uğraşması görüldüğü gibi kendi tarihi kadar eskidir.

Zamanla ürün toplamanın yanı sıra artık el sanatları da toplumda önem kazanmaya başlamış bu durum da mizahtaki yapı değişikliğinin başlıca etkeni olmuştur. Mizahın bir meslek olarak görülmeye başlaması ile mizah ürünleri saklanılmaya ve değer biçilmeye uygun yapı ve teknik kazanmıştır.

Mizahın bir sanat ve meslek olarak değerlendirilmesi çeşitli türde zenginleşmesine yol açmıştır. Zamanla mizah gibi genel bir kavram yerine şaka, hiciv, alay, nükte, matrak, taşlama gibi çeşitlerinin hakim oldukları göze çarpar. Bir mizahçı ancak bu mizah türlerine uygun örnekler verebildikleri zaman hoş görülüyor ve bahşiş alabiliyorlardı. Ayrıca belirli bir durum karşısında kaldığı zaman bir karşılık vermesi sırasında mizah yaparak bağışlanabilirdi.

İlk kaynağından günümüze doğru gelişimi izlediğimizde, mizahın genel ve açık eğlencelerden, kapalı oturumlara, dolaylı anlatımlara indirgenliğini sınırsız bir coşkunluğun yerini ölçülü bir hünerciliğe bıraktığını görüyoruz. Genel bir mizah yerine mizahın belirli şekilleri işleklik kazanmaya başlar²⁸.

Ortaçağ döneminde mizahın izne bağlı ve güdümlü kullanılması artık iyice kesinleşmiştir. Tek tanrılı dinlerin egemenliği ve bazı konuları tamamen mizaha yasaklamış olması ancak istenildiği zaman mizahın kullanılması durumunu ortaya çıkarmıştır. Artık ürün eğlenceleri, baharı karşılama şenlikleri yerlerini kutsal bayramlara ve Hıdrellez, kır gezintilerine bırakmıştır. Ortaçağın mizaha yaptığı asıl baskı ise tek tanrılı dinlerin dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Artık eskisi gibi altı ay kötülük altı ay iyilik dünyada olmayacaktır. İyilik sürekli ve tek, kötülük ise sürekli kötü ve tetiktedir. Şeytan asla öldürülemeyeceği için tam anlamıyla özgür ve coşkulu şenliklere kendilerini

---

²⁷ Öngören, **a.g.e.** s.18.

²⁸ Öngören, **a.g.e.** s.20.

kaptıramazlar. Ortaçağ bu tablo karşısında yeni mizah yaratışları gerçekleştirememiş kendisine miras kalan mizah örneklerini tüm incelikleriyle işlemiş kendi dünya görüşüne uygun kalıplar içinde eritmiştir.

Günümüzdeki anlamıyla mizah Ortaçağ dogmalarına karşı yeniden dirilişi ifade eden Rönesans hareketi belirlemiştir. Bu dönemde mizah en büyük savaşını yarı kutsallık yüklenen Aristo mantığı ile yürütmüş sayılır. Bu mantığın günlük hayata uymadığı noktalarda zengin bir mizah oluşumuna zemin hazırlamıştır. Özellikle dogmaların karşısındaki özgür düşünce eğilimi, mizahtan alabildiğine faydalanmış hatta yeri geldiğinde savaşını sadece mizah üzerinden yürütmüştür.

Kilise ve papazlara karşı çok zengin bir mizah salgını, halk arasında bu dönemde belirecektir. *Gargantua, Deliliğe Methiye, Don Kişot, Moliere, Voltaire*'nin *Felsefe Sözlüğü* ve daha bunu gibi birçok eser, uzun bir devre içinde oluşan ve çağımızda iyice belirginleşen bir mizahın temel niteliklerini haber vermiştir²⁹.

Politik, sosyal ve ekonomik kurumları çürümüş ve mantık yapısı günlük somut hayata ters düşen Ortaçağ hicvin ve yeni tekniklerin serpilmesine neden olmuştur. Mizah bu dönemde artık geleneksel eğlence ve hoşgörü anlayışına dayanmamakta, yöneticiden hoşgörü beklemek yerine açıktan saldırıya geçmektedir. Nitekim mizah gücünü Tanrı'dan aldığı öne süren mutlakiyet düzenlerinin yıkılıp yerine Cumhuriyet ve Meşrutiyet idareleri kurulmasıyla toplum içerisinde büyük bir silah olmasını bilmiştir.

Günümüzdeki anlamıyla ilk mizah dergisi Meşrutiyet'in ilanıyla Fransa'da parti çalışmaları arasında yayınlanmaya başlamıştır. Bu dönemde mizah artık eleştirilerinde karşısındakinin hoşgürüsü kadar değil kanunların belirlediği sınırları ile belirlenmiştir. Bizde de mizah Abdülhamit'in düşürülmesi sırasında ve Meşrutiyet dönemi ile biçim kazanmaya başlamıştır.

---

²⁹ Öngören, a.g.e. s.21.

Günümüz anlamıyla mizahın belirmesi için basın toplumdaki etkinliğini kazanması gerekecektir. Yazılı mizah, mizahı kökten değiştirebilecek bir güç göstermiştir. Basın ile birlikte sözlü mizah ikinci plana itilmiş artık mizahçı, yazar yada çizer olarak yaygın organları etrafında toplanmıştır. Bu durumu eskiden çok önem taşımayan mizah hikayeleri takip etmiştir. Sözlü mizahın etkili türlerinden fıkra, nükte ve alay gibi anlatıma dayalı olanlar da yine yazılı mizaha uyum sağlayabildiği ölçüde varlıklarını sürdürebilmiştir.

Yazılı mizahın en önemli özelliği çok geniş okuyucu kitlelerine ulaşabilmesi olmuştur. Kolayca ülkeden ülkeye yayılmış ve mahalli mizahın niteliklerini değiştirmiştir.

Politikada Meşrutiyet ve Cumhuriyet yanlıları, tüccar ve sanayici kesimi özgür basını destekledikleri için mizah çok geniş bir hoşgörü ortamını bulabilmiştir. Bu duruma karşın mizah yinede aile, okul, kadın-erkek, polis vb. konuları işlemekte ağır gelişim göstermiştir. Başlarda düşman devletleri kendine konu edinerek etkinlik kazanmış sonrasında politikadaki iç çekişmelerden de faydalanmıştır.

Yüz elli yıllık geçmişi sonucunda bugünkü mizah kurum ve anlayışına varmaktayız. Mizah politik yönden partiler arası ilişkilerin ve devlet düzeninin etkisi altında, teknik ve sosyal yönden de basının denetimi altında bir gelişme göstermiştir. Okuyucunun beğendiği mizahçı, doğrudan kitap, dergi ve albümler ile varlığını, etkinliğini sürdürebilmektedir³⁰.

Yazılı mizahın eğlence boyutu da köklü bir değişim geçirmiştir. Okuyucuya hoş vakit geçirmek, güldürmek, eğlendirmek ve eğitmek gibi görevler üstlendiğini görmekteyiz. Günümüzde magazine yönelmiş geniş bir bölüm de bulunmaktadır. Bu bölüm okuyucuyu dertlerinden arındırmak ve günlük tasalarından kurtarmak gibi bir görev üstlenmiştir. Ancak politik mizah gibi sarsıcı nitelikten yoksundur.

---

³⁰ Öngören, a.g.e. s.23.

I.2. Mizahın Öğeleri

I.2.1. Mizahta Mantık

Kullandığımız her söz dizini mizahı sağlamadığı için mizahı sağlayan bu söz dizinlerinin bir özelliği olması gereklidir. Çünkü belirli bir metnin veya cümlenin mizahı sağlayabilmesi için yapısının özel kurulması ve belirli bir mantık yapısında olması gereklidir.

‘‘İpe çamaşır serilir’’, önermesi doğru bir önermedir. Ancak hiçbir mizahla yüklü değildir. İp ve çamaşır sınıflamaları, günlük hayatımızda görüp bildiğimiz olağan biçimde bir araya getirilmiştir. Oysa ‘‘ ipe un serilmesi’’ önermesi mizahi bir yük taşımaktadır³¹.

Önerme diyerek aslında mantıkta doğru yada yanlış bir cümleyi işaret etmiş oluruz. ‘‘İpe çamaşır serilir’’ önermesi doğru bir önermedir. ‘‘ ipe taş serilir’’ önermesi ise yanlış bir önermedir. Oysa ‘‘ ipe un serilir’’ ilk bakışta yanlış bir önerme olarak görülebilir ancak günlük hayatta düşündüğümüzde bu önermenin bilerek yanlış kurulduğunu anlıyoruz. Özetle bu cümlenin doğru yada yanlış olmanın ötesinde mizahi bir önerme olduğunu anlamaktayız.

Mantıkla mizah arasında bir ilişki olduğu doğrudur. Ancak yalnızca mantığın mizahı açıklayamayacağını belirtmeliyiz. Çünkü mantığın yapısındaki bu durum her zaman mizahı doğurmamaktadır. Çeşitli beyin hastalıklarında yada paradokslarda aynı tipik yapıyı görebiliriz. Ayrıca mantık açısından yan yana gelen iki ayrı sınıfı ilk görüşümüzde bize çarpıcı gelebilir, fakat aynı durum ikinci veya üçüncü kez karşımıza çıktığında aynı etkiyi yaratmayabilir. Tıpkı aynı fıkraya ikinci ve üçüncü kez duyduğumuzda ilk seferinde olduğu gibi bir etki yaratmaması gibi.

I.2.2. Mizahta Görüntü

---

³¹ Öngören, a.g.e. s.24.

Mizahla mantık arasındaki kök ilişkisinin en büyük yardımı, bize mizahın ikinci bir ögesini tanıştırmaya olur. Nitekim mizahı sağlayan cümlede, mutlaka ilgisiz sınıflamaların bir araya gelmesi gibi özel yapı kuruluşu bulunduğunu izledik. Olmadık iki sınıfın bir araya getirilmesi ise, kaçınılmaz bir biçimde alışılmadık görüntüleri bizde canlandıracaktır. “*Kazan doğurdu*”, “*ipe un sermek*” gibi önermeler mantık yapımızı sarstıkları gibi “ip” ile “un” gibi “kazan” ile “tencere” gibi görüntüleri bir araya getirmiş oluyor. Bir bakıma, bir cümlenin taşıdığı özel mantık kuruluşunun amaçlarından birisi de, bizde alışılmadık görüntüler tablosu yaratmak oluyor³².

Görüntünün mizahla ilişkisi çok geniş bir alanı içine almaktadır. Beklenmedik görüntüler yada gerçek dışı görüntülerin bir bölümü de bizde mizah etkisi yaratabilmektedir. Bir hareketin yada nesnenin görüntüsü mizahın mantıksal yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Görüntü yapısı bize mizahın diğer sanatlar gibi anlamlı görüntülerden kaynaklı olduğunu gösteriyor. Bu açıdan mizahtan sanat gibi yaratıcılık gerektirmektedir.

Görüntü yapısının bu özelliğinden dolayı mizah türlerinin bazıları önermelerden, bazıları görüntülerden , bazılarıysa hareket ve davranışları ön planda tutmaktadır. Söze dayalı mizah türleri, bu sözler ile gerçekte bir görüntüyü betimlemeye çalışarak mizahı ortaya çıkardığı gibi, görüntüye dayalı mizah türleri de beynimizde mizah önermeleri yaratmaya çalışarak mizah gerçekleştirir. Örneğin bir karikatürcü bir fıkrayı çizebildiği gibi bir karikatür de bir oyuncu tarafından hayata geçirilebilmektedir.

I.2.3. Toplumsal İlişkisi

Mizahın ortaya çıkabilmesi için, ilgisiz iki sınıfın yan yana getirilmesi, bunun sonucu alışılmadık bir görüntünün sağlanması yanında, bir de ortaya çıkan sonucun somut bir toplumsal durumu işaret etmesi gerekiyor. Mizahın bu üçüncü ögesine kısaca, toplumsal ilişki diyoruz³³.

³² Öngören, a.g.e. s.27.

³³ Öngören, a.g.e. s.28.

Mizahta mantık ve görüntü yapısı mizahın soyut yapısını oluşturmaktadır. Ancak sonuçta ortaya konmaya çalışılan toplumsal ilişki kesinlikle somut bir nitelik taşımaktadır. Toplumsal ilişki mizahı mekanikleştirmekten kurtarıp bir kimlik kazanmasını sağlar.

Mizah halkın görüşlerini ve isteklerini ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyduğu bir yoldur. Nitekim toplumsal yapının yaşadığı büyük değişimler sırasında mizah da canlı bir işlevlik kazanmıştır.

Görüldüğü gibi soyut bir mantıklı ilişkiden yola çıkan mizah, görüntü tablosu içinde somutlaşmakta, toplumsal ilişki içinde günlük bir olaya indirgenmekte, ancak taşıdığı sembolik yapı sonucu, zihnimiz onda herkes için ortak, genel ilişki bulabilmektedir³⁴.

I.3. Mizahın Çeşitleri

I.3.1. Latife

“Yumuşak, hoş” kökünden gelmektedir. Batının “espri” motifini aşağı yukarı karşılar. “Latife , latif olmalı” diye bir sınıflandırma söz konusu. Latifeyi kaldırmayan, hoşgörü yönünden çığlıkla suçlanır. Latife ne denli yumuşak olsa da, bize yöneltilmiş bir durum vardır. Latifelerin büyük bir kısmı “anektod” niteliğindedir, yani belirli ve ünlü kişiler arasında da geçmiş gösterilir. Sözelimi Kamil Paşa, kendilerini karşılamaya gelen Ziya Paşa’yı göstererek merkebine, “-Öp babanın elini!” demişse bu Osmanlı için güzel bir latife örneği sayılırdı³⁵.

I.3.2. Nükte

Bir sözün, bir düşüncenin yanlış olması halinde yada bir açık verildiğinde karşımızdakinin hak ettiği bir imkandır. Nükteler zarif oluşu ile ölçülür. Bu zarafet,

³⁴ Öngören, a.g.e. s.30.

³⁵ Öngören, a.g.e. s.31.

karşımızdakinin sözüyle kurduğumuz bağlantı ile değerlendirilir. Latife bölümünde Kamil Paşa'nın sözüne karşılık, Ziya Paşa merkebinin başını okşayarak, “ Bilirim, ‘kamil’ hayvandır”, deyince nükte, öğeleri ile gerçekleşmiş olur. Sözlü mizahta nükte, nüktedan diye bit tip yaratmıştır. Bu tiplere toplum geniş bir hoşgörü tanımıştır. Nüktelerin çoğunda, şiirdeki cinas, istiare, teşbih örneği, dil cambazlığı ve çift anlamlılık göze çarpar³⁶.

I.3.3. Şaka

Her yönü ile gerçek, hatta ürküntü, korku verici bir ilişkiler zinciri hazırlanarak hoşgörü sınırlarımız tartılmak istenir. Sonunda durum açıklanarak eğlence ve mizah elde edilir. Şaka, bir olaylar zincirinin gerçek olmayışından anlamını aldığı gibi, kişiler arasında özel bir dostluk istediği için de tipiklik kazanır. Elle yapılan şakalara halk “eşek şakası”, “ayı şakası” adını takmıştır³⁷.

I.3.4. İğne ve Taş

Üstü kapalı yermeler olarak özetlenebilir. Kişi yada olay gizlense de taş ortaya atılır. Oysa iğne iki kişi arasında ya da konuyu bilen kişiler arasında işleyecektir. Taş ve iğne çoğunlukla kelime oyunları ile elde edilir. Taş, manzum örnekleri ile de ün yapmıştır. Taş ve iğneye aynı yolla karşılık verebilmek hüner sayılmıştır. Daha sert sataşmaya “sopa”, “kötek” adı uygun bulunur. “Matrak geçmek” deyimindeki matrak da crit benzeri bir sopadır³⁸.

I.3.5. Hiciv

En yaygın mizah çeşitlerinden birisi durumuna gelmiştir. Açık bir saldırı olarak hiciv simgesi ok ile tanınır. Suçlama ve küfre dönüşmeye çok yakın bir yerde işlediği için,

³⁶ Öngören, a.g.e. s.32.

³⁷ Öngören, a.g.e. s.32.

³⁸ Öngören, a.g.e. s.32.

hoşgörü yönünden en ağır mizah çeşididir. Hiciv de kelime ve kelime oyunları ile gerçekleştirilir. Maznun olayları ayrı bir sanat olarak adlandırılmıştır³⁹.

I.3.6. Alay

Ölçüsü inceliğinde olan mizah çeşididir. Alayda fark ettirmeme, işin hüneri sayılmıştır. Anlaşılan bir alay, şaka diye gösterilip, hoşgörü sağlanılmaya çalışılır. Alay şakanın tersi bir yapı gösteriyor. Alay çekişmeli kişiler arasında, övücü, yükseltici, fakat gerçek olmayan bir ilişkiler zinciri hazırlanarak karşıdakine bunu benimsetilmesidir. Alayı anlamazlıktan gelip, karşı tarafı övme ve yükseltici sözlerle karşılama, üstün ve özenilir bir erdem sayılmıştır. Argo dilindeki işletmek de bu anlamdadır. Alay, çoğunlukla bir ifade ve tavrı sanatıdır⁴⁰.

I.2.7. Halt

Mizah çeşitleri içinde en ilgi çekenidir. Günlük hayatta çok sık görülür. “Halt etmek”, “halt yemek”, “halt karıştırmak” diye kullanım biçimleri vardır. Halt, bir iş karıştırmak, münasebetsiz söz söylemek anlamındadır. Haltın mizah çeşidi olarak yapısı, şakaya benzer. Bizi güç durumda bırakan bir olay, bir söz karşısında bırakılmışızdır. Ancak tersine, hazırlanan olaylar zinciri gerçektir. Yinede kızamadığımız, ortaya bir mizah yelinin çıktığı görülür. Ne de olsa, bizi güç duruma düşüren karşı tarafın hiçbir kastı olmadığı görülür. Mizah çeşitleri arasında, yalnızca haltta olayı yaratanın üstüne gülünür. Haltı işleyene mizahi tip de diyebiliriz. Halt, mizah hikayecileri için zengin bir kaynak olmuştur. Karagöz sürekli halt karıştırır. Küçük çocuklara da bu mizah çeşidi çokça yakıştırılır. Halt, bütünü ile bir olaydır. Haltı, çam devirmek, pot kırmakla karıştırmamak gerekir. Nitekim çam devirme ve pot kırma, anlaşıldığında özür dilenerek, ortadan

---

³⁹ Öngören, a.g.e. s.32.

⁴⁰ Öngören, a.g.e. s.32.

kaldırmaya çalışılır. Oysa, halt eden, karşısındakini güç durumda bıraktığını kabul etmez. İncili Çavuş'un halt süsü vererek yaptığı işler, halk arasında ün toplamıştır⁴¹.

I.4. Mizah Türleri

Mizah bugün karşımıza değişik türlerde çıkmaktadır. Bunlar başlıca; fıkra, karikatür, mizahi şiir, mizahi hikaye, kukla, komedi ve yazısız karikatür olarak özetlenebilir. Ancak bu türler katı olarak birbirinden ayrılamazlar ve buldukları çağın vaziyetine göre kimisi ön plana çıkmış olabilir veya bazı dönemler toplumun içinde bulunduğu duruma göre aşırı canlılık gösterebilir.

Bu türler aslında doğrudan mizahi yapılar değildirler, hikayenin, resmin, şiirin ve tiyatro gösteri sanatları gibi olanaklardan yararlanma söz konusudur. Türlerin bu zenginlik ve birbirinin içine geçmişliliğine rağmen türler, “söze dayalı”, “görüntüye dayalı” olmak üzere iki ana bölüme ayırmak uygundur.

Mizah türlerinin kimi zaman mizahçıya göre değerlendirilmesi de söz konusudur. Karikatür gibi mizah türlerini çizgisi iyi olan bir karikatüristin gerçekleştirebileceği gibi yerine göre diğer mizah türlerini de iyi bir tiyatro oyuncusu, bir şair veya yazar gerçekleştirebilir.

Fıkra, bir yükünü en kolay taşıyabilen, en çabuk yayılabilen bir mizah türü olarak bütün çağlarda kullanışlı bulunmuştur. Fıkra bir ikinci kişiye yada bir toplantıya anlatılmakla eğlence ve hoşgörüsünü sağlar. Bu anlamda fıkra, oldum olası bir kapalılığın, fiskosun mizahı kimliği ile ilgi çekici olmuştur. En olmadık açık saçık durumlar bile fikranın sembolik yapısı içinde kolayca karşımızdakine aktarılabilir⁴².

Şiir ise bir mizahçı için daha çok bir hiciv ve taşlama aracı olarak düşünülmüştür. Şairin imgelerden beklediği görüntü örgüsünün yerini, önermelerdeki

---

⁴¹ Öngören, **a.g.e.** s.33.

⁴² Öngören, **a.g.e.**, s.36.

değişik sınıfların bir araya gelişinden doğma olmadık görüntüler almakla mizahın doğması kolaylaşmaktadır.

Kukla, büyü, sihir gibi sempatik, antipatik güçlerin hareketlerini bezden yapılmış örneklerine tekrar ettirerek, bu güçlere hakim olmak ve dediğini yaptırmak isteminden, inanişından doğmuş merasim sayılır. Ölmesi istenen kişinin kuklası yapılarak, ona bir şiş batırdığımızda o kişinin de benzer bir biçimde yok olacağı inancı bugün gülünç gelebilir. Oysa bu merasimde, insanlığın yeryüzünde illiyetler arayan ilk sezgileri göze çarpar. Doğaya hükmetme isteği emekleme basamaklarındadır. Konumuzu ilgilendiren yönü ile, kuklacı düşmanını şişle öldürürken, sempati duyduğunu da en sevimli biçimde ortaya koyarak, göze şirin görünmesine çalışacaktır. Mizahın bütün sevimliliği içinde, bir vuruş gücünü de içinde taşımasını kukla çok yalın tanıtır. Bugün bir karikatürcü, kötü yöneticiyi gülünç çizmekle, beğendiğini sempatik çizmekle, aslında ilkel kukla oyuncusunun tekniğini kullanmış olur⁴³.

Karikatür çağımızda çok etkili bir mizah türüdür. Ancak çok köklü bir geleneği yoktur. Karikatürün köklerinde şu iki tekniğin olduğunu görmekteyiz. İnsanın yüz yada vücudunu olağandışı şekilde büyütme yada küçültme suretiyle alışılmadık görüntüler elde etmek ve bir insan başıyla sözgelimi bir at yada kuş vücudunu birleştirmek.

Karikatür basın ile büyük bir etkinlik kazanmış ve herkes karikatüre ayrı bir yük yüklemek istemiştir. Bununla birlikte karikatür içinde de pek çok tür sayılabilecek açılımlar oluşmuştur.

Karikatür gibi mizahi hikaye de varlığını basının etkinliğinden almıştır. Ancak mizahi hikayelerin antik dönemlere kadar uzanan köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Acayip hikayeler, meddah hikayeleri ve mizahi destanlar bunlardan sadece birkaçıdır. Ancak günümüzde daha çok basın koşullarına göre gelişmesini sağlamakta olan bu tür, yakın

---

⁴³ Öngören, a.g.e., s.36.

geçmişte kökenini bir edebiyat türü olan kısa hikaye tekniğinden almış ve sürekli beslenmiştir.

Mizah eserlerinin türleri daha da çoğaltılabilir. Bu arada karikatürcü ile hikayecinin işbirliğinden doğma mizahi, resimli romanlar, sinema ile ortaya çıkan karton filmler anılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

II. TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜ VE MİZAH İLİŞKİSİ

II.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem Anadolu Mizahı

II.1.1. Antik Anadolu Mizahı

Anadolu geçmişten günümüze kadar çok farklı kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Dolayısı ile çok zengin bir mizah birikimi de söz konusudur. Ancak antik Anadolu mizahı günümüz mizahına pek bir etkisi olmamıştır.

Anadolu mizahında karşımıza çıkan en eski motifler daha önce de belirttiğimiz gibi Hitit'lerin *Purulli* törenleri ve ürün karşılama şenlikleridir. Hitit dönemi sonrasında ise *Dionysos* ile ilişkilidir. Diğer tanrılarca delirtilmiş ancak daha sonra Ankara'da iyileştirilerek kendisine bağ ekimini öğretilmiştir. Daha sonra Grek'e yeniden dönmüştür. Ayrıca Frigya kralı Midas'ın eşek kulaları ve her tuttuğunu altına çevirmesi dolayısıyla açlıktan ölme tehlikesi içinde olması konumuzla ilgili diğer bir mizah motiflerini taşımaktadır.

Antik Anadolu mizahının başlıca diğer mizah motifleri, *Noel Baba*, *Ezop*, *Sinoplu Diyojen* ve *Sabaz* sayılabilir. Özellikle *Ezop* batı mizahına kaynaklık etmesi bakımından çok önemli bir yere sahiptir.

Anadolu'da bulunan bu mizah motiflerini batı mizahının çekirdeğinde bulabildiğimiz halde Selçuklu Dönemi mizah motiflerinde göremiyoruz. Ne *Dede Korkut* ne de *Nasrettin Hoca* arasında bir bağlantı göremiyoruz.

II.1.2. Selçuklu Mizahı

Selçuklu mizahı Anadolu'da bulunan aşiret kültürünü aşiret etmektedir. Selçuklu mizahına saray ve tarikatların sahip çıkmaması ayrıca bir özelliğidir. Keloğlan masalları, Nasrettin Hoca fıkraları ve Dede Korkut masallarında kendini gösteren mizah bu dönemin önemli motifleridir. Selçuklu kültürünü, politik ve sosyal kurumlarını

açıklayabilen aşiretlerin yapısı ve genel hareket süreçleridir. bu dönemde kırdan kente bakışın ilk örneklerini keloğlan masallarında görebiliyoruz. Selçuklunun son döneminde ise aşiret yaşantısını süren kişilerin kent düzeninde yaşadığı aldanmaları, kavrama güçlüklerini ve sürekli yenilmelerini ise Nasrettin Hoca fıkralarında görmekteyiz.

Selçuklu'nun ilk evrelerinde yürüyen aşiret birlikleri, aynı zamanda ülkenin sahibi ve askeri örgütü olma niteliği taşımaktadır. Göçebe yaşantısının verdiği hareket üstünlüğü ve buna bağlı ganimet bolluğu, aşiret halklarının gözünde kendi yaşayışlarını yeni erdemlere bağlayabilmiştir. Selçuklu sarayının, merkezi hükümetlerle yürüttüğü savaşın yanı sıra, her aşiretin, bu hükümetlerin yanındaki feodallerle didişmesi, bu dönemin tipikliğidir. Bu evrede, Anadolu'da Rum, Ermeni ve Gürcü feodalizmi söz konusudur⁴⁴.

Dede Korkut masalları Gürcü feodallerinden Şöklı Melik ve Karadeniz Rum tekfurları ile çarpışan bir takım Oğuz beylerinin yaşantılarını anlatan, destansı yapıda gerçek halk hikayeleridir.

Selçuklu'da ikinci evre Anadolu'nun aşiretlerce ele geçirilip feodal birliklerin yıkılmasıyla başlamaktadır. Yaylalarında bağısız yaşantısını süren aşiretlerin yörelerindeki kentlerin yıllık ganimetlerini yağma etmeleri sonucu ülke eskisi gibi genişlemek yerine devletin ekonomik yapısına zarar vermektedir. Bunu üzerine Selçuklu'nun kendi halkı ve askerleri olan aşiretlere baskısı kaçınılmaz olmuştur. Türkmen beylerinden Yağmur'un öldürülmesiyle birlikte bu durum saray-aşiret çatışmasına dönüşmüş ve sonunda Anadolu adeta yangın yerine dönmüştür.

Bu yapının en güzel özetini Keloğlan motifinde bulabiliriz. Yarı destan anlatımı ile Keloğlan, hurhadaş olmuş aşiretlerin yüreğinde barınan son ve müstehzi bir umut ışığı gibidir. Yerleşik düzenin tuzak ve hilelerine karşı, hiç değilse çocuklarında bir bağışıklık

---

⁴⁴ Öngören, **a.g.e.**, s.43.

kazandırmak isteyen, babaların öcünü almak ve eski dirliklerine yeniden kavuşmak isteyen anaların düşlerini simgeler gibidir⁴⁵.

Selçuklu mizahında üçüncü dönem, Selçuklu sarayının yıkılması ve Osmanlı sarayının kurulması arasında geçmektedir. Hemen her halkın aşiret düzeninden yerleşik düzene geçerken gösterdiği yapısal değişikliklere yol gösteren kişilerin olduğu görülmektedir. Ortadoğu'da peygamberler, Grek'te filozoflar ve bizde de tarikat uluları vardır. Örneğin Hacı Bektaş Veli ve Mevlana gibi. Ancak bunların hepsinden ayrı bir ulu var ki biz ona Hoca diyoruz. Nasrettin Hoca fıkraları bu dönem içerisinde çok önemli yer tutmaktadır. Ancak Hoca'yı herhangi bir tarikat benimsememiştir. Hemşerilerine akıl vermek, doğru yolu göstermek Hoca'nın çözüm yolu olmuştur. Hoca halkın arasında bir mantık hocası olarak dolaşmış gibidir. Herkesin kendi düşüncesini benimsetmeye çalıştığı bir ortamda “-sen de haklısın” fıkrası ile halkın işin içine katılmadığı bir ortamda sorunlara kesin çözümler bulunamayacağını göstermiştir.

II.1.3. Osmanlı Mizahı

Osmanlı mizahı bir Ortaçağ mizahıdır ve bütün Ortaçağ mizahı gibi bir takım lonca örgütlenmeleri içerisinde gelişmiştir. Ayrıca Osmanlı'da her lonca kendini bir tarikata bağlamıştır.

Tarikatlar belirli bir dünya görüşünün okulu, yayıcısı ve siyasi iktidara yönelmiş bir örgütleniş olarak günümüzün hem üniversitelerini hem de siyasi partilerini karşılar⁴⁶.

Osmanlı mizahına damgasını vurmuş Karagöz oyunlarının loncası da İstanbul Kasımpaşa'da bulunmaktaydı ve başından beri de Nakşibendi tarikatının güdümünde bulunmaktaydı.

⁴⁵ Öngören, **a.g.e.** s.45.

⁴⁶ Öngören, **a.g.e.** s.50.

Bektaşilik, Sünni tarikatlar karşısında Osmanlı İmparatorluğu içerisinde adeta ana muhalefet görevi üstlenmiş gibiydiler. Bununla beraber edebiyat, sanat ve mizahta kendi üsluplarını geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda hiciv ve mizah geleneğinin yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır. Ünlü Bektaşi fıkraları bu sosyal örgütlenişin en bilinen örnekleridir.

Karagöz ve Hacivat aynı kişi oldukları halde, bir eğitim yüzünden birbirlerinin zıtlarına dönüşmüşlerdir. Bu ikileşme, Osmanlı toplum yapısına tutulmuş en yalın ışık olur. Osmanlı toplumundaki tabakaları, zenginlik değil geleneksel bürokrasi belirliyor. Perdede zenginliği temsil eden tip, malını ancak Hacivat'ın vekilharçlığı ile kullanabilir. Karagöz perdesinde soylulukla da alay edilir. Soyluluğu temsil eden Çelebi, soyadı ile anılan tek kişidir ve Karagöz ile Hacivat birlikte, onun soyadını Kırnapzade gibi değiştirerek dalga geçtiklerini sık sık belli ederler. Bu tabloya göre Osmanlı toplumunun baş kişileri, aşiret insiyakları içinde halk Karagöz ile geleneksel bürokrasinin, öğretinin temsilcisi aydın Hacivat'tır. Osmanlı mizahı da bu iki baş tipin çatışmasından elde edilir⁴⁷.

Osmanlı mizahı belirli bir güdüm altında bulunduğu halde günümüzde bile göze alınamayacak bir özgürlüğü ifade etmiştir. Karagöz aklına her geleni söyleyebiliyor, her işi çekinmeden yapabiliyordu.

Osmanlı mizahının Karagöz dışında diğer başlıca mizah ürünleri Orta oyunu, Meddah, Bektaşi fıkraları, İncili Çavuş fıkraları, Divan ve Halk edebiyatında bulunan hiciv şiirleri ve mizahi metinler sayılabilir.

II.1.4. Meşrutiyet Mizahı

Meşrutiyet mizahı da bir imparatorluk mizahıdır. Bu nedenle Osmanlı mizahının ikinci dönemi olarak sayabiliriz. Ancak bu dönem çok önemli farklarla

---

⁴⁷ Öngören, **a.g.e.** s.53-55.

diğerinden ayrılır. Biricisi yazlı basına geçilmiştir, ikincisi de artık tarikatların değil partilerin etkinliği ön plandadır.

Meşrutiyet döneminde geleneksel Osmanlı mizahı ve batı tarzı mizah bir arada görülür. Karagöz, meddah ve ortaoyunu artık halk mizahı haline gelmiş, aydınların tarzı olan mizah ise batı tarzı mizah dergileri, kantolar ve Direkler arası eğlenceleri olarak belirmiştir.

İlk mizah dergimiz olan *Diyojen* 1870 yılında yayınlanmaya başlamıştır.

Diyojen adlı bu mizah dergisi büyük ilgi toplamış, geniş tepkilere yol açmış, hatta mizahın yasaklanması için kanun tekliflerinin mecliste görüşülmesine neden olmuştur. *Diyojen*'le başlayan bu yazılı mizah hareketi, giderek Birinci Meşrutiyet'in ilanını gerektiren politik olayların bir parçası haline gelebilmiştir. İlk mizah eki *Terakki Eğlencesi* (1870). *İbret Dergisi*, bir yıl süreyle mizah dergisi olarak *İbretnameyi Alem* (1871) adıyla çıkar. Birinci Meşrutiyet öncesi yayımlanan mizah dergileri, *Diyojen*'den sonra , 1871'de *Hayal*, 1872'de *Çingiraklı Tatar*, 1873'te *Latife* ve *Kamer* dergileri, 1874'te *Şafak* ve *Kahkaha* dergileri, 1875'te *Geveze* ve *Meddah*, 1876'da *Çaylak* dergisi. Bu dergilerin ortak özellikleri, Rum ve Ermeni yurttaşlar tarafından çıkarılmış olmalarıdır. O dönemin bütün yayın hayatı , Rum ve Ermeniler'in elinde bulunduğu için bu durum doğaldır⁴⁸.

Birinci Meşrutiyet'in ardından Abdülhamit 32 yıl ülkeyi yönetmiştir ve bu dönemde mizah dergileri susmuş ancak 1908'de tekrar ortaya çıkabilmişlerdir. Ancak yurt dışında Jön Türkler'in basıp ülkeye gizlice soktuğu bazı dergiler bulunmaktadır. Bu dergiler; *Hayal*, *Dolap*, *Pinti*, *Curcuna*, *Beberuhi*, *Tokmak* ve *Davul* dur.

Aslında son Osmanlı padişahlarının Karagöz'ü canlandırmak için ayrı bir özen gösterdikleri burada belirtilmelidir. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir. İlk Osmanlı padişahları güçlü olan tarikatlara dayandıkları halde, sonra gelenler kendilerini güçlü

⁴⁸ Öngören, a.g.e. ,s,60-61.

görünce, Sünni, Bektaşî kırmacı denilebilecek, bir bakıma sarayın resmi tarikatı olan Halvetilik ve onun kollarına girmişlerdir. Ancak, imparatorluğun zayıflaması sonunda, saray yine güçlü tarikatlara dayanmak gereğini duymuştur. Nitekim, ilk Nakşibendi padişah olan I.Abdülhamid ile birlikte, Karagöz birden sarayın gözdesi durumuna gelmiştir. Mevlevî olan III.Selim günlerinde aynı ilgi sürmüştür. IV.Mustafa yine Nakşibendi'dir ve sarayda kendisi Karagöz oynayacak kadar bu işe tutkunluk göstermiştir⁴⁹.

Abdülhamid'in düşürülüp İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'da otuz beşi aşkın mizah dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Böyle bir olay Avrupa'da dahi gösterilemez. 1 Ağustos 1908 tarihinde Zıdır dergisi yayımlanır. Ağustos ayı içerisinde, Püsküllü Bela, Gramafon, Mirat-ı Alem, Karagöz, Elüfürük, Nekregü, Zuhuri, Tasvir-i Hayal, Kalem, Cingöz, Üç Gazete, Zevzek ve Dalkavuk dergileri yayımlanır. Eylül ayında ise; Temaşa, Tonton, Cellat, Hacivat, Elüfürü, Mahkum, Hokkabaz, Karakuş ve Resimli Şakacı yayımlanmıştır. Ekim ayı içinde; Edep Yahu, Şakrak, Tavus ve Davul, Kasım ayında; İbiş, Geveze ve Papağan yayımlanmıştır. Bu şekilde 1908 yılı içerisinde kırk dergi yayımlanmış olur. 1909 yılında ise Eşref, Resimli Eşref, Nekregü ile Pişekar, Coşkun, Kalender, Laklak, Kartal, Ezop ve Karnaval dergileri yayımlanmıştır. 1910 yılında yayımlanan dergi sayısı tekrar yükselmiş ve on beşe ulaşmıştır bunlar; Arzihal, Yeni Geveze, Hande, İğne, Kahya Kadın, Dertli Garip, Gıdık, Kibar, Cem, Alafranga, Lala, El Malum, Şaka, Gülünçlü Sahne-i Meddah ve Tokmak.

1911 yılında da yine on beş dergi yayımlanmıştır; Curcuna, Züğürt, Şaka, Çekirge, Cadaloz, Cici, Kara Sinan, Cart Beyim, Latife, Falaka, Baba Himmet, Tokmak, Yeniçeri ve Münasiptir Efendim.

1910 ve 1911 yıllarındaki mizah dergileri artık hiciv oklarını İttihat ve Terakki Partisi'ne ve işlemeyen Meşrutiyet düzenine doğrultmuşlardır. Bunun sonucunda 1912-

⁴⁹ Öngören, a.g.e., s.62.

1913 yıllarında yayımlanan toplam mizah dergisi sayısı İttihat ve Terakki'nin sansürü sonucunda dörde düşmüştür.

Meşrutiyet sevinci ile, Batı örneği mizah dergileri havai fişek gibi art arda fırlarken, dört yüzyıllık geçmişi olan Kasımpaşa'daki Karagöz Loncası kendini aynı yıl kapamaktadır. Bu durumu, Nakşibendi tarikatının bir protestosu olarak değerlendiren söylemler vardır. Nitekim 31 Mart kalkışmasını başlatanlar, Karagöz oynatmakta olan bir kahvede toplanırlar ve gösterin sonunda “Şeriat isteriz” diye harekete geçerler⁵⁰.

Fransız İhtilali ile Meşrutiyet ve Cumhuriyet akımlarının tüm dünyaya yayıldığı bir dönemde, Abdülhamid'in kendi açtığı meclisi kapatması büyük tepki toplamıştır. Bu dönemde başta Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde Abdülhamid hedef haline gelmiş, Balkan ülkelerinin mutlakiyet yönetiminden kurtuluşları “saraydan kız kaçırma” esprileriyle özdeşleşmiştir.

1908 yılında yayımlanan mizah dergileri ile içinde bulunulan siyasi durumu belirtirken, Abdülhamid'in düşmesini sağlayan ve imparatorluğu dünya savaşına sokan İttihat ve Terakki Partisi'nin etkinliğinden de bahsetmek gerekir. Bu dönemde mizahı çok etkin kullanan İttihat'çılar Avrupa'da özellikle adeta karikatür kampanyaları başlatmışlardır. İlk karikatürcümüz “Cem” de bu karikatürcülerin başında gelmektedir. Meşrutiyet ile birlikte Cem İstanbul'a gelmiş ve *Kalem* dergisinde çizmeye başlamıştır. Derginin beyni Salah Cimcoz İttihat Terakki üyesidir ve Cem de yine Talat Paşa'nın yakın bir dostudur.

İttihat ve Terakki Partisi iktidara gelinceye kadar mizahtan büyük ölçüde istifade ettiği halde iktidara geldiği dönemde mizaha adeta göz açtırmamıştır. Ancak daha vahim olan bu durumun ileride her tek partili dönemde görülen bir durum olma özelliği kazanacak olmasıdır.

---

⁵⁰ Öngören, **a.g.e.**, s. 63.

II.1.5. Kurtuluş Savaşı ve Mizah

Daha önceki dönemlerde mizahı parti, tarikat vb. örgütlerin yönlendirmekteydi. Kurtuluş Savaşı döneminde ise Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında taraf tutan mizah dergileri biçimlendireceklerdir.

Sedat Semavinin çıkardığı “*Güteryüz*” Ankara hükümetini, Refik Halit Karay’ın çıkardığı “*Aydede*” ise İstanbul hükümeti tutmaktadır. Bu süreçte Aka Gündüz’ün Ankara’dan yazdıkları dışında mizah aslında İstanbul mizahı şeklindedir diyebiliriz.

İzmit’te linç edilen Ali Kemal’in başyazarlığını yaptığı Mihran’ın gazetesi *Peyam-ı Sabah* ile Yüzelliliklerden Ref-i Cevad Ulunay’ın yönettiği *Alemdar* gazetesi, Kurtuluş savaşına karşı olan, Yunan’ı tutan, Atatürk’e saldıran, Kuvay-i Milliye’yi halk gözünden düşürmeye uğraşan bir tutum içerisindedirler. *Aydede* işte bu karşı basın mizah alanındaki temsilcisi oluyor. *Güteryüz* ise Kurtuluş Savaşı’nı açıkça destekleyen bir mizah dergisidir. Bu iki zıt kanat arasında çatışma, elbette kaçınılmazdır⁵¹.

Kurtuluş Savaşı kazanılınca *Aydede* kapanır, ancak Refik Halid ve Rıfkı’nın yurt dışına kaçması sonucu geriye kalan kadro ile yeni bir dergi yayımlamaya başlarlar. Bu dergi 1978 yılına kadar yayını sürdürecektir ve bu dönemde oldukça etkili olacak *Akbaba* dergisidir.

Kurtuluş Savaşı’nda mizahı belirleyebilmek için bir iki örnek vermek doğru olacak. Sevr Anlaşması dolayısıyla Yahya Kemal’in yazdığı hicviyeyi analım: Rıza Tevfik için;

Kızmasın kimse Rıza Tevfik’e

Sevr’i imzalamaya gitti diye

Çünkü idam olunan mahkumun

Çektirirler ipini çingeneye ...

⁵¹ Öngören, a.g.e.,s. 68.

II.2. Cumhuriyet Mizahı

II.2.1. Cumhuriyetin Kuruluşu, Hilafet ve Saltanatın kaldırılmasının

Mizah Basınına Yansımaları

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile tarih sahnesinden çekilirken, Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde kurtuluş mücadelesinin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'a çıkışıyla fitili ateşlenen kurtuluş yürüyüşü Türk halkının eşsiz mücadelesi ile başarıya ulaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa Türk milleti ile bu mücadeleyi yürütürken bir taraftan da modern Cumhuriyetin temellerini oluşturma adına önemli adımlar atmıştır. Öncelikle ulusal egemenliğe dayanan bir milli meclis kurulmuştur. Samsun'a çıkışının üzerinden bir yıl bile geçmeden Büyük Millet Meclisi'ni açmış, savaşı da, devrimleri de bu meclis ile gerçekleştirmiştir⁵².

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ile birlikte Türk tarihinde yeni bir dönem başlamıştı. 20 Ocak 1921'de kabul edilmiş olan anayasada, egemenliğin millete ait olduğu belirtilmişti. Ancak bu tarihlerde Kurtuluş Savaşı devam ettiğinden, saltanatın kaldırılması için şartlar uygun değildi.

İtilâf Devletleri, Lozan Barış Konferansına, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de davet ettiler. Osmanlı Hükümeti bu daveti kabul etti. Galip devletler bu davranışlarıyla, Türkler arasında ikilik çıkararak, menfaatlerini daha iyi savunacaklarını düşünüyorlardı. Osmanlı Hükümeti'nin konferansa katılma arzusu, millî mücadelenin ruhuna ve anayasaya aykırı idi. Bu durum, Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatın kaldırılmasıyla ilgili düşüncelerinin haklılığını bir defa daha ortaya koydu. Aynı zamanda saltanatın kaldırılması için haklı bir gerekçe oldu. Konu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışıldı. Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yapıp,

⁵² Yaşar Akbıyık, Cezmi Eraslan, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.1-11.

milletin kendi gayretiyle hakimiyeti ele aldığını ve saltanatın kaldırılmasının gerekliliğini belirtti.

1 Kasım 1922'de kabul edilen bir kanunla, halifelik ve saltanat birbirinden ayrılıp, saltanat kaldırıldı. Böylece, Osmanlı Devleti hukukî olarak sona ermiş ve Türk inkılâplarının en önemlilerinden biri gerçekleştirilmiştir⁵³.

İkinci dönem Büyük Millet Meclisi, 11 Ağustos 1923'de ilk toplantısını yapmıştır. 13 Ekim 1923'de Ankara'yı başkent ilan etmiştir. Bu arada bütün gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından Cumhuriyetin ilanı ile ilgili anayasa taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak 29 Ekim 1923 günü parti grubunda görüşülmüş, aynı gün Genel Kurul'a sunulmuştur. Atatürk, egemenliğin ulusa dayandığı bir sistem olan Cumhuriyet yönetiminin ilanı için hazırlıklar yapmaya başlamıştır. 29 Ekim 1923 günü Atatürk, milletvekilleri ile görüştüktan sonra taslağı hazırlanan Cumhuriyet önergesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne vermiştir. Meclis Genel Kurulunda Cumhuriyete ilişkin tasarı ve Cumhurbaşkanlığı seçimi kabul edilerek aynı gün Cumhuriyet ilan edilmiştir⁵⁴.

Cumhuriyetin varlığını tehlikeye sokacak saltanat ve hilafet tartışmaları üzerine Mustafa Kemal Paşa, Halifeliğin kaldırılması talimatını vermiştir. Neticede TBMM'nin 3 Mart 1924'de kabl ettiği 431 sayılı kanunla halifelik kaldırılmış, Osmanlı hanedanının bütün üyeleri yurtdışına çıkarılmıştır⁵⁵.

Kurtuluş Savaşının başlaması ve Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanması mizah basınında büyük bir hareketliliğin görünmesine neden olmuştur. Saltanat ve Hilafetin kaldırılması karikatürlerde çokça yer almış ve Atatürk de bu karikatürlerde bir kahraman olarak ön planda kendine yer bulmuştur.

Lozan anlaşmasının imzalanmasından sonra bilhassa Türkiye'nin yönetim şeklinin ne olacağı tartışmalarının şiddetlendiği dikkati çekmektedir. Cumhuriyetin

⁵³“Saltanatın Kaldırılması”

www.meb.gov.tr/belirliGunler/10kasim/inkilaplar/siyasi/saltanat.htm, 12.10.2012.

⁵⁴ Mustafa Kemal, **Nutuk**, Haz.Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006,s.511.

⁵⁵ Cem Eroğlu, **Ana Tüzeye Giriş**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000,s.176.

ilanından bir ay önce tartışmalara Karagöz dergisi de katılmış ve ilk sayfasında rejimin Cumhuriyet olması gerektiğini savunarak, görüşünü kamuoyuyla paylaşmıştır⁵⁶.

Türkiye Şekl-i Hükümet İmalathanesi

Karagöz-Hah işte şöyle Paşa efendiler, kendi kendimize şekli hükümet icat edeceğiz diye iki senedir nâhak uğraştık. Nihayet çevire çevire, benzete benzete yine Avrupa'daki o renklere benzedik. Bakın ne âla oldu, şimdi bende üstüne şu levhayı oturtayım olsun bitsin

II.2.2. Laiklik Tartışmaları ve Mizah

Atatürk döneminde laiklik, toplumun ve devletin modernleşmesi düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Toplumun ilgilendiren her alanda değişimler olmuştur. Bu değişim süreci tabiki gelenekçi düşünceden kurtulamayanlar tarafından tepki ile karşılanmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde Hilafet kurumu kaldırılmış, böylece laik devletin kurulması yolunda en önemli adım atılmıştır. Devletin dininin İslam olduğunu ifade eden hüküm 10 Nisan

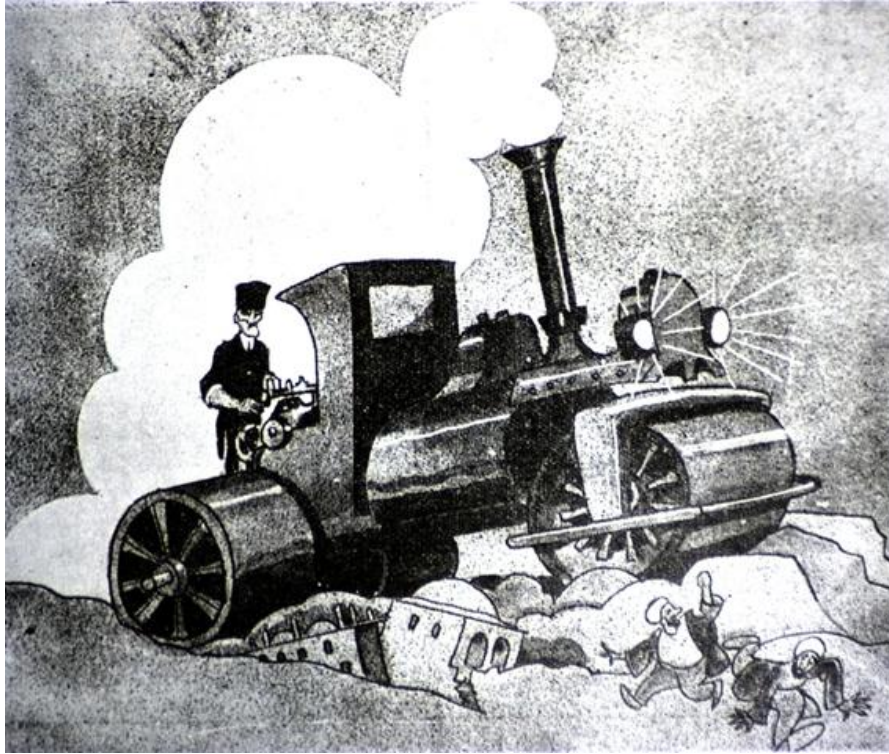
⁵⁶ Bu karikatürde Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir kurmaya çalıştıkları sistemin adını koymaya çalışıyorlar. Karikatürde, masanın altında yerde kırılmış vaziyetteki testide **saltanat**, ibrikte **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti**, karagözün elinde testiye asılmak üzere **Türkiye Cumhuriyeti** yazısı yer almaktadır: **Karagöz**, 29 Eylül 1339, sa.1621, s.1.

1928’de yapılan bir anayasa değişikliği ile anayasadan çıkarılmış, bir daha da yer almamıştır⁵⁷.

Başta alfabe değişikliği olmak üzere, soyadı uygulaması, şapka ve kılık kıyafet ile ilgili düzenlemeler, benzeri bazı uygulamalar simgesel alandaki laik uygulamalarını teşkil ederken Hilafetin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılması türünden uygulamalar da daha çok kurumsal alandaki laik düzenlemeleri olmuştur⁵⁸.

Mizah basını da yapılan bu inkılapları desteklerini çizdikleri karikatürlerde göstermiş gelenekçi kesimi ise oldukça sert bir şekilde eleştirmiştir.

Aşağıdaki karikatürde Mustafa Kemal’in inkılaplar konusundaki kararlılığının Kelebek dergisi tarafından yansımaları görmekteyiz⁵⁹.

⁵⁷ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Mili Eğitim Basımevi, 1982,s.427.

⁵⁸ Sezai Dumlupınar, *”Türk Mizah Dergi ve Gazetelerinde Siyasi Hayata Bakış”*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.16.

⁵⁹ **Kelebek**, 13 Mart 1340,sa.49,s.1.

II.2.3. 1924 Anayasası ve Mizah Basınına Yansımaları

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen ve bundan dolayı 1924 Anayasası diye adlandırılan metin, gerek içeriği gerek uygulanışı bakımından Türk demokrasi tarihinde ilginç ve özel bir yer almıştır.

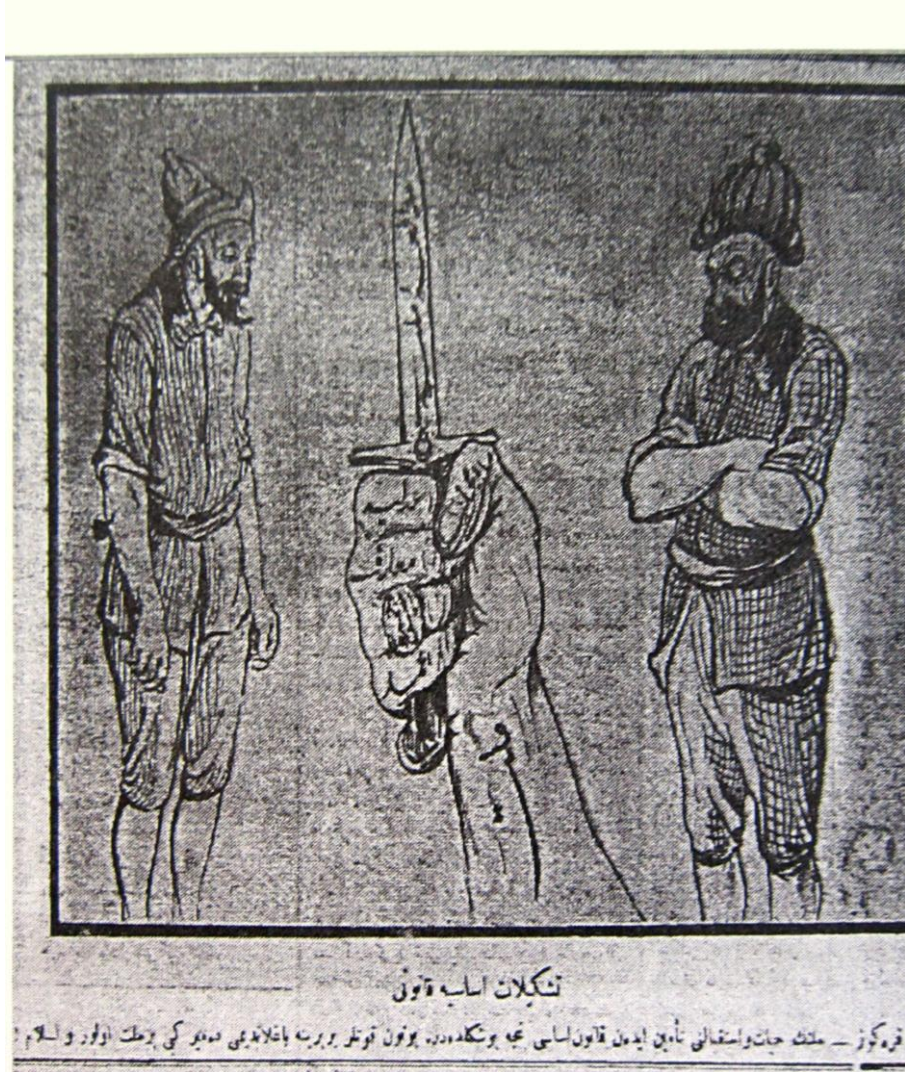
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı ilk Anayasa, demokratik bir temele dayandığı ileri sürülebilecek ilk metindir. 1921 Anayasası olarak adlandırılan bu metin, saltanatın kesin olarak kaldırıldığı 1 Kasım 1922'ye kadar ülkedeki tek Anayasa değildi. Hukuksal olarak düşünülürse o tarihe kadar 1876 Anayasası da yürürlükte sayılabiliyordu. Öyle ise 1921 Anayasası kesin geçerliliğini ancak 1922 yılının Kasım ayından itibaren kazanmıştır. Ama bu Anayasa, ancak 1924 yılına kadar, yani sadece 3 yıl yürürlükte kaldı. Ardından gelen ve konumuzu oluşturan 1924 Anayasası ise, tam ve kesintisiz bir biçimde, 36 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu bakımdan yüz yılı aşmaya başlayan anayasacılık tarihimizin en uzun ömürlü metnidir. Kaldı ki bu metin, 27 Mayıs 1960'da büyük ölçüde değiştirilmesine rağmen, kuramsal da olsa, 9 Temmuz 1961'e kadar geçerliliğini sürdürmüştür.

1924 Anayasası, 1920'de kurulan rejimi sağlamlaştırmış, içeriği de bu amaca uygun olarak düzenlenmiştir. Ayrıca bu Anayasa, hem tek partili hem de çok partili hayatımız sırasında da uygulanmıştır. Başka bir deyişle, tam demokrasiye geçme çabaları bu Anayasa zamanında başlamıştır⁶⁰.

Bu dönem mizah basınında anayasa gelişmeleri fazla yer bulamamıştır. Karagöz dergisi 1924 Anayasasının güçler birliği özelliğini çizgilerine şekildeki gibi taşımıştır⁶¹.

⁶⁰ Ahmet Mumcu, "1924 Anayasası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sa.5, <http://atam.gov.tr/1924-anayasasi>, 12.10.2012.

⁶¹ Karikatürde anayasa milletin elinde bulunan bir güç olarak resmedilmiş, bıçağı tutan bilekte **Millet**, parmaklarla **Millet Meclisi**, **Adliye**, **Maarif**, **Cumhuriyet**, **İmar**, bıçağın üzerindeyse **Müdafaa-yı Milliye** yazmaktadır. **Karagöz**, 22 Mart 1340, sa.1671,s.2.

Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu

Karagöz-Milletin hayat ve istikbalini temin eden Kanun-ı Esâsi bence bu şekildedir. Bütün kuvvetler birbirine bağlandı mı demir gibi bir millet olur vesselâm.

II.2.4. Atatürk Dönemi Seçimlerinin Mizaha Yansımaları

Atatürk döneminde yapılan demokratikleşme hareketleri mizah basını tarafından da yakından takip edilmektedir. Dönemin şartları dolayısıyla 1923 seçimlerine pek yer vermeyen mizahçılar, 1927 seçimlerine geldiğindeyse bu konu hakkında daha fazla karikatüre yer vermektedirler.

1927 yılında yapılacak seçimlerde meclise girecek vekillerin ne kadar dikkatle seçildiği Akbaba'nın 494. sayısında şu şekilde çizilmiştir⁶².

II.2.5. Halk Parti Dönemi Muhalefet Hareketlerinin Mizah Basınına

Yansımaları

II.2.5.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra İttihat Terakki Cemiyetinin

Mizaha Yansıması

İttihatçılık, Birinci Dünya Savaşı yenilgisiyle gözden düşmüş, önde gelen İttihatçılar yurt dışına çıkarken, diğerleri de hemen tümüyle Mili Mücadele saflarına

⁶² Karikatürde Atatürk tasvirinin kolunda **Halk Fırkası**, binada ise **Millet Meclisi** yazmaktadır; **Akbaba**, 5 Eylül 1927,sa.494, s.1.

katılmışlardı. Bunların bir kısmı Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalışırken, bir kısmı da ona karşı iktidar mücadelesine girmiştir⁶³.

Yurt dışında bulunan İttihatçı kadro Milli Mücadeleden sonra yurda dönerek yeniden teşkilatlanmıştır. I. Mecliste İttihatçılar Mustafa Kemal Paşaya olan muhalefetini İkinci grup içinde sürdürmüşler. Seçimlerde dışarıda kalınca da muhalefetlerini Terakkiperver Fırkasında sürdürmüşlerdir⁶⁴.

Ancak bu partinin kapatılıp siyasi mücadele yoluyla iktidar olabilme ümitleri kalmayınca, bu kez Mustafa Kemal Paşa'yı bir suikastla ortadan kaldırmayı kararlaştırmışlardı. Cumhuriyet tarihinde "*İzmir suikastı*" olarak adlandırılan bu teşebbüsün hazırlanmasında İttihatçılarla birlikte, kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bir kısım önde gelenleri de yer almıştır⁶⁵. İzmir suikastı sanıkları, İzmir ve Ankara'da yargılamalar sonucu çeşitli cezalara çarptırıldılar. Toplam 130 dolayında sanık hakkında sorgulama yapılmış, toplam 19 idam ve 9 sürgün cezası verilmiştir⁶⁶.

İttihatçıların tüm bu eylemleri karşısında mizah basını da tabiki kayıtsız kalmamış ve oldukça sert çizgilerle kendilerini göstermişlerdir. Aşağıda Akbaba'nın 377. sayısında olaya dair karikatür net bir şekilde bu durumu göstermektedir⁶⁷.

⁶³ Cemil Koçak, **Türkiye Tarihi-4; Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000,s.148.

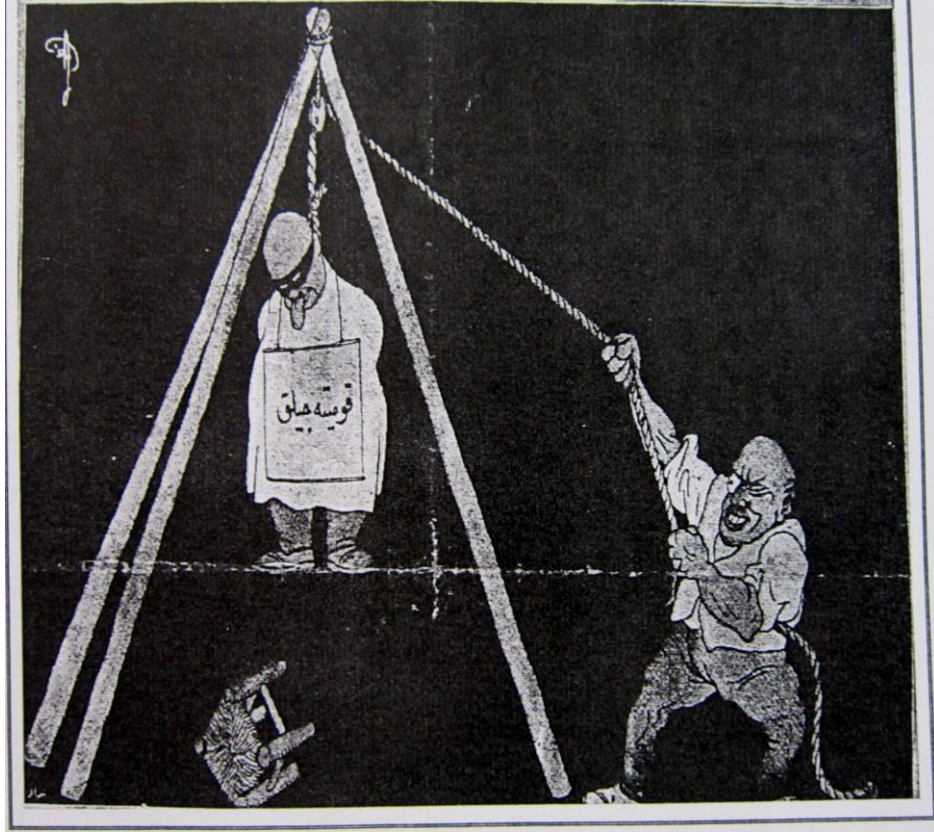
⁶⁴ Ali Gencer,İhsan Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınlar, 2006,s.224.

⁶⁵ Şükrü Hanioglu,,: "İttihat ve Terakki Cemiyeti",**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,İstanbul, cilt.23,s.479.

⁶⁶ Gencer ve Özel,**a.g.e.**, s.224.

⁶⁷ Asılan kişinin üzerinde **Komitacılık** yazısı yer almaktadır: **Akbaba**, 10 Temmuz 1926, sa.377, s.1.

II.2.5.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Deneyiminin Mizaha

Yansıması

İktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı bir muhalefet havası esmeye başlamış, çeşitli yönleriyle şikayetler muhalifler tarafından ortaya çıkarılmıştı. Parti'nin Meclis üzerinde baskı yaptığı iddia ediliyor, bunun kaldırılması isteniyordu. Cumhuriyet Halk Fırkası'ndaki ayrılıklar, 17 Kasım 1924'te Ankara'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yani yeni bir partinin doğmasına sebep oldu.

Yeni parti, Meclisin ikinci döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılan milletvekillerinin katılması ile Meclis içinde kuruldu. Fırka'nın başkanı General Kazım Karabekir, İkinci Başkanı H.Rauf Orbay (eski başbakan) ve genel sekreteri de Ali Fuat Cebesoy'du

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programı şu esaslara dayanıyordu: Partinin sistemi liberalizm ve halkın hakimiyetidir. Genel olarak hürriyetlere taraftardır, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır. İdari yönden, yerinden yönetimin gerçekleşmesine

çalışacaktır. Cumhurbaşkanının, seçiminden sonra milletvekilliği ile ilgisi kesilecektir. Mustafa Kemal Paşa, demokratik düzenin kurulmasını, istediğinden, yeni Partinin kuruluşundan memnun olmuştur. Yeni parti için; "Bırakınız, karşımıza çıksınlar, memleket işlerini münakaşa edelim ve bizim Meclisimizde de iki parti olmalı, hükümeti denetleme sistemi kurulmalı ve medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz" diyordu. Fırka, Mecliste hayli asabi bir hava içinde doğmuş, müzakerelere katılmış, hükümetten çeşitli sorunlar hakkında bilgi istemiştir. Bu sert çekişmeler, özellikle bütçe görüşmeleri sırasında doruğa çıkmıştır.

Muhafif unsurların odağı olan parti çok geçmeden kapatılmıştır. 4 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ile iç güvenliği bozmaya yönelik her türlü girişime yasaklama yetkisi verilmiştir⁶⁸.

İstiklal Mahkemeleri, Terakkiperver Fırka mensuplarının irticai faaliyetleri hakkında hükümeti ikaz etmişler, önce Diyarbakır İstiklal Mahkemesi kendi yetki alanında bulunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerinin kapatılmasına karar vermiştir. Hükümet ise, Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanarak, 3 Haziran 1925 tarihinde bütün memlekette irticayı tahrik etmesi nedeniyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasını kararlaştırmıştır.

Bu dönemde mizah basını bu olaya fazla yer vermemiş, daha çok yapılan inkılapları gündemlerine alma eğilimi göstermişlerdir. Yine bu dönemin siyasi açıdan oldukça hareketli olması nedeniyle mizah basınının siyasi içerikli karikatür yayınlamasının önüne geçmiştir.

Akbaba dergisi 1926 yılında Terakkiperver'in kapatılması sonrası Rauf Orbay'ı şu şekilde çizgilerine taşımıştır⁶⁹.

⁶⁸ Bekir Sıtkı Yalçın, İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılabı**, Ankara, 1984,s.468.

⁶⁹ Rauf Orbay'a uzatılan kağıtta **İthamname** yazmaktadır: **Akbaba**, 23 Ağustos 1926, sa.388, s.2.

II.2.5.3. Şeyh Sait İsyanı ve Mizah Basınına Yansımaları

İç politikada iktidar muhalefet çekişmesinin sürdüğü sırada 13 Şubat 1925'te doğuda Genç ilinin Piran köyünde başlayıp kısa sürede bölgeye yayılan bir isyan patlak verdi. Şeyh Sait İsyanı olarak bilinen bu isyanın çıkış sebepleri üzerinde farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birisi, söz konusu isyan gerçekleştirilen inkılâplara tepki gösteren çevrelerin başlattığı bir “karşı ihtilal” hareketidir. Medreselerin kapatılmasına ve halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkan çevrelerin, saltanat ve hilafeti geri getirmek amacıyla başlattıkları bir isyandır. Bu konudaki bir başka görüş ise, Şeyh Sait'in Kürt kimliğinden dolayı bu hareketin dini değil, aslında siyasi ayrılıkçı bir hareket olduğu iddiasıdır. O sırada Lozan'da halledilemeyen Musul meselesinden dolayı İngilizlerle sürdürülen görüşmeler esnasında Musul'u Türkiye'den almak isteyen İngilizlerin, isyancıları destekleyerek bölgede bir Kürt meselesi çıkarmak istemelerinin de payı vardır.

Nitekim ayaklanmanın elebaşlarının İngilizlerle ilişki kurdukları, para ve silah yardımı aldıkları anlaşılmıştı. İsyanın patlak vermesi üzerine dönemin Başbakanı Fethi (Okyar) Bey, olayı olağan görerek örfi idare ile bastırılabilceği fikrini savunurken; İsmet

Paşa ve bazı arkadaşları bu hareketi inkılaplara tepki olarak değerlendirerek, çok sert tedbirlerle bastırılmasını istemiştir. Ayaklanma karşısında çaresiz kalan Fethi Bey Hükümeti görevinden ayrılmış, yerine İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur⁷⁰.

23 Şubat 1925’de ayaklanma bölgesinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edildi. 4 Mart 1925’te hükümete geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükûn kanunu çıkarıldı. İstiklal mahkemeleri kuruldu. Ayaklanmayı bastırma görevi orduya verildi⁷¹. Alınan tedbirlerin sonucunda ayaklanma 31 Mayıs 1925 tarihinde tamamen bastırıldı. Başta Şeyh Sait olmak üzere isyancılar idamla yargılanarak cezalandırıldı. Ayaklanmanın bastırılması ülkeyi bölmek isteyenlere imkan tanınmayacağını açıkça göstermiştir⁷².

---

⁷⁰ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, c.I, İzmir , Doğan Kitapçılık, 1995, s.150.

⁷¹ Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul, Dilmen Kitabevi, 1984, s.178.

⁷² Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s.223.

Şeyh Sait isyanı mizah basınında da geniş bir yer bulmuş ve olaylar detaylı bir şekilde işlenmiştir. Karagöz dergisi olayları aşağıdaki gibi alaycı bir şekilde işlemiştir⁷³.

Millet Erdi Muradına Şeyh Sait Çıksın Tahtına
Karagöz- Hayata, nura, medeniyete, ve terâkkiye yürüyün. Genç
 Türkiye'nin bir kısım masum halkını şeriat ve hilafet oyunuyla aldatıp
 kandırmanın akıbeti budur. Haydi bakalım çık şimdi layık olduğun makama!

II.2.5.4. 150'likler Meselesinin Mizaha Yansımaları

Halk Parti iktidarı dönemi muhalefet tartışmaları 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 150'liklerin yurt dışına çıkması ile alevlenmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında 150 kişilik bir grup düşmanla işbirliği yaparak ulusal mücadelenin heyecanını kıran yazılar ve bildiriler yayınladıkları suçuyla yurt dışına sürüleceklerdir⁷⁴.

⁷³ Karagöz, 22 Nisan 1341, sa.1784, s.1.

⁷⁴ Hakkı Uyar, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nde İktidar ve Muhalefet", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998, s.75.

Yüz elli kişilik listenin hazırlanması ve meclisin gizli oturumunda görüşülmesinden sonra, Dahiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek), yaptığı konuşma sırasında bu listenin hazırlanmasında göz önünde bulundurulmuş prensibin Ankara Hükümetini tanımayan kişilerden oluşturulması gerektiğini söylemiştir⁷⁵. Listeye alınanların temel özelliği, Ankara Hükümeti karşıtı olmaları ve Ankara'nın otoritesini tanımamalarıdır. Listede Kuvayı İnzibatiye mensupları, Sevr antlaşmasını imzalayan heyet üyeleri, Çerkez Ethem ve arkadaşları, Çerkez kongresine üye olarak katılanlar, gazeteciler, Ankara hükümetinin otoritesini tanımayan ve gelecekte muhalefet edebilecek mülki, askeri ve siyasi yöneticiler bulunmaktadır⁷⁶.

28 Haziran 1938 tarihinde, 150'liklerin yurda girmelerini engelleyen kanun kaldırılrsa da başta Çerkez Ethem olmak üzere pek çok muhalif ve saltanat taraftarı geri dönmemiştir. Günümüzde bile bu listenin 600 kişilik hali açıklanmamıştır.

Akbaba dergisi 150'likler hakkındaki af söylentilerini şekildeki gibi çizgilerine taşımıştır⁷⁷.

---

⁷⁵ Kamil Erdeha, **Yüzellikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul, Tektin Yayınevi, 1998, s.19.

⁷⁶ Erdeha, **a.g.e.**, s.35.

⁷⁷ **Akbaba**, 5 Ağustos 1933, sa.32, s.2.

II.2.5.5. Dersim İsyanının Mizaha Yansımaları

Misak-1 Milli sınırları içinde merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, içeride ve dışarıda bir takım sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. 1925'te Musul Meselesi görüşülürken, Şeyh Sait isyanının patlak vermesi bunun en bariz örneği olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dersim'de otorite kurmaya başlaması üzerine bir takım iç ve dış mihraklar, bölgedeki siyasi istikrarı bozmak için gayret çerisine girmişlerdir. Bölgenin coğrafi yapısının isyan girişimlerine elverişli olmasının yanı sıra, sosyal, ekonomik ve dini problemler, Dersim ayaklanmasının çıkmasında önemli rol oynamıştır⁷⁸.

⁷⁸ Suat Akgül, **Dersim İsyanları ve Seyit Rıza**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2001, s.43.

Bu gelişmelerin sonucunda Seyit Rıza önderliğinde devlet aleyhinde geniş bir propaganda başlatılmış ve aşiretler arasında toplantılar yapılmıştır.

Ayaklanma, Abasan Aşireti reisi Seyit Rıza önderliğinde askere gitmek ve vergi vermek istemeyen diğer aşiretlerce desteklenen bir grup tarafından 20-21 Mart 1937 gecesi askeri karakola düzenlenen saldırı ile başlamıştır⁷⁹. Askeri harekattan sonra yapılan yargılama 15 Kasım 1937'de sona erdi. Dersim isyanı bastırılmış, Seyit Rıza ve isyana katılan diğer aşiret reisleri yakalanarak, mahkeme edilmek üzere Elazığ'a getirilmiştir. Elazığ'da yapılan mahkeme sonucunda 11 kişi idam, 33 kişi ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak olaylar durdurulamamış ve 1938'de Kureyşan aşireti intikam için diğer aşiretleri silahlanmaya davet ederek ikinci bir isyanın başlamasına neden olmuştur. Bunu üzerine başlatılan ikinci askeri hareket ile Eylül 1938'de tamamen bastırılmıştır⁸⁰.

Dersim isyanı mizah basınında çok fazla yer bulmamıştır. Daha doğrusu iç politikaları olumsuz etkileyebileceği için yer verilmemiştir. Ayrıca mizah o dönem hükümetin basına uyguladığı sansürden de etkilenmiştir. Aşağıda Akbaba dergisinin 190. sayısında konu ile ilgili karikatürü gösterilmektedir⁸¹.

⁷⁹ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu(1924-1938) Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları**, Ankara, Bilgi Yayınevi, s.172.

⁸⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s.200.

⁸¹ Karikatürde gösterilen isyancının üzerindeki yazıda "Cumhuriyet böyle vatandaş tanımıyor" yazmaktadır, **Akbaba**, 4 Nisan 1937, sa.190, s.2.

II.2.6. İstiklal Mahkemelerinin Mizaha Yansımaları

TBMM ülkedeki her türlü asayiş bozucu olayı önlemek amacıyla 29 Nisan 1920 tarihinde “Hıyanet-i Vataniye Kanunu”nu kabul etti. Bu kanuna göre TBMM’nin meşruluğuna sözle, yazıyla ya da fiilen muhalefet edenler, “Vatan Haini” Vaaz ve konuşmalarında halkı vatana ihanet suçuna teşvik edenler geçici kürek cezasıyla cezalandırılacak, bu faaliyetleri sonucu olay çıkarsa idam edileceklerdi. Kanun bu suçları işleyenlerin bidayet mahkemelerince yargılanacakları hükmünü getiriyordu⁸².

Bu kanuna göre hükümetin teklifi ve TBMM’nin onayıyla “İstiklal Mahkemeleri” oluşturulacaktı. Bu mahkemelerde görev yapmak üzere TBMM üyeleri arasından oy çokluğuyla üç mebus seçilecek ve içlerinden biri mahkeme başkanı olacaktı. Mahkemelerin kararları kesin olup, infazından askeri ve sivil bütün devlet memurları sorumluydu. İstiklal mahkemelerinin emir ve kararlarını uygulamayanlar, uygulamada ihmal gösterenler aynı mahkeme tarafından yargılanacaktı.

Mahkemeler Meclis’e bağlıydı. Yargı yetkisini Meclis adına kullanıyorlardı. Yargı usulü basit, açık ve çabuktu. Kararlarını vicdani kanaatlerine göre veriyorlar ve bu

⁸² **Düstür**, 3. Tertip, C.1, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929,s.98.

kararlarından dolayı sorumlu tutulamıyorlardı. Bu kadar geniş yetkilerine rağmen haklarında yeterli delil bulunamayan sanıklar beraat edebiliyordu. Mahkemeler kendi mintikalarındaki yargılamalar hakkında İçişleri Bakanlığına ve Meclis'e rapor sunuyorlardı. Böylelikle mahkemelerin uygulamaları hakkında Meclis bilgilendiriliyordu⁸³.

İstiklal Mahkemelerinin kararlarıyla üç sene içinde vatana ihanet, casusluk ve bozgunculuk suçlarından 1054 kişi idam edildi. 2696 kişinin idamları askerden yeniden kaçmaları halinde uygulanmak üzere şartlı olarak affedildi. 243 kişiye gıyabında idam cezası verildi. Diğer suçlardan ise 1786 kişi kalebent ve kürek cezasına çarptırıldı. 11744 kişi beraat ederken 41768 kişi ise genellikle dayak olmak üzere çeşitli hafif cezalara çarptırılmıştır⁸⁴.

dönemin mizah dergileri İstiklal Mahkemelerine oldukça fazla yer vermiştir. Bu dönemde çok önemli gelişmelerin olması, iç güvenliği ve devletin bütünlüğünü bozucu eylemlerin yaşanması nedeniyle bu önemli müessese ve faaliyetleri dikkatlerden kaçmamıştır. 1920-1927 yılları arasında hemen hemen her türlü yargılama İstiklal Mahkemeleri tarafından yapılmıştır. Özellikle aldıkları kararlarla dikkati çeken mahkeme başkanları meşhur üç Ali, sık sık çizgilere taşınmıştır. Mizah basını inkılapların yerleşmesinde çok büyük önemi olan İstiklal Mahkemelerini çizgilerle desteklemiş, inkılap karşıtlarına açıkça göz dağı vermiştir⁸⁵.

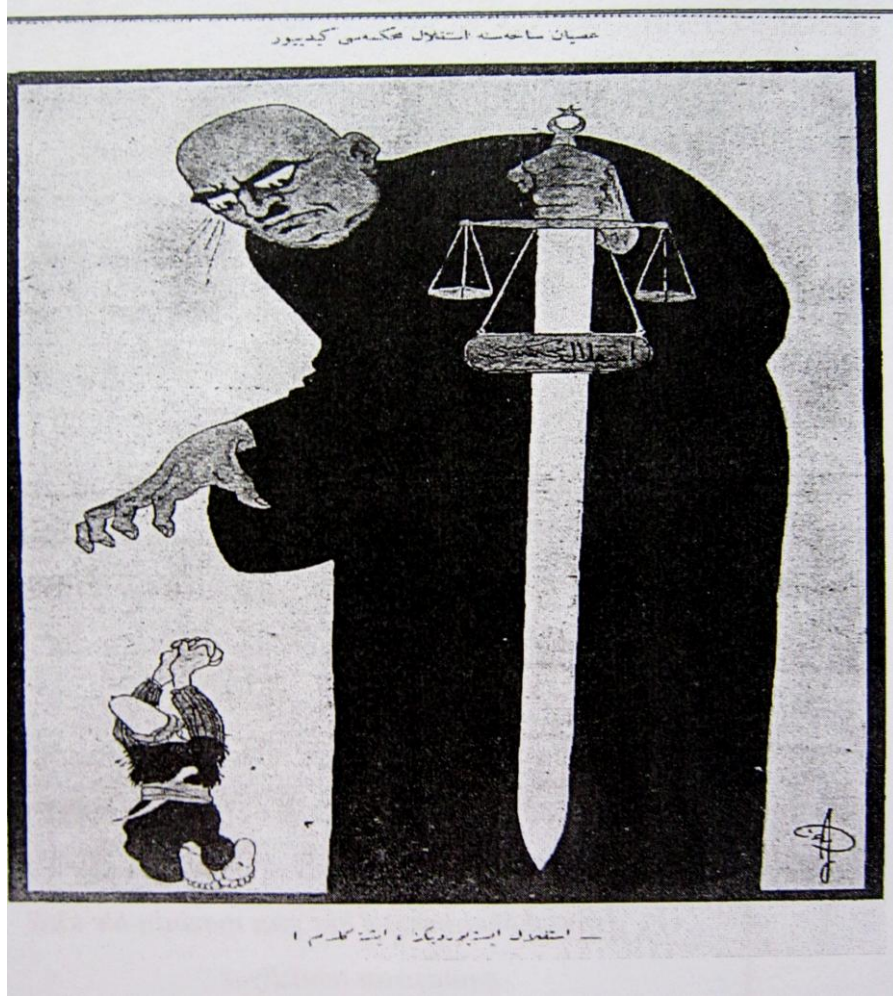
İstiklal Mahkemelerinin milli bütünlüğü bozanlara karşı sert ve kararlı tavrını Karagöz dergisi şu şekilde yansıtmıştır⁸⁶.

⁸³ Hamdi Namık Gör, **İstiklal Mucizesi**, Ege Matbaası, Ankara, 1956,s.28.

⁸⁴ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Bilgi Yayınevleri, Ankara, 1975,s.228.

⁸⁵ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, c.I, İzmir, Doğan Kitapçılık, 1995, s.1 vd.

⁸⁶ Karikatürde Mahkeme Reisi Kılıç Ali'nin elindeki kılıçta **İstiklal Mahkemesi** yazmaktadır: **Akbaba**, 16 Mart 1341, sa.238, s.1.

İsyân Sahasına İstiklal Mahkemesi Gidiyor

İstiklal istiyorsunuz işte geldim !

II.2.7. Mizah Basımında Harf İnkılâbı

Bilindiği gibi Atatürkçü düşüncede eğitimin, laik ve ulusal bir kültür oluşturmaya yönelik amacını gerçekleştirecek önemli unsurlardan biri de eğitim ve öğretimle birebir ilişkisi olan dildir. Dil, Türk toplumunun tarihsel geçmişi ve öz kültürü ile uyumlu olmalı; laik kültüre taban oluşturmalıydı. Çünkü dil, kültürü kuşaklardan kuşaklara taşıyan bir araçtır⁸⁷.

1 Kasım 1928'de, daha Önce Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan harfler, Türk dilinin özelliklerini belirten işaretlere yer

⁸⁷ Zeynep Korkmaz, "Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.168.

vererek Türk harfleri adı ile 1353 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Harf İnkılâbı yazı dilinde kullanılan Arap harflerinin yerine yeni Türk harflerinin alınmasını ifade eder.

Arap harfleri, Arap diline çok iyi uymakla beraber, Türk dili için yetersiz ve elverişsizdi. Türkçe, Arap harfleri ile kolay yazılıp okunamıyordu. Konuşulduğu hâlde yazılamıyor, yazıldığı gibi okunamayan bir yazı dili söz konusu olmakta idi. Okuyup yazmayı kolaylaştırmak ve yaymak, modern eğitim ve öğretimin gerçekleşmesine çalışmak ancak Harf İnkılâbı ile sağlanabilirdi.

Harf İnkılâbı, 1000 yıllık Arap harfleri ile yazı yazmak geleneğini yıkarak, batı kültürü ile yakınlaşma sağladığından, Atatürk'ün önderliğinde kültür inkılâbına yol açan, büyük bir inkılâptı. Sosyal, kültürel ve siyasî alanda geniş yankılar yaratmıştı⁸⁸.

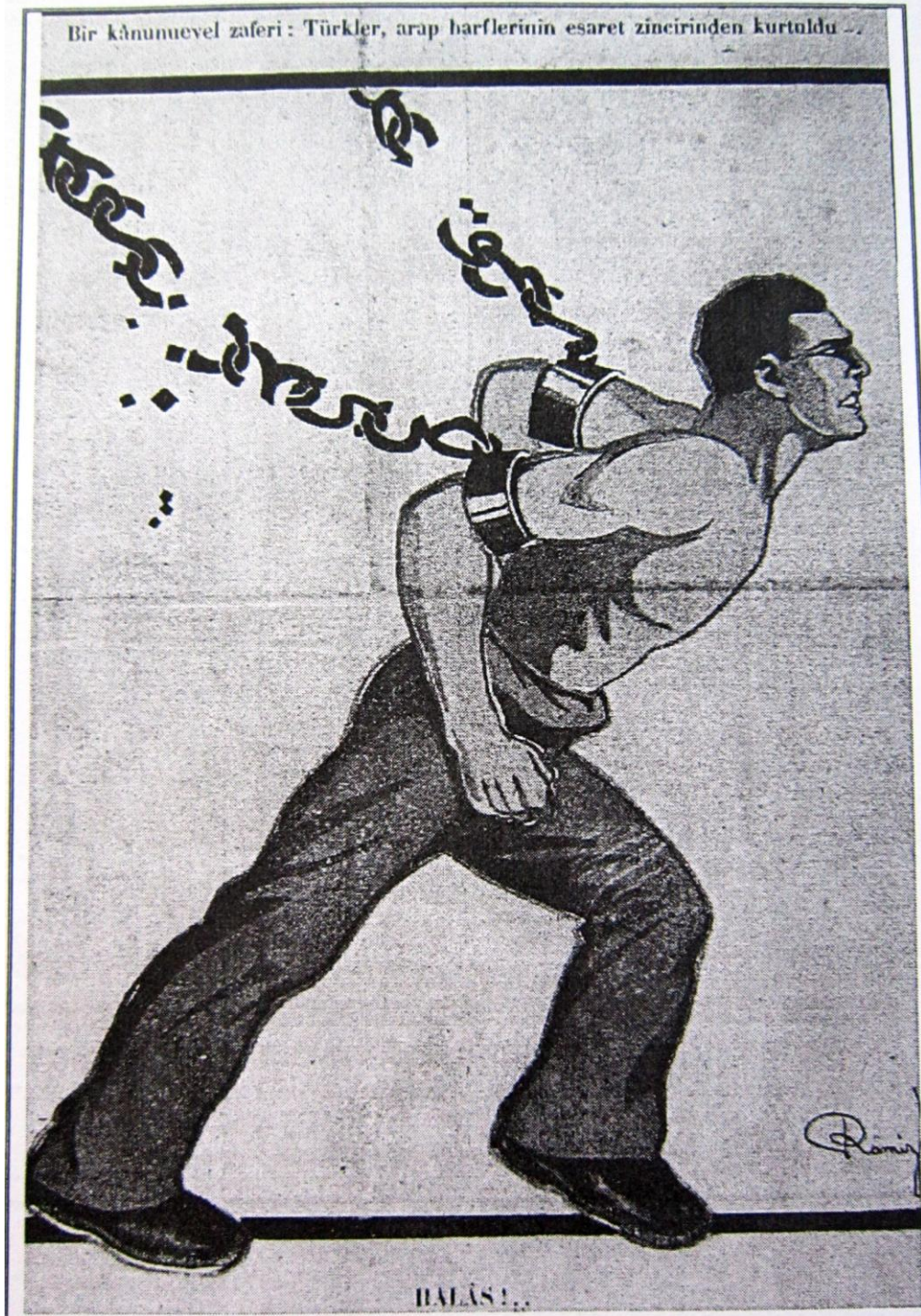
Ancak bu değişime muhalefet edenler de olmuştur. İslam dünyası ile kopuklukların yaşanacağı ve dil noktasında bozukluk olacağı savunulmuştur.

Akbaba dergisi 576. sayısında bu inkılabı Arap harflerinden kurtuluş olarak çizgilerine taşımıştır⁸⁹.

⁸⁸“Harf İnkılâbı”, <http://www.meb.gov.tr/belirliugunler/10kasim/makaleler/harf.htm>, 14.10.2012.

⁸⁹ **Akbaba**, 1 Birinci Kanun 1928, sa.576, s.1.

II.2.8. Mizah Basımında Yabancı Okullar

Yabancı okulların düzenlenmesi konusunda ilk çalışmaların Osmanlı döneminde başladığı görülmektedir. Bunlar 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1876 Kanun-i Esasisi ve 1915 Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi ile getirilen düzenlemelerdi.

Ancak bu düzenlemelerin uygulamasında istenilen başarı elde edilememiştir. Zira Osmanlı toplumu kozmopolit bir yapıya sahipti ve kapitülasyonlar yürürlükteydi⁹⁰.

Oysa yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde hem kapitülasyonlar kaldırılmış hem de daha homojen bir Türk toplumu meydana gelmişti. İşte bu yüzden Lozan'da belli şartlarla faaliyetlerine izin verilen yabancı okulların denetlenmesi amacıyla bu dönemde köklü tedbirlerin alındığı görülmektedir⁹¹.

Bu dönem içerisinde önemli bir yere sahip olan yabancı okullar konusu mizah basınında fazla yer bulamamıştır. Ancak çizilen karikatürlerin daha çok, bu okullarda misyonerlik yapıldığı iddiası çevresinde geliştiği görülür.

Konu Akbaba dergisinin 1928 tarihli karikatürüne şu şekilde yansıtılmıştır⁹².

---

⁹⁰ Ayten Sezer, “Atatürk Döneminde Yabancı Okullar”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 1994, s.34.

⁹¹ Sezer, **a.g.t., s.34.**

⁹² Karikatürde çizilen kiliseye benzetilmiş şekilde eğitim binası görülmektedir ve üzerindeki tabelada **Ecnebi Mektebi** yazmaktadır: **Akbaba**, 26 Kanunisanı 1928, sa.585, s.1.

II.2.9. Darülfünun'un Kapatılmasının Mizaha Yansımaları

Çok eski bir tarihi geçmişe sahip İstanbul Üniversitesi, 1863'de Darülfünun-ı Osmanî adıyla kurulmuştur⁹³.

Darülfünunun kapatılması kararı Cumhuriyet hükümetinin bilime verdiği önemde ve Cumhuriyet aydınlarının ilim kuruluşları yaratma çabalarının sonucu olarak ortaya çıkar. Ayrıca kapatılma kararında, yeni dönemin ideolojisini işleyecek ve yeni kuşaklar yetiştirme yolundaki gayretlerin gereği olarak Darülfünuna hem isminden hem de eski bir kurum olması ve gelişmelere seyirci kaldığı düşüncesinden hareketle yöneltilen

⁹³ Ali Arslan, *Kısır Döngü*, İstanbul, Truva Yayınları, 2004, s.39.

eleştirilerin büyük rolü vardır. Bundan hareketle 29 Mayıs 1932’de TBMM kararıyla tüm kurum ve kadrolarıyla birlikte kapatılmıştır.

İstanbul Üniversitesi mizah basınında Darülfünun’un kapatılması sırasında konu olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise üniversitenin öğretim görevlilerinin yaşadığı sorunlar portre şeklinde iç sayfalarda verilmiştir. Darülfünun karikatürlerinde genelde medrese eğitiminin devamı olduğu düşüncesi yansıtılmıştır. Bundan dolayı Darülfünun’un kapatılması hadisesi karikatüristlerimiz tarafından sevinçle karşılanmıştır⁹⁴.

Akbaba dergisi Darülfünun’un kapatılması olayını çizgilerine şu şekilde taşımıştır⁹⁵.

---

⁹⁴ Dumlupınar, **a.g.t.**, s.91.

⁹⁵ **Akbaba**, 2 Ağustos 1933, sa.31, s.1.

II.2.10. 1923-1938 Dönemi Mizah Basınında Ekonomi Politikaları

Cumhuriyetin ilanı sonrası devlet, Osmanlı'dan kalan ekonomi üzerine kurulmuştu. Ancak en yakın zamanda az gelişmiş ekonomiyi güçlendirmesi iş gücü ve sermaye gibi sorunları çözmesi gerekmektedir.

Bu amaçla Cumhuriyet'in ekonomik ilkelerini belirlemek için 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır.

Kongreye sanayici, tüccar, çiftçi ve işçi kesimlerinin temsilcileri katılmış, sorunları siyasi iradeyle çözüme imkânları bulmuştur. Cumhuriyetin ilk on yılında ekonomik politikaların genel anlamda İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar etrafında uygulandığı görülmektedir⁹⁶.

Cumhuriyet ilk on yılında demir yolları dışında pek başarıyla gelişmemiştir. Özel sektörle de gerçekleştirilemeyen ekonominin gelişimi için devlet ekonomik hayata müdahale etmiştir.

Devletçi ekonomiye geçiş 1930'ların başında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın uygulanmasıyla başlamıştır. Devlet kendi eliyle bir çok fabrika kurmuş ve başarılı olmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı 1936 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın hazırlıklarına girilmiş fakat İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine uygulanamamıştır⁹⁷.

Mizah basını da bu gelişmelere kayıtsız kalmamış ve ekonomik kalkınma çabalarında Atatürk başta olmak üzere İsmet İnönü, demir yolu vs. figürlerle konuyu işlemiştir.

Cumhuriyet'i temsil eden kadın ve hızla imar olunan Türkiye ve baş mimarı Atatürk Çalığışu dergisinin 7. sayısına şu şekilde yansımıştır⁹⁸.

⁹⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s.36.

⁹⁷ Kepenek ve Yentürk, **a.g.e.**, s.71.

⁹⁸ **Çalığışu**, 1 Temmuz 1926, sa.7, s.1.

Koşan cihad-ı mealliye şanlı lakin ağır muhavvef adımlar atar.

Önünde zelzeleler....arkasında zelzeleler....

Tevfik Fikret

Cumhuriyetin ilk yıllarında para politikasının esasını “ Türk Lirasının Değerinin Korunması” teşkil eder. Mustafa Kemal’in para değerinin korunması işine verdiği önem her türlü tartışmanın üzerinde, ekonomik politikasının temel taşlarından biridir ve devletin vatandaşına karşı vazifeleri arasında para değerinin korunmasını ilave etmiştir⁹⁹.

⁹⁹ Feridun Ergin, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983, S.57.

Mutafa Kemal devrinin idarecileri, hiçbir zaman para değerini düşürmeyi, enflasyon veya devalüasyona sapmayı fikirlerinden dahi geçirmemişlerdir. Türk parası hakkında halka itimat bahşeden bu olumlu politika, memleketin giderek artan tasarrufunun istinat ettiği en sağlam esaslardan birini teşkil etmiştir¹⁰⁰.

Mizah basını tüm bu gelişmeler karşısında bütçe ve vergilere oldukça geniş yer vermiştir. Çizimlerinde bütçe denkleştirme amacıyla konulan vergilerin ağırlığı eleştirilmiş ve özellikle İsmet İnönü ön plana çıkarılmıştır.

Bütçeden ayrılacak payları Köroğlu dergisi şu karikatürle sayfasına taşımıştır¹⁰¹.

Ağır vergilerin altında ezilen vatandaşları Papağan dergisi şu şekilde çizgilerine taşımıştır¹⁰².

¹⁰⁰ Gündüz Atalık, **Atatürk'ün İktisat Görüşleri**, Türk-İş Dergisi, Ankara, 1967, C.5, s.55.

¹⁰¹ **Karagöz**, 7 Teşrinisani 1928, sa.56, s.1.

¹⁰² Karikatürde sağ taraftaki kişinin üzerindeki yüklerde yukarıdan aşağıya sırayla **Şahıs Vergisi, Petrol, Tiyatro, Şeker, Gazeteler, Bekârlık** yazmaktadır. Soldaki kişinin elindeki yükte ise **Hususi Mektup** yazmaktadır. **Papağan**, 18 Teşrinisani 1341, sa.93, s.1.

değildi. Asıl mesele, Birinci Cihan Harbinin galip devletleri ile hesaplaşma, hukukî ve siyasî yönden uyuşmazlıkları halletme, yüzyıllardan beri sürüklene gelen problemlere hal çaresi bulma idi. Açıkça bütün Doğu meselesi Lozan Konferansı'nın ağırlık merkezini teşkil ediyor, bir genel hesaplaşma ve bir bilanço düzenlenmesi gerekiyordu. Bu maksatla hazırlanan Barış Konferansı, 20 Kasım 1922 Sah günü saat 16'da Lozan şehrinin Mont Benon Gazinosunda toplanmıştır. 20 Kasım 1922'de toplanan Konferans, 4 Şubat 1923'te anlaşmazlık yüzünden kesilmiş, 23 Nisan 1923'te ikinci defa toplanarak 24 Temmuz 1923'te barış antlaşması imza edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması, Türklüğe karşı yapılan ağır ithamları, haksızlıkları mahkûm eden ve Türklüğün istiklâl ve hürriyet davasını belgeleyen bir vesikadır. Lozan Barışı, İstiklâl Savaşına son veren ve onu milletlerarası ilişkilerde değerlendiren gerçekten büyük bir eserdir¹⁰³.

Lozan Antlaşması batılı devletlerin uzunca bir diplomasi mücadelesinden sonra kabul ettikleri Türk İstiklalinin tescilidir. Bu nedenle dönemin mizah basınında Lozan görüşmeleri kamuoyunun moralini yüksek tutan ve destek veren yayınlar yapmıştır. Görüşmeler esasında hemen her sayıda gelişmelere yer verilmiştir. Lozan'dan gelen haberler doğrultusunda mizah basını çizgilerini şekillendirmiştir. Batılı devletlerin tutumu İsmet Paşa heyetinin görüşmedeki tavrı çizgilere yansıdığı görülmektedir¹⁰⁴.

Akbaba dergisinin Lozan'da yapılan görüşmeler hakkındaki şu karikatürü ilginçtir¹⁰⁵.

¹⁰³ Hamza Eroğlu, “Şerefli Bir Tarih: Lozan”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 1985,sa.3.
<http://atam.gov.tr/serefli-bir-tarih-lozan/>, 16.10.2012.

¹⁰⁴ Dumlupınar, **a.g.t.**, s.121.

¹⁰⁵ Karikatürde tahtadaki matematik işlemi kesrin üzerinde **Boğazlar+Musul/ Akalliyet x Harp= Sulh**, kesrin altında ise **Düyun-ı Umumiye ve Kapitülasyonlar** yazmaktadır: **Akbaba**, 22 Kanunısani 1339, sa.14, s.1.

Lozan Konferansına İthaf Olunur

Bu meseleler hesaba uymuyor. “Cebir” ile halletmekten başka çare yok!..

Lozan’da imzalanan Mübadele Sözleşmesi’ne göre Türk topraklarında yerleşmiş Rumlar ile Yunan topraklarında yerleşmiş Türklerin 1 Mayıs 1923’te başlamak üzere zorunlu mübadelesi kararlaştırılmıştır. Mübadele İstanbul’da oturan Rumları ve Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktır¹⁰⁶.

Yunanistan mübadele sonucu ortaya çıkan göçü engelleme girişimi olarak bu kez Batı Trakya’da bulunan Türklere ait malları ellerinden alarak göç eden Rumlara vermesi, iki ülke arasında yeni bir gerginliğe yol açmıştır¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Cevahir Kayam, “Lozan Barış Konferansına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Kanununun T.B.M.M.’de Görüşülmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.9, sa.27(Temmuz-Kasım), 1993, s.583-584.

¹⁰⁷ Mehmet Gönülöbol, Cem Sar, “1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1969, s.69.

Lozan'da, mübadele dışı bırakılan Batı Trakya Müslüman Türk toplumu ile İstanbul Ortodoks Rum toplumu Etabli kabul edilerek, bunlara azınlık statüsü tanınmıştı¹⁰⁸.

Bu dönemde ilişkilerin gerginleşmesi üzerine Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin durumu 30 Ocak 1930'da imzalanan bir sözleşme ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu anlaşmaya göre mübadele 30 Ocak 1918 den önce İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Türkleri kapsayacaktı¹⁰⁹. Anlaşmaya göre yerleşme tarihlerine bakılmaksızın İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin tamamı buldukları yerlerde kalacaklardı. Bu anlaşmayla birlikte Yunanistan ve Türkiye arasında bu sorun çözüme kavuşmuştur¹¹⁰.

Bu olaylardan sonra Türk-Yunan ilişkiler 1954'te Kıbrıs sorununa kadar dostluk ve işbirliği içerisinde geçmiştir.

Mizah basını ise yaşanan mübadele meselelerine pek yer vermemiştir. Ancak yine de yurtdışındaki Türklerin durumu gözden kaçmamıştır.

İngiltere'nin mübadele süresince Yunanistan'ı kullanması ve kötü tavrı kamuoyuna Nasreddin Hoca dergisi tarafından şu şekilde yansıtılmıştır¹¹¹.

---

¹⁰⁸ Gönübol, **a.g.e.**, s.71.

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, c.I,Ankara, Alkım Yayınevi, 2004, s.326.

¹¹⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.326.

¹¹¹ **Nasreddin Hoca**, 12 Eylül 1927, sa.8, s.1.

مملکتیمزہ صوقولارده قوللرک یابانجی دولتلره صیغینانه باشلرینی ده اُزه جاکمز کونه یاقین در

موللا - جاندارما محمدجک سته استف ایندیکی بو خان آلر، دینک ملت بابات نالاق ایدجکردی ها..
خوجا - سورما موللا قوللری کسک اما، باشلری انکلرله بوناک باراضه سینیش دوربور. بر کون اولری ده صوغان باشی کی دبه کسه اُزه دوزایت اللار...

Memleketimize Sokulan Kolların Yabancı Devletlere

Sığınan Başlarını de Ezeceğimiz Gün Yakındır

Molla- Jandarma Mehmetçiğin sepete istif ettiği bu hain eller, bir gün demek millet babasına fenalık edecekti

Hoca- Sorma molla kollarını kestik ama başları İngiliz'le Yunan'ın bayrağına sarılmış duruyor. Bugün onları soğan başı gibi dibekte ezeriz inşallah...

Lozan'da çözülemeyen en sorunlu konu hiç kuşku yok ki Musul sorunu olmuştur. Musul Misak-ı Milli sınırları içindeydi ve Mondros imzalandığında İngiltere tarafından işgal edilmemişti. Çözüme kavuşturulamayan Musul sorunu Lozan

Konferansında görüşülmüştür¹¹². İsmet Paşa'nın başkanlığında Lozan görüşmeleri için giden Türk Heyeti Musul'un Türkiye'de kalması için ellerinden geleni yapmıştır¹¹³.

Ancak konu Lozan'da sonuca bağlanamamış ve Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Milletler Cemiyetinde yapılan 1926 Antlaşması'na göre Türkiye ile Irak arasındaki sınır esas itibariyle Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilen hat olacaktır ancak bu hatta Türkiye lehine bazı düzenlemeler de yapılacaktır.

Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a bırakılmasını kabul etmiştir. 5 Haziran 1926'da yapılan Ankara Antlaşması ile konu resmi bir zemine oturtulmuş ve Türkiye Musul'u terk etmiştir¹¹⁴.

Asırlar boyu Türk yurdu olan Musul'un Irak'a bırakılması mizah basınında geniş yer bulmuştur. İlk başlarla umut verici gibi gözükken gelişmelerin sonrada kötüleşmesi üzüntü ile çizgilere taşınmıştır.

Haftalık mecmua dergisi olayı ve Avrupalı devletlerin tutumunu çizgilerine şu şekilde taşımıştır¹¹⁵.

---

¹¹² Akbıyık ve diğerleri, **a.g.e.**, s.386.

¹¹³ Akbıyık ve diğerleri, **a.g.e.**, s.370.

¹¹⁴ Akbıyık ve diğerleri, **a.g.e.**, s.386-387.

¹¹⁵ Karikatürdeki çocuğun üzerinde **Musul** dağın arkasındaki ana figürünün üzerinde ise **Türkiye** yazmaktadır. Solda manda üzerindeki kişinin üzerinde **İngiliz**, ayaktaki diğer kişilerin üzerinde ise **Fransa**, **Amerika** ve **İtalya** yazmaktadır: **Haftalık Mecmua**, 17 Ağustos 1341, sa.5, s.8.

1- Dört Senelik Manzara Karşısında Musul

Çocuk- Manda istemem annemi isterim

2- Tahkik Heyetine Nazaran Yirmi Beş Senelik Manda Gelirse

Çocuk (kaçarak)- Manda istemem , manda istemem.

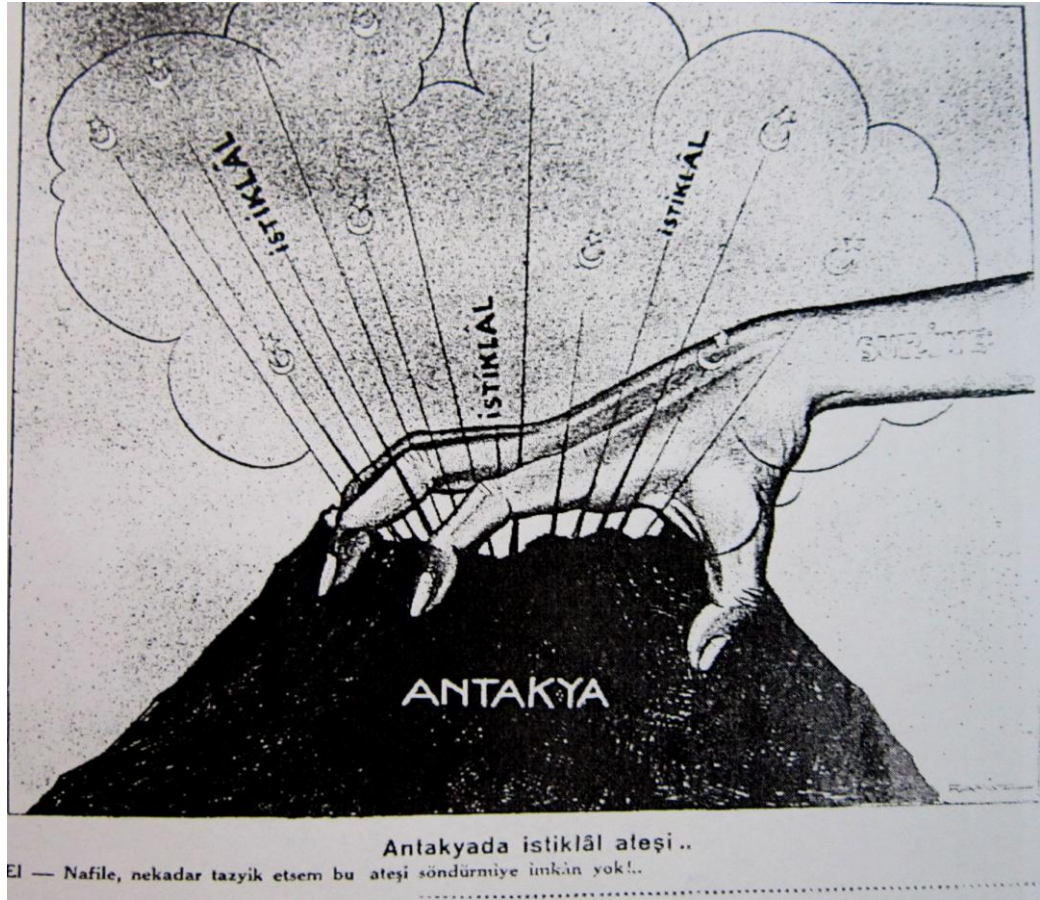
İskenderun Sancağı (İskenderun – Hatay) Suriye ile birlikte Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın nüfuz bölgesine dahil edilmiştir. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi'nde de özel bir statü tanınmakla birlikte Fransız işgalindeki Suriye topraklarına dahil edilmişti. II. Cihan Harbinin arifesinde Fransa Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmek isteyince, Ankara duruma müdahale etmiştir. Atatürk büyük gayret ve tavır göstererek önce Suriye ile Türkiye arasında bağımsız bir Hatay Devleti kurdurmaya muvaffak olur. Sonra, Türkiye dünyanın İkinci Cihan Harbine sürüklendiği bu günlerde

başta Almanya ve İtalya ile başı dertte olan Fransa'ya Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını kabul ettirmiş ve Hatay Anavatan topraklarına katılmıştır. (23 Haziran 1939)¹¹⁶.

Mizah basınıımız Hatay meselesini Fransızların iki yüzlü politikası üzerinden resmetmiş Fransızlar genelde kadın figürü olarak çizilmiştir.

Karikatür dergisi Hatay halkının istiklal arzusunu şu şekilde çizgilerine taşımıştır¹¹⁷.

Lozan görüşmeleri sırasında Ermenilerin göç ve iskanı sorunu masaya getirilmiştir. Türk delegesi İsmet Paşa, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin durumunu ve geldikleri noktayı yabancı kaynaklara atıf yaparak anlatmıştır. İsmet Paşa 13 Aralık'ta yaptığı konuşmada Türk sınırları içinde bir Ermeni yurdu kurulmasının imkansız

¹¹⁶ Burhan Şahin, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 2008, c.16, no,2, s.1.

¹¹⁷ **Karikatür**, 12 Kanunievvel 1936, sa.50, s.1.

olduğunu açıklamıştır¹¹⁸. İsmet Paşa açıkça, Türkiye’de kalmak isteyen Ermenilerin Türk yurttaşlarıyla kardeşçe yaşamaya devam edeceklerini söylemiştir¹¹⁹.

Antlaşmada Türk tezi kabul edilerek Ermeni vatandaşların hiçbir ayrıcalık gözetilmeden Türkiye’nin ayrılmaz bir bütünü olarak tam bir vatandaşlık hukuku içerisinde yaşamaları sağlanmıştır¹²⁰.

Görüşmeler sürerken, nüfus değişimi konusunda hemen bir uzlaşma sağlanırken, soykırım iddiaları ve Ermeni yurdu konularında ciddi gerginlikler yaşanmıştır. İtilaf devletlerinin temsilcileri resmi ve gayri resmi yollardan soykırım ve yurt konularındaki ısrarlarını sürdürmüşlerdir. Lozan’da bütün hayalleri yıkılan, ancak köklü bir suikast ve terör geleneğine sahip Ermeniler, nihai hedeflerine ulaşmak için Lozan’dan sonra da alışkanlıklarını devam ettirmiştir¹²¹.

Mizah basınında Ermeni sorunuyla alakalı fazla karikatür yer almamıştır. Ermenilere ve iddialarına yer verilmemiştir. Lozan’dan sonra diasporanın tutumuna rağmen ilişkilerinde normalleşme çabaları nedeniyle çizerlerimizin konuyu çok fazla gündeme taşımadığı görülmektedir¹²².

Karagöz dergisi Lozan anlaşmasından sonra azınlıkların tutumuna şu şekilde yer vermiştir¹²³.

¹¹⁸ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler I**, Çev. Seha L. Meray, İstanbul, Y.K.Y. ,2001, Türk Dil Kurumu, s.183-197.

¹¹⁹ Seha L. Meray, **a.g.e.**, s.212-213.

¹²⁰ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara, Remzi Kitabevi, 1993, s.706.

¹²¹ Bilal Şimşir, **Ermeni Meselesi 1774-2005**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005, s.187.

¹²² Dumlupınar, **a.g.t.**, s.171.

¹²³ Karikatürde kıyafet değişimini temsil eden kısmın üzerinde **İstanbul Ermeni Dolabı** yazmaktadır: **Karagöz**, 19 Nisan 1340, sa.1679, s.1.

Nasıl Geliyorlarmış !

Hacivat- Bu dolap başka dolap karagöz. O taraftan şapkalı giren Ermeni zenginleri bu taraftan fesli çıkıyor

Karagöz- Dolap mükemmel ama adı yanlış! Çünkü dolabı kurup işletenler bu delikten sade Ermeni değil Rum ve Yahudi bile geçirmişler.

Türkiye bu dönemde daha pek çok ülke ile de diplomatik ilişkiler içerisine girmiştir. Örneğin Türk- Rus ilişkileri bu dönemde genel itibarıyla olumlu bir süreç geçirmiştir. Bu yakınlaşmanın neticesinde 17 Aralık 1925'te Türk- Rus Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır¹²⁴.

1930 Yılından sonra Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkileri ve Rusya'nın ideolojik tavrı ilişkileri bozacaktır. Lozan'dan sonra Türkiye milli varlığına kavuşunca, komünizme karşı daha hassas davranmış ve tedbirler almıştır. Komünizm meselesi ile

¹²⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.330-331.

Sovyet- Türk münasebetlerini birbirinden ayrı tutmaya dikkat eden Türk hükümetinin bu tutumu Sovyetleri hoşnut bırakmamıştır. Sovyetler ise ikili ilişkileri, Türkiye'deki komünizm propagandası ile birlikte değerlendirmiştir¹²⁵.

1936 yılında Boğazlar sorunu çözümü için yapılan görüşmelerde İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesi, Türk- Sovyet ilişkilerini duraksatmıştır¹²⁶. Bu tarihten sonra Türk- Sovyet ilişkilerinde soğuma görülmeye başlayacaktır¹²⁷.

Yeni Kalem dergisi o dönem komünizme karşı tutumu şu karikatürüyle sergilemiştir¹²⁸.

---

¹²⁵ Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih (1919-1939)**, Ankara, A.Ü.S.B.F.Y., 1953, s.227.

¹²⁶ Esmer, **a.g.e.**, s.120.

¹²⁷ Esmer, **a.g.e.**, s.230.

¹²⁸ Karikatürde komünizmi temsil eden kişinin elindeki fenerin üzerinde **Aydınlık** yazmaktadır: **Yeni Kalem**, 1 Kanunievvel 1927, sa.9, s.2.

Haydi bakalım orağımı, çekicini al, geldiğin yere!

Kurtuluş savaşını bitmesiyle birlikte müttefik devletlerle Lozan'da masaya oturan Türkiye Cumhuriyeti, İtalya'nın adalar konusundaki tutumu nedeniyle bu devletle ilişkilerini bozmuştur. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan anlaşma 1923-1945 yılları arası Türk- İtalyan ilişkilerinin temelini oluşturacaktır¹²⁹. Bununla birlikte ilk dönemlerde Mussolini'nin Akdeniz'deki politikası ve Musul meselesinde İngiltere'nin yanında olması Anadolu'daki emellerini göstermekteydi¹³⁰.

¹²⁹ Ali Fuat Öreñç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On İki Ada*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2006, s.174-175.

¹³⁰ Dumlupınar, *a.g.t.*, s.189.

Karagöz dergisi , İtalya ile geçen gergin ilişkileri düzeltme çabalarını şu şekilde çizgilerine aktarmıştır¹³¹.

Türk- İran ilişkileri 1923- 1930 yılları arasında Kürt ayaklanmaları nedeniyle sıkıntılı geçmiştir. Takibe uğrayan Kürt isyancıların İran sınırına geçmesi bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir¹³². Sorunun çözümü için 22 Nisan 1926'da Tahran'da Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayı daha etkili bir hale getiren 15 Haziran 1928 tarihli protokol imzalanmıştır¹³³. Yapılan antlaşmalar sınır sorununu çözememiş 1930 yılında çıkan Ağrı isyanında iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşmiştir. İsyancıları takip eden Türk askerinin İran sınırına geçmesi İran hükümetinin tepkisine neden olmuştur¹³⁴.

¹³¹ Karagöz, 23 İkinci Kanun 1929, sa.2176, s.1.

¹³² Gökhan Çetinsaya, " Dünden Bugüne Türk İran İlişkileri Üzerine Bazı Notlar", **Birikim Dergisi**, 1997, sa.96, s.43-45.

¹³³ Barış Cin, **Türk İran İlişkileri (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s.99.

¹³⁴ Dumlupınar, **a.g.t.**, s.193.

Türkiye'nin tepkisi neticesinde 23 Ocak 1932 yılında imzalanan sınır antlaşması ile Ağrı dağı tamamı Türkiye topraklarına katılmış, Van sınırındaki Kotur arazisi İran'a bırakılmıştır¹³⁵. Sınırdaki sorunun çözülmesinden sonra 1934 yılında Rıza Şah'ın Türkiye'ye gelmesi ile ilişkiler üst seviyeye çıkmıştır. Bu gelişmelerden sonra Türkiye, İran, Irak, Afganistan arasında 4 Temmuz 1937 yılında Sadabat Paktı imzalanmıştır¹³⁶.

---

¹³⁵ Cin, **a.g.t.**, s.99.

¹³⁶ Cin, **a.g.t.**, s.100.

Karagöz dergisi İran ile yaşanan sınır sorununu şu şekilde çizgilerine taşımıştır¹³⁷.

İranlı Komşumuz Ordusunun Parlak Süngüleriyle Bizi Adeta Tehdit Ediyor!

İranlı Komşu- Mene bah Karagöz Çelebi... Bizimle şakaya gelmez, alimallah yüz min süvari, beş yüz min piyade, seçiz yüz min teyyare ilen gelir, başan çeserim ha...

Karagöz- Aman komşu, kulun, kurbanın olayım, kıyma tatlı canıma !

Mizah basını 1930- 1938 yılları arasında önemli gördüğü gelişmeleri kamuoyuyla paylaşmıştır. İncelemeler neticesinde komşularımızla olan ilişkilerimiz dışındaki dış gelişmelere fazla yer verilmediği görülmektedir. Özellikle 1923-1928 yılları arasında kapsayan dönemdeki Lozan görüşmeleri ve yapılan inkılaplar konusunda gelişmeler

¹³⁷ Karagöz, 13 Ağustos 1927, sa.2025, s.1.

sayfalara taşınırken, 1928-1946 yılları arasında ise dünya devletlerinin kendi aralarındaki sorunlar daha fazla yer tutmuştur. Diğer taraftan iç politikada basına karşı alınan bazı tedbirler bu dönemdeki bazı gelişmelerin sayfalara daha az taşınmasına neden olmuştur¹³⁸.

Akbaba dergisi 1933 yılında 55. sayısında Avrupa'nın içinde bulunduğu savaş ortamını ve Türkiye'nin uyguladığı barış siyasetini çizgilerine şu şekilde taşımıştır¹³⁹.

II.2.12. İsmet İnönü Dönemi Politikalarının Mizaha Yansımaları

Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen ve 1950 yılına kadar ülkeyi tek başına yöneten İsmet İnönü bu döneme damgasını vurmuştur¹⁴⁰.

İsmet İnönü “değişmez genel başkan” ve “milli şef” unvanlarını alarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinin çok önemli bir siyasi kişiliği olmuştur. Böylece hayatının her

¹³⁸ Dumlupınar, a.g.t., s.199.

¹³⁹ Akbaba, 25 Teşrinievvel 1933, sa.55, s.3.

¹⁴⁰ Dumlupınar, a.g.t., s.219.

alanında, politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü'nün idare ettiği bir dönem başlamıştır¹⁴¹.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarına rast gelen II. Dünya Savaşı sebebiyle bu dönemde tüm ekonomik ve siyasi politikalar savaştan olumsuz etkilenmemek için gerçekleştirilmiştir. Savaşın etkisiyle birlikte çok sayıda gencin silah altına alınması ve temel ürünlerdeki stoklar nedeniyle iç piyasada darlık yaşanmış, ürün fiyatları artmış, rüşvet ve karaborsacılık meydana çıkmıştır. Fırsatçılarla mücadele adılmışse de bu mücadele halkı memnun edecek düzeyde başarıya ulaşamamıştır¹⁴².

Bu dönemde çıkarılan 1942 tarihli Varlık Vergisi de ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Ancak daha sonra istenilen düzeyde başarıya ulaşamamış ve 15 Mart 1944 yılında yürürlükten tahsil edilemeyen borçlar silinerek kaldırılmıştır¹⁴³.

Bu dönemde basın üzerinde uygulanan politika iç gelişmeler konusunda fazla karikatür yayımlanmamasına sebep olmuştur denilebilir. İç politika konusunda ekonomik gelişmeler çizgilere taşınmıştır. Özellikle ağır vergi yükü ve karaborsacılık çizgilerle eleştirilen konular olmuştur¹⁴⁴.

Karikatür dergisi Refik Saydam hükümeti zamanında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ve vurgunculuğa karşı gösterilen mücadeleyi şu şekilde çizgilerine taşımıştır¹⁴⁵.

¹⁴¹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi I (1938-1945)**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1996, s.103.

¹⁴² Koçak, **a.g.e.**, s.75.

¹⁴³ Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, , İz Yayıncılık, 1998, s.173.

¹⁴⁴ Dumlupınar, **a.g.t.**, s.220.

¹⁴⁵ **Karikatür**, 9 Kanunisani 1941, sa.263, s.1.

İsmet İnönü döneminde eğitim konusunda en önemli gelişme Köy Enstitülerinin kuruluşudur. İlkokul öğretmeni yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 tarihinde Hasan Ali Yücel'in çalışmaları eşliğinde kurulmuştur¹⁴⁶.

Köy Enstitüleri mizah basınında çok yer bulamamıştır. Bunu nedeni olarak da II. Dünya Savaşı'nın tüm basında etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye dünyayı yaklaşık altı yıl ateş içerisinde bırakan ve harap eden II. Dünya Savaşı'nın başından itibaren savaşın dışında kalmayı ilke edinmiş ve buna göre bir politika izlemiştir¹⁴⁷. Fakat Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle savaş süresince Mihver

¹⁴⁶ Nedim Menekşe, **Kapatılışlarının 50. Yılında Köy Enstitüleri Gerçeği**, İzmir, Aday Basım, 2005, s.31-34.

¹⁴⁷ Mustafa Balcıoğlu, "İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.452.

ve Müttefik devletler Türkiye'yi yanlarında savaşa sokabilmek için büyük bir mücadele sergilemişlerdir¹⁴⁸.

Müttefiklerin ağır baskısı üzerine Türkiye prensipte savaşa girmeyi kabul etmiştir. Amerika ve İngiltere'nin isteği üzerine 2 Ağustos 1944 Almanya ile 30 Ocak 1945'de Japonya ile tüm ilişkilerini kesmiş, bunun üzerine 23 Şubat 1945'te iki ülkeye savaş ilan etmiştir¹⁴⁹. Ancak bu karar Birleşmiş Milletlere üye olmak için alınmış formaliteden bir karardır.

II. Dünya Savaşı mizah basınıımızda çok geniş bir yere sahip olmuştur. Bu dönem karikatürlerinde genellikle Türkiye'nin tarafız politikası ve savaşın içine sokulmak istenmesi çizgilere taşınmıştır.

Hoca Nasreddin dergisi savaş sırasında halkın moralini yüksek tutmak ve Türkiye'nin barışçıl politikasını göstermek için şu karikatüre dergisinde yer vermiştir¹⁵⁰.

---

¹⁴⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.407.

¹⁴⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.412.

¹⁵⁰ **Hoca Nasreddin**, 22 Mart 1940, sa.2, s.1.

Karikatür dergisi ise Almanya'nın Türkiye'nin savaşa girmemesi karşısındaki çaresiz kalışını şu şekilde çizmiştir¹⁵¹.

¹⁵¹ Karikatür, 4 Eylül 1941, sa.297, s.1.

Savaştan sonra dünyayı etkisi altına alan demokrasi ve özgürlük hamleleri Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Mizah basını demokrasiye geçiş sürecini yakından takip edip desteklemiştir. 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin Nuri Demirağ tarafından kurulmasıyla Türkiye çok partili yaşama geçmiştir¹⁵². Fakat MKP dikkate alınmayarak varlık gösterememiştir¹⁵³. Bundan sonra 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi kurulmuştur. Bunu 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kuruluşu izlemiştir. Fakat 13 Aralık 1946'da yöneticileri tutuklandıktan sonra her iki partide kapatılmıştır¹⁵⁴. Bu dönemde Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (24 Mayıs 1946),

¹⁵² Yavuz Abadan, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Tazyik Grupları*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1959, s.87.

¹⁵³ Cemil Koçak, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 2004, s.177.

¹⁵⁴ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (cilt I)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003, s.160.

Liberal Demokrat Parti (11 Mart 1946), Çiftçi ve Köylü Partisi (24 Nisan 1946), Türkiye Sosyal Demokrat Partisi (26 Nisan 1946), İslam Koruma Partisi (19 Temmuz 1946), Türk Muhafazakar Partisi (8 Temmuz 1946), Türkiye Yükselme Partisi (3 Temmuz 1946), Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi (30 Eylül 1946), gibi bir çok parti kurulmuş fakat etkili olmamıştır.

Çok partili siyasi hayata geçiş için en ciddi gelişme şüphesiz Demokrat Parti'nin kuruluşu olmuştur. Bu koşullarda 1945 yılı içinde CHP içindeki dört milletvekili CHP'nin uygulamalarına karşı ilk büyük girişimi başlattılar. Parti içinde demokrasinin geliştirilmesi ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması gerektiğini içeren ve siyasal tarihimizde *Dört Takrir* adı verilen önerge, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından CHP'ne verildi. Bu hareket CHP'deki muhalefet hareketini hızlandırmıştır. Bu önergeye sadece dört vekilden değil diğer partilerden de önemli tepkiler gelmiş ve komisyonda ciddi bir muhalefetle karşılaşan bir tasarıya dönüşmüştür¹⁵⁵.

Celal Bayar'ın önderliğinde gelişen muhalefet 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşu için İçişleri Bakanlığına başvuruda bulundu. Partinin kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan olmuştur¹⁵⁶. 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde de TBMM'ne girilmiştir.

Mizah basını savaş sonrası özgürlük döneminde artık daha rahat çizgilerini kullanmaya başlamışlardır. Partilerin seçim için birbirileri ile yarışı sıkça çizgilere yansımıştır.

¹⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam I**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967, s.347-349.

¹⁵⁶ Aydemir, **a.g.e.**, s.370.

Karikatür dergisi bu durumu şu karikatürüyle betimlemiştir¹⁵⁷.

1945-1950 Arasının en önemli mizah olayı, “Markopaşa” hareketidir. Markopaşa, Bizim markopaşa, Malum Paşa gibi çok değişik adlarla sık sık kapanıp yeniden çıkan Markopaşa, iktidardaki partiyle açıkça mücadele eden ilk mizah dergisi olur. “Markopaşa” hareketini yürütenler Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz ve Mim Uykusuz’dur. Gerçekte Markopaşa hareketi, sosyalist bir kadronun hareketidir. Ancak bu dönemde sol, genel bir muhalefet içerisinde tek partiyi devirme eğilimini omuzladığından Markopaşa’nın sayfalarını karıştıranlar, Sabahattin Ali’nin başyazıları dışında, sosyalist hiçbir tavır, söz ve bakışla karşılaşmazlar. Markopaşa geleneksel partiler gibi günün

¹⁵⁷ Karikatür, 25 Mayıs 1946, sa.547, s.1.

başbakanı ile, bakanları ile uğraşmış, günlük gazetelerin söz konusu dert ve şikayetlerini ele almıştır¹⁵⁸.

II.2.13. 1950-1960 Menderes Dönemi ve Mizaha Yansımaları

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ilki 1925'te, ikincisi 1930 yılında iki kez çok partili siyasi hayata geçiş adımı atılmış, ancak ikisinden de sonuç alınamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzeni Türkiye'de de rejim değişikliğini zorunlu kılmış ve çok partili siyasal hayat başlamıştır. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün son başbakanı, liberal ekonomi yanlısı Celal Bayar ve üç arkadaşı tarafından kurulan Demokrat Parti, benzeri görülmemiş biçimde halkı peşinden sürüklemiş ve 1950 yılında 27 yıllık tek parti iktidarına seçimle son vermiştir. "Beyaz ihtilal" olarak adlandırılan bu seçimden sonra girdiği bütün seçimleri kazanan Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 yılında yapılan darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış, parti genel başkanı ve Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idama mahkum edilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda idam edilmiştir, Adnan Menderes ise 15 Eylül günü intihara teşebbüs etmiş ancak intiharı önlenmiştir. İki gün sonra 17 Eylül günü 14.30'da o da idam edilmiştir.

DP iktidarı döneminde siyaset, seçkinler uğraşı olmaktan çıkarak, geniş halk kitlelerine ulaşmış, böylelikle Türk siyasi kültürüne olumlu etkide bulunulurken, bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşaması ve milli bir ticaret-sanayi burjuvazisinin doğması sağlanmıştır. Tarım reformu, barajlar ve hidroelektrik santraller, eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının sonucu olarak siyasi yapının katı kalıpları yıkılmış ve Türkiye, tarihinin en önemli değişimini yaşamıştır.

Bu dönem mizah dergileri ayrı taraflar tutmuşlardır. Karakedi dergisi devrilmiş olmasına rağmen tek partinin halk üzerinde bıraktığı eski etkilere saldırmış ve büyük ilgi

¹⁵⁸ Öngören, a.g.e., s.92.

toplamaştır. Akbaba dergisi de otuz yıldan beri tuttuğu tek parti ile geçmişi içine alan bir hesaplaşma içine girer. Ancak bu durum akbabanın sadece iktidarı eleştirdiği belirli bir tarafta bulunmadığı ortaya çıktığı için ve Cumhuriyet ilkelerini hedef aldığı için tepkilere yol açmıştır. Dönemin diğer iki önemli dergisi Tef ve Dolmuş dergileridir. Bu iki dergi de taraf tutmuşlardır ancak asıl kimliklerini bol yazar ve çizer kadrosu oluşturması ve bir kuşağın ustalaşması ile kazanmışlardır. Dönemin diğer dergileri Semih Balcıoğlu'nun çıkardığı Taş dergisi, Karikatür dergisi ve Akbaba dergisidir. Taş ve Karikatür CHP'yi tutarken , Akbaba ise iktidarı savunmuştur.

1950-1960 Döneminde önemi olan bir özellik de mizah hikayeleridir. Bu dönemde yoğun bir mizah hikayesi yayımına tanık oluyoruz. Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Bülent Oran, Yalçın Kaya sürekli bir mizah hikayesi yayımına girmişlerdir. Bu dönemde Orhan Kemal gibi edebiyatçıların Haldun Taner gibi yazarlarının da mizah hikayesi yazdıkları görülür¹⁵⁹.

Akbaba dergisinin çizgilerinden Adnan Menderes ve muhalefet ili ilgili ilginç bir yorum¹⁶⁰.

---

¹⁵⁹ Öngören, **a.g.e.**,s.95.

¹⁶⁰ **Akbaba**, 1 Temmuz 1954, sa.120, s.1.

II.2.14. 1960 - 1970 Dönemi Siyasi Gelişmeleri ve Mizaha Yansımaları

27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbeden sonra, hem cuntacılar arasında hem de kamuoyunda iki farklı eğilim öne çıkmıştır. Bunlardan ilki bir an önce yeni anayasanın hazırlanıp kabul edilmesi ve ardından sivil siyasal yapıya dönülmesi yönündedir. Darbecilerin destekçisi ve hayranı konumundaki ikinci eğilimi temsil edenler ise MBK yönetiminin ara dönemi uzatarak, "sivillerin başaramayacağı reformları" gerçekleştirmesini savunmaktadır. Bu iki eğilim arasındaki çatışma, 1960 yılının ikinci yarısı boyunca artan bir hızla sürmüştü ve bu durum MBK üyeleri arasında da ciddi bir bölünme yaratmıştır. Sonunda, 13 Kasım 1960 günü MBK Başkanı Cemal Gürsel'in de içinde bulunduğu çoğunluktaki üyeler, azınlığa karşı bir "darbe" yapmış ve Milli Birlik

Komitesi'nin 14 üyesi dünyanın dört bir köşesindeki yurtdışı temsilciliklerinde zorla görevlendirilerek dışlanmış. Böylece, bir an önce sivil yönetime geçilmesini savunan eğilim kesin bir zafer kazanmıştır¹⁶¹.

1961 Anayasası için yapılan halkoylaması, 9 Temmuz 1961'de gerçekleştirilmiştir. Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK), 1961 Anayasası halkoylaması sonuçlarına ilişkin kararı 20 Temmuz 1961'de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 9 Temmuz 1961 günü yapılan halk oylamasında, 12.735.009 seçmenden, 10.322.169'u oy kullanmıştır. Katılan seçmenden 10.282.561'inin oyu geçerli sayılmıştır. 3.934.370 'hayır' (yüzde 38,3) oyuna karşılık, 6.348.191 'evet' (yüzde 61,7) oyuyla 9 Temmuz 1961 tarihinde anayasaya kabul edilmiştir¹⁶².

27 Mayıs Devriminden sonraki ilk Millet Meclisi genel seçimleri, 1961 yılında ve ilk kez nispi seçim sistemini getiren 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Kanuna göre yapılmıştır. Vatandaşın parti listesindeki adaylar arasında tercih hakkı vardır. Katılma oranı, 1950 ve 1954 seçimleri kadar değilse bile, 1957 seçimlerine göre dikkate değer bir yükselme (%4.4) göstermektedir.

Demokrat Parti'nin devamı olan Adalet Partisi seçimlerde %34,8 oy alarak 450 kişilik meclise 158 milletvekili ile girmiştir.

10 Ekim 1965 seçimlerinde Türkiye %71,26 katılım oranı göstermiş, 9.748.678 oy kullanılmıştır. AP %52,87 oran ve 240 milletvekili, CHP %28,75 oy oranı 134 milletvekili, MP %6,26 oy 31 milletvekili, YTP %3,72 ve 19 millet vekili, TİP %2,97 oy oranı 14 millet vekili ve CMKP %2,24 oy oranı ile 11 millet vekili çıkararak meclise girmişlerdir. Bağımsızlar ise %3,19 oran ve 1 millet vekili çıkarmıştır.

27 Mayıs'tan sonra kalkan baskı ile birlikte, DP'ye karşı yoğun bir hiciv saldırısı ortaya çıkıyor. Ancak bu çok kısa sürelidir. Bu saldırı mizahında Zübük ve Akbaba adları mizah dergisi olarak sayılabilir. Bir gün önce DP'yi tuttuğu halde ertesi gün DP'ye en

¹⁶¹ Türkiye Çalışma Grubu, "50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak", SDE, Ankara, 2010, s.25.

¹⁶² Türkiye Çalışma Grubu, a.g.e., s.26.

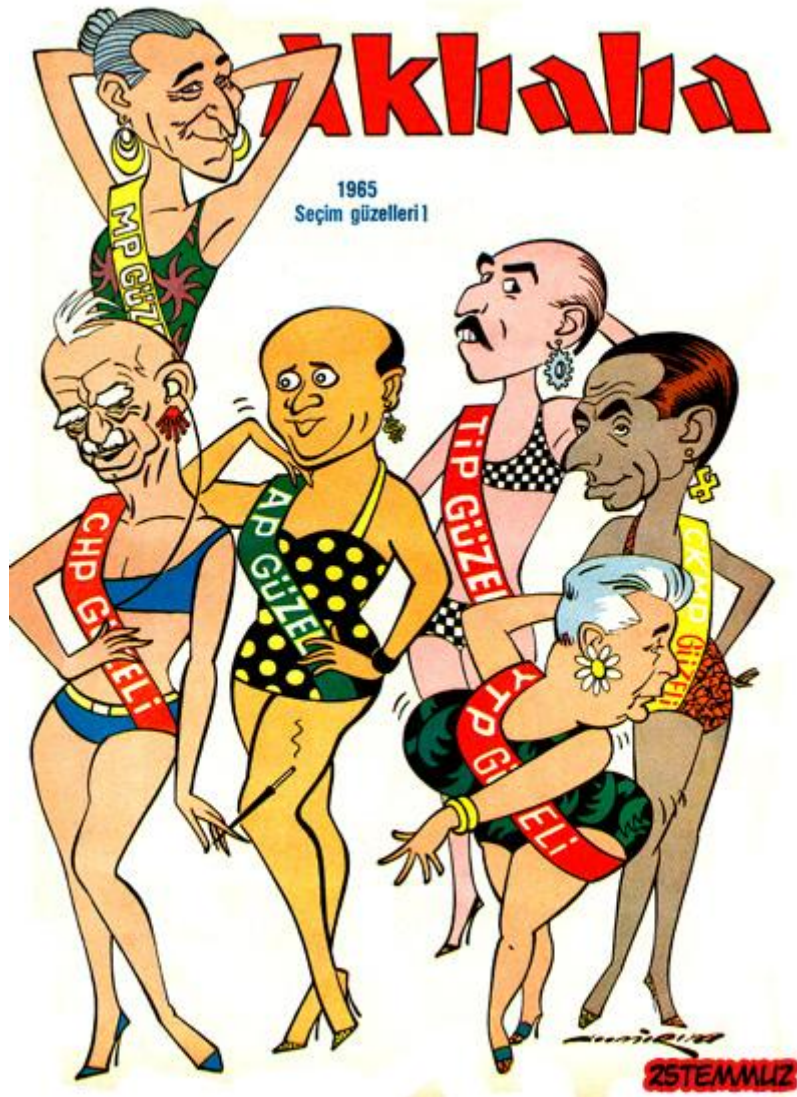
şiddetli saldırılara geçen Akbaba, gerek aydın gerekse halk arasında tepkilere yol açıyor. 1960 Öncesinin gaz, yiyecek, içecek kuyrukları karikatürlerden siliniyor, yerini politik kuyruklar tekerlemeleri alıyor. Ancak bu mizah furyası gecikmeden yerini uzun bir durgunluğa bırakacaktır.

1960 Sonrası mizah durgunluğu bir de mizah geçmişimizin daha çok hicve dayanık olmasına bağlanabilir. Nitekim 1950 öncesinde Cumhuriyet'in ilkelerini yerine getirmek, ortak bir ahid niteliğinde görülmüş ve yetersiz yönetici, bu ahde uymadığı gerekçesi ile hicvedilmiş ve bu yol etkili de olmuştur. Oysa 1961 Anayasası'ndan sonra “-Anayasanın şu ilkesine neden uymuyorsun?” diye sorulduğunda “-Ben o ilkeye uymayacağımı baştan söyledim, elimden gelse değiştireceğim.” diyen bir yönetici ile mizahçı arasında hiçbir hiciv diyalogu zaten kurulamazdı¹⁶³.

---

¹⁶³ Öngören, **a.g.e.**, s.97-100.

1965 seçimlerini Akbaba dergisi şu şekilde kapağına taşımıştır¹⁶⁴.

II.2.15. 1970-1980 Dönemi Siyasal Olayları ve Mizaha Yansıması

Muhtıra; ordunun, doğrudan hükümeti devirip sivil idareyi ele alması yerine, ordunun kışlasında kalıp hükümeti uyarma olarak ifade edilir. 12 Mart 1971 günü uygulanan eylem de bu yönüyle muhtıradır. 12 Mart 1971 günü ordunun sivil idareye müdahalesiyle demokratik süreç 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bir kez daha kesintiye uğramıştır. Her gerçekleştirilen bir eylemin sebebi olduğu gibi 12 Mart günü muhtıra verilmesinin de birtakım sebepleri vardır. Bu nedenler arasında; komünizmin tehlike olarak

¹⁶⁴ Akbaba, 25 Temmuz 1965, s.1.

ortaya çıkması, öğrenci-gençlik ve işçi eylemlerinin önünün alınamaması, ordu içindeki cuntacılık faaliyetleri ve dış güçlerin etkisi vardır¹⁶⁵.

Dönemin diğer önemli siyasal olayı Kıbrıs Barış Harekatı olmuştur. 1968 Haziranında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirmeyi amaçlayan toplumlar arası görüşmeler, altı yıl devam etmesine rağmen 1974 yılı geldiğinde en küçük bir ilerleme olmamıştır. Çünkü Rumların gayesi, Türklere 1960 Anayasası'ndaki hakları dahi vermemek ve Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmaktır. Buna karşılık Türk toplumu ve Türkiye ise geçmiş tecrübelerin ışığında, Kıbrıs'taki Türk varlığının korunabilmesini, ancak 1960 Anayasasındakinden daha fazla haklar ve yetkilerde görmekte idiler. Bu politika başlangıçtan itibaren federal bir sistem olarak görülmüştü. Kıbrıs devletinin, Türk ve Rum iki ayrı federe devlete dayanması Türk toplumu için en sağlam teminat olarak değerlendirilmiştir.

Yunanistan'ın desteğini alan Sampson'un Kıbrıs'ta yaptığı 15 Temmuz darbesiyle oluşan yeni durumu diplomatik yollardan çözmeye çalışan Türkiye'nin, bu gayretleri sonuç vermeyince 20 Temmuz'da başlattığı Barış Harekatı. 3 gün içinde amacına ulaşmıştı. Tüm dünyayı ayağa kaldıran bu hareket, 23 Temmuz 1974'te Türkiye'nin ilan ettiği ateşkes ile sonuçlanmıştı.

Dönemin en tipik özelliklerinden biri de köyden kente göç eden milyonluk kitlelerin olmuş olmasıdır. Bu durum yetişen ikinci kuşak gençlerin içinde buldukları gecekondu kültürüyle derin bir uyumsuzluğa düşmeleri sonucunu ortaya çıkarmış ve bu kuşaklar kent yaşamıyla diyalog kurmakta zorluk yaşamıştır.

1970- 1980 evresinin en önemli mizah olayı “Gırgır” dergisi ile Karikatürcüler Derneği'nin etkinlikleridir denebilir.

Gırgır Dergisi, 26 Ağustos 1972'de yayın hayatına başlamıştır. Bu tarihten sonra, gerek çizgiye getirdiği yenilikler gerekse dönemin iktidarlarına karşı bitmek

¹⁶⁵ Serdar Köse, **Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası**, Yüksek Lisans Tez Özeti, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Haziran, 2010, s.2.

tükenmek bilmeyen bir enerjiyle verdikleri mücadele ve kararlı, muhalif duruşları ile ‘*Gırgır Ekolü*’ karikatür tarihimize damgasını vurmuştur¹⁶⁶.

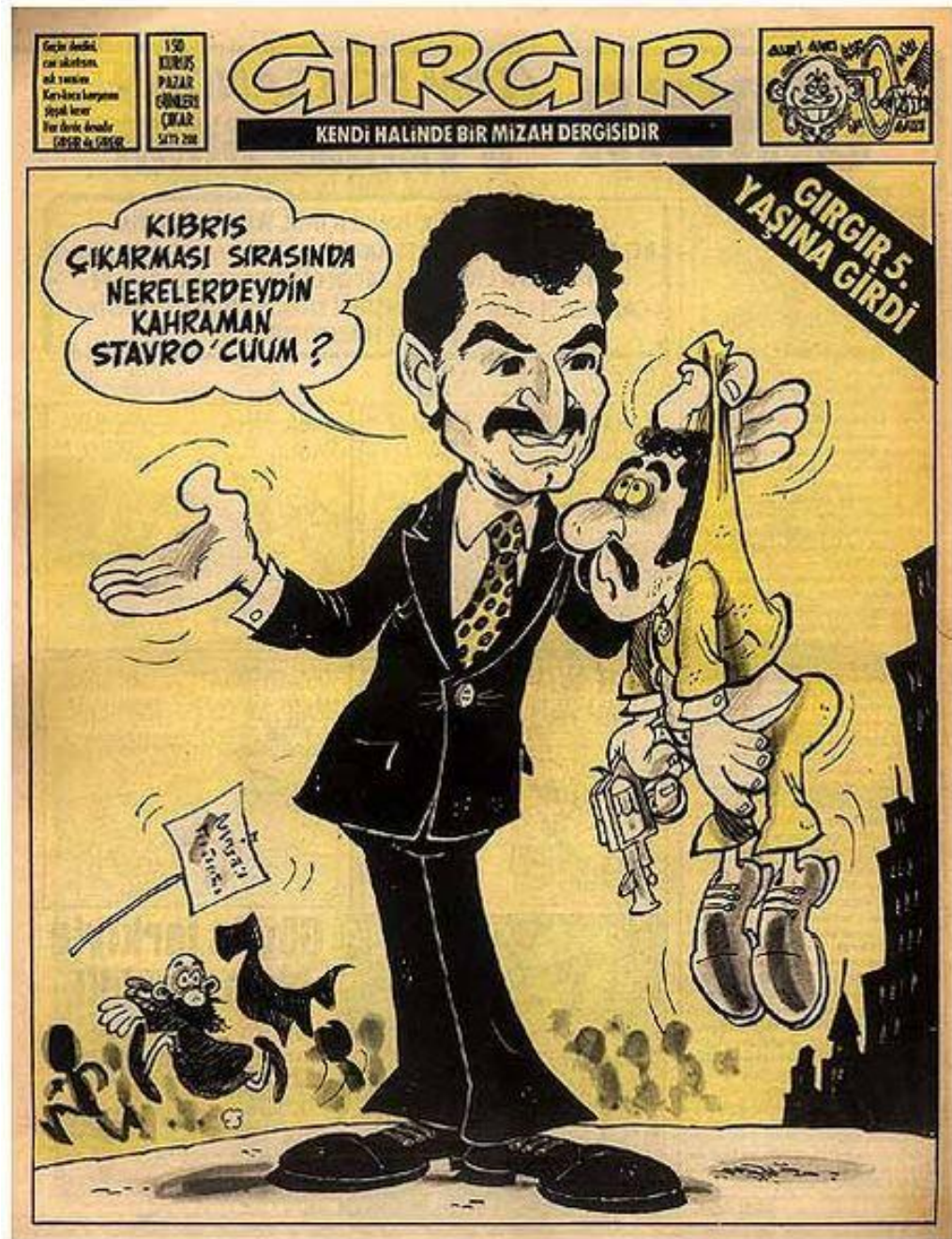
Oğuz Aral önderliğinde, Tekin Aral, Mim Uykusuz, Ferit Öngören gibi muhalif çizerlerle yola çıkan *Gırgır Dergisi*, çok özel ve uygun bir ortamda kendisine sağlam bir temel bulmuş ve özellikle muhalif, genç kuşaklar tarafından ciddi bir biçimde sahiplenilmiştir. Bu ‘özel’ dönemin özellikleri şunlardır: İlk olarak dergi, dönemin en önemli iki siyasi aktörü olan CHP ve AP’den herhangi birini tutmadan, görece tarafsız bir duruş içerisinde yeşerme olanağı bulmuştur. İkinci olarak, herkes muhtıra ve askeri müdahale dönemlerinde iktidarlar eleştirilemez sanmaktayken, *Gırgır* politik konuları biraz daha geri plana atarak, halkın yoksulluğu, hayat pahalılığı gibi sosyal ve ekonomik konulara ağırlık vererek geniş bir kitleye seslenme olanağı bulmuştur¹⁶⁷.

---

¹⁶⁶ Bilal Arık , **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, İstanbul, 1998, s.28.

¹⁶⁷ Ferit Öngören, “Türk Mizahı ve Karikatürü”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İletişim, İstanbul, 1983, s.1455.

Aşağıda Gırgır dergisinin Kıbrıs Barış Harekatı ve Bülent Ecevit ile ilgili bir karikatürü görülmektedir¹⁶⁸.

II.2.16. 1980-1990 Dönemi Siyasi Gelişmelerinin Mizaha Yansımaları

1970'li yılların başından itibaren Türkiye ekonomisi çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bunun nedenleri arasında diğer büyük ekonomilerin olumsuz etkilerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki sarsıcı etkileri sayılabilmektedir. Özellikle dışarıda yaşanan

¹⁶⁸ Gırgır, 5. Yıl Sayısı Kapağı.

petrol krizleri, Kıbrıs Barış Harekatı ve ülke içi siyasal istikrarsızlıklar ülke ekonomisini ve istikrarını olumsuz etkilemiştir¹⁶⁹.

Ayrıca 1970'lerde artan petrol fiyatlarının Dünya ekonomisini bunalıma sürüklediği bir dönemde, kısa dönemli borçlanmalarla büyüyen ve ithalatı artmaya devam eden Türk ekonomisinin, 1977'de dış dengeleri büyük çapta bozulmuştur. 1977'de ihracat önemli oranda gerilerken, ithalat yüzde 13 artmış, böylece dış ticaret açığı 4 milyar doları aşarken, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 30'lara düşmüştür. Dengelerin bu denli bozulması dış kredilerin kesilmesini ve ithalatın tümünün peşin ödeme ile karşılanması gereğini doğurmuştur. Bu şekilde dış kaynakların önünün kesilmesi, 1978 ve 1979 yıllarında ithalatın durgunlaşmasına ve büyümenin durmasına yol açmış, ihracatta ise artış eğilimi başlamıştır.

Tüm bu olumsuz etkenler dolayısıyla 1978 ve 1979 yıllarında alınan ekonomik istikrar tedbirleri Türk ekonomisini bunalımdan çıkarmak için yeterli olmamış ve 1979'un sonlarında ekonomide bunalımın boyutları genişlediği bir sırada hükümet el değiştirmiştir. Yeni Hükümet ekonomiyi bunalımdan çıkarmak için 24 Ocak Kararları olarak anılan tedbirler paketini 24 Ocak 1980'de açıklamak zorunda kalmıştır¹⁷⁰.

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan ekonomik istikrar programı ile getirilen tedbirler, verimliliğin artırılması, kaynak dağılımının iyileştirilmesi ve dolayısı ile, sürekli bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi amacı ile ekonomik politikanın yoğun hükümet düzenleme ve kontrolünden ziyade daha etkin piyasa güçlerine, dış rekabete ve dış yatırımlara ağırlık verecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini ortaya koymuş, bu durum ise kendi kendine yeterlilik düzeyine erişmek için koruma duvarlarının arkasında

¹⁶⁹ Eşref BAKIR, "Planlı Kalkınma Yılları", www.ebnet.sitemynet.com, 18.10.2012.

¹⁷⁰ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, 2000, Bursa, s.182.

yerel endüstrilerin hızla gelişmesini öngören geçmiş ekonomik politikalardan kesin bir dönüş olmuştur¹⁷¹.

Dönemin en önemli siyasi olaylarından biri de 12 Eylül askeri darbesidir. 12 Eylül 1980 hareketiyle Türkiye’de bütün siyasi partiler kapatılır. Danışma meclisi kurulur. Yeni bir anayasa hazırlanır ve halkoyuna sunulur. Partiler ve seçim yasaları yeni baştan düzenlenir. Ortaya yeni partiler çıkacaktır. İktidara gelir gelmez bütün şiddet örgütlerini toplayıp susturan 12 Eylül yönetimi bir kurtarıcı gibi karşılanır. Bunun sonucu olarak halk Milli Güvenlik Konseyi’ne geniş avanslar tanır; anayasanın halk oylamasında yüzde 91.3 gibi yüksek evet oyu çıkar. Ancak aydınların bir sorusuna açık bir cevap verilmez. Madem ki terör odaklarını iki günde temizleyecek kadar biliyordunuz, neden darbeden önce toplamadınız? Bu soruya açık bir cevap verilmemesi aydınlarla 12 Eylül yönetimini birbirinden uzaklaştırmış, belki bu nedenle demokrasiye geçiş için çok uzun günler ve taksit taksit adımlar atmak gerekmiştir¹⁷².

1983 sonrası mizahın başlıca konusu ve en renkli kişisi Turgut Özal olmuştur. Çünkü eski parti liderleri ve siyasiler yasaklı oldukları için Özal siyasi arenada tek başınadır. Ancak bu durum 1987 siyasi yasakların kaldırılması ile son bulacaktır.

Terör, 1980 yılında kaldığı yerden yeniden başlar. Profesör Muammer Aksoy, gazeteci Çetin Emeç, yazar Turan Dursun, Doçent Bahriye Üçok belirli aralıklarla öldürülmüştür. Daha sonrasında ise Uğur Mumcu ve Onat Kutlar gibi pek çok kişi yine bu teröre kurban gidecektir.

1989 Yılında görev süresi dolan Kenan Evren’in yerine Özal cumhurbaşkanı olmuş ve aynı yıl yapılan seçimlerde SHP; İstanbul, Ankara ve İzmir belediye başkanlıklarıyla 39 ilin belediye başkanlığını kazanmıştı ayrıca il genel meclisi seçimlerinde %28.8 oy almayı başarmıştı.

---

¹⁷¹ Ümit Danişman, **24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin İhracatımızda Doğurduğu Yapısal Değişmeler Üzerine Bir Araştırma**, Teşvik Uygulama Başkanlığı, Nisan, Dışişleri Bakanlığı Bülteni, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1984, sa. 1, s. 25.

¹⁷² Öngören, **a.g.e.**, s. 106.

Aşağıda Gırgır dergisinin 1989 seçimleri ile ilgili bir karikatürü görmekteyiz¹⁷³.

II.2.17. 90'lı Yıllar Siyaseti ve Mizah Basımına Yansımaları

1990'a girerken başbakan Yıldırım Akbulut'tur. Siyasi yasakları kalkan eski liderler partilerinin başlarına geri dönmüşlerdir.

Körfez Krizi patlak verdiğinde, Akbulut asker göndermeyi ve savaşa katılmayı istemez. Bir koyup üç almak isteyen Özal ile Akbulut ters düşerler. İşte bu sıralarda Türkiye'de bir mizah patlaması yaşanır. Başbakan Akbulut ile ilgili fıkra anlatımı başlar. Bu yoğun fıkralara en çok Turgut Özal gülecektir. Yıldırım Akbulut, fıkralarla yıpratılıp düşürülen

¹⁷³ Gırgır, 1989, sa.856, s.1.

ilk başbakan olur. Akbulut'un yerine Mesut Yılmaz, parti başkanı ve başbakan yapılır. Turgut Özal, Akbulut'a güleyim derken Mesut Yılmaz ile doluya tutulmuştur¹⁷⁴.

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı sonucu yerine Süleyman Demirel geçmiştir. Süleyman Demirel'in yerine de Tansu Çiller genel başkanlığa seçilmiştir.

90'lı yılların en önemli siyasal olaylarından biri hiç şüphesiz ki 28 Şubat "Post Modern Darbesi"dir.

Her şeyden önce "28 Şubat süreci nedir?" sorusunun tek bir cevabı yoktur; aksine pek çok cevabı vardır. Olaya nereden baktığınıza, aktörleri arasında yer alıp almadığınıza, sürecin maliyetlerinden ne kadar etkilendiğinize, daha genelde de demokratik sürece dışarıdan müdahaleye ilke olarak sıcak bakıp bakmadığınıza bağlı olarak vereceğiniz cevabın değişmesi kaçınılmazdır. Nitekim bu süreç aktörlerinden bazılarına göre demokrasiye balans ayarı yapmaktır. Bu sayede rayından çıkmakta olan demokrasi, tekrar olması gereken çizgiye çekilmiştir. Aktörlerinden kimine göre 28 Şubat süreci post-modern darbedir; silahlar konuşmadan askerler siyasete müdahale etmiş, iktidarı değiştirmiş, geleneksel darbe araçlarını kullanmadan aynı sonucu elde etmiştir. Yine aktörlerinden bazılarına göre 28 Şubat bir askeri darbeyi önleme hareketidir, gelmekte olan askeri darbe alınan önlemler sayesinde önlenmiştir. Bazılarına göre ise 28 Şubat süreci sivil darbedir. Askeri-sivil bürokrasi, medya ve iş dünyası irtica tehdidi ve laikliğin elden gitmesine karşı el ele vermiş, mevcut iktidara karşı direnişe geçmiş ve yönetimi değiştirmeyi başarmıştır. Yine bir başka görüşe göre ise 28 Şubat bir darbe değildir; zira Meclis kapatılmamış, partiler (bir-ikisi dışında) yerinde kalmış, anayasa lağvedilmemiş ve dolayısıyla darbenin tipik şartları gerçekleşmemiştir¹⁷⁵.

28 Şubat süreci her ne kadar 28 Şubat 1997 tarihindeki MGK kararlarıyla fiilen başlamış görünse de gerçekte başlangıç, 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişine kadar geriye götürülebilir. TSK, irtica tehdidini her zaman göz önünde bulundurmuş, tüm

¹⁷⁴ Öngören, a.g.e., s.108.

¹⁷⁵ Emre Kongar, **28 Şubat ve Demokrasi**, Remzi Kitabevi, 2000, İstanbul, s.89-112.

iktidarlara bunu özenle aktarmayı sürdürmüştür. Ancak 28 Şubat 1997’de bu ilgi ilk kez bir yaptırım şeklinde ortaya çıkmıştır. 28 Şubat kararları her ne kadar bölücülüğü, ırkçılığı, organize suçları içeriyorsa da, medyanın yönlendirmesi ve kamuoyu dikkatinin özellikle bu konu üzerinde odaklanması üzerine, ağırlıklı olarak irticayı hedef alan, hatta sürecin sırf irticaya yönelik başlatıldığı izlenimi uyandıran bir süreç gözlenmektedir¹⁷⁶.

Bu dönem içerisinde 1991 seçimleri sonrası Süleyman Demirel’in başbakan olmasıyla Özal ve Demirel Karagöz ve Hacivat gibi iki sempatik karakter olarak çizgilere yansımıştır. Sonrasında Demirel’in Çankaya’ya çıkması ve Tansu Çiller’in başbakan olmasıyla artık “baba-kız” motifleri karikatür dünyasında görülmeye başlanmıştır. Bu durum daha sonra 1994 yerel seçimleri sonucu İstanbul ve Ankara’yı Erbakan’ın almasıyla “hoca-bacı” ikilisine dönüşecektir.

---

¹⁷⁶ Nevzat Bölügiray, **28 Şubat Süreci**, Tekin Yayınevi ,1999, İstanbul, S.30-33.

Aşağıda Leman dergisinin Süleyman Demirel'in Çankaya'ya çıktıktan sonra sahip olacağı Cumhurbaşkanlığı koltuğu için alınan ölçünün konu alındığı bir karikatür görülmektedir¹⁷⁷.

II.2.18. 2000'li Yıllar Siyaseti ve Mizaha Yansımaları

2000'li yılların önemli siyasal olayları; 2002 genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisinin kazanması ve günümüzde de hala iktidarını sürdürüyor olması, çok tartışılan 11. Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Ankara, İzmir ve İstanbul'da gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitingleri, 2007 ve 2011 seçimleri, PKK sorunu ve Kürt açılımı gelişmeleri, Ergenekon ve Balyoz davaları, Sarıkız, Ay ışığı, Yakamoz ve Eldiven darbe teşebbüsü

¹⁷⁷ Leman, 26 Nisan 1993, sa.76, s.1.

iddiaları ve bunlara benzer pek çok siyasi olay yaşanmıştır. Ancak çalışmamızda bunların hepsine yer vermemiz daha önceki dönemler için de olduğu gibi mümkün değildir, toplumda en çok ses getiren ve etki yaratan gelişmeler ve bu gelişmeler etrafında mizah örgüsünü aktaracağız.

2000’li yılların ilk siyasi gelişmesi 5 Mayıs 2000 tarihinde Ahmet Necdet Sezer’in Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye’nin onuncu cumhurbaşkanı seçilmesidir.

2002 yılında yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi en çok oyu almıştır. %10’luk meclise girebilme barajı sonucunda sadece CHP ve AKP bu barajı geçerek meclise girmeyi başarmışlardır. 1946 yılından beri ikinci kez mecliste yalnızca iki parti temsil edilebilmiştir. Bu durum 2007 seçimlerinde ise AKP’nin %46,58, CHP’nin %20,87 ve MHP’nin %5,87’lik oy oranları almasıyla sonuçlanmıştır. Ancak %10 barajını geçemeyecek olan bazı partiler adaylarını bağımsız olarak meclise sokmuşlardır. Zaten seçildikten sonra da bu adaylar eski partilerine üye olabilmişlerdir.

12 Haziran 2011 genel seçimlerinin öncesinde genel seçim süresi 5’ten 4 yıla indirilmiş, seçimlerde Kürtçe propaganda yapılmasına izin verilmiştir. Seçimler sonucunda AKP %49,83, CHP %25,98, MHP %13,01 oy alarak barajı geçmişlerdir. Bağımsızlar da yine bu dönemde %6,57 oy almayı başarmışlardır.

16 Mayıs 2000 günü göreve başlayan 10’uncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görev süresinin dolmakta olması nedeniyle seçim takviminin işlemeye başlaması ülkemizi aylar öncesinde başlayan hummalı tartışmalar içerisine sokmuştur. Gelişmiş ve pekişmiş demokrasilerde son derece olağan bir şekilde yaşanan seçim döngüsü, yazık ki ülkemizde nevrotik bir kısır döngü içerisinde; korku, kaygı ve paranoid vehimlerle karşılanmıştır. Daha da önemlisi, hastalıklı ruh halimiz bu kez hukukun şaşmaz terazisindeki gerçeği de kitlelere olanca gücüyle çarpıtarak yansıtmış ve cumhurbaşkanı

seçilmesi gibi önemli bir konuda üst düzeydeki hukukçuların ayrı kutuplara düşmesi kitlelerin hukuk güvenliğine duyduğu gitgide azalan inançtan kalanı da alıp götürmüştür.

Yargıtay Onursal Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu tarafından ortaya atılan ve TBMM'nin üye tamsayısının 2/3'üne karşılık gelen 367 milletvekili hazır olmadan Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin oylamanın yapılacağı oturumun açılmayacağı, oturum açılrsa bile sandıktan çıkan oy sayısının 367'nin altında kalması durumunda toplantının yapılmamış sayılacağına dair iddia doğal olarak beklenebileceği gibi ana muhalefet partisinin sıkıca sarıldığı bir argüman olmakla kalmamış, aşağıda tartışılacağı üzere şaşırtıcı biçimde önemli akademik çevrelerden de destek almıştır¹⁷⁸.

Anayasanın 96 ve 102. maddeleri hakkında yapılan yoğun tartışmaların sonucunda Abdullah Gül, 28 Ağustos 2007 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin üçüncü turunda 339 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) öncülüğünde düzenlenen “Cumhuriyetine Sahip Çık” mitinglerinin ilki 14 Nisan 2007 Cumartesi günü Ankara Tandoğan Meydanı'nda gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük mitingi Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde “Başbakan Erdoğan ya da onun gibi düşünen bir kişiyi Çankaya'da görmek istememe” hareketi olarak tanımlanmıştır.

“Laik-Antilaik” ayrımının dikkati çektiği ilk mitingde “Çankaya yolları şeriata kapalı”, “Çankaya laiktir laik kalacak”, “ABD'nin imamı kaçta sattın vatani”, “Meclis Başkanı Cumhuriyet düşmanı”, “Türkiye senden utanıyor” gibi sloganlar atılmıştır. Mitinge ana muhalefet partisi; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Deniz Baykal ile Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Zeki Sezer de katılmıştır. Kürsüye çıkan konuşmacılar amaçlarının Türkiye'nin temel değerlerini savunmak olduğunu söylemiş ve Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı çıkmışlardır.

---

¹⁷⁸ Nur Uluşahin, “Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ya da Hukukun Siyasallaşması”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2007, sa.2, s.19.

Bu arada CHP cumhurbaşkanlığı seçimi birinci turunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne dava açmıştır. İkinci Cumhuriyet Mitingi ise bu gündem üzerine 29 Nisan'da İstanbul Çağlayan Meydanı'nda gerçekleştirilmiştir.

ADD ile birlikte çoğunluğunu kadınların oluşturduğu; Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Birliği, Cumhuriyet Kadınları Derneği, Türk Kadınlar Birliği, İstanbul Barosu Kadın Komisyonu, Bizim Ülke Derneği, İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği ve Çağdaş Eğitim Vakfı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen organizasyona bu kez, 500'ü aşkın kuruluşun destek verdiği ifade edilmiştir¹⁷⁹.

Olaysız geçen mitingin ardından Anayasa Mahkemesi, 1 Mayıs'ta, Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk tur oylamasını Anayasa'ya aykırı bularak yürürlüğü durdurmuştur. Bunu üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili seçiminin 22 Temmuz Pazar günü yapılmasına ilişkin Ak Parti'nin önergesi kabul edilmiştir. Aynı günlerde Demokrat Parti ve Anavatan Partisi arasında, Cumhuriyet Halk Partisi ile de Demokratik Sol Parti arasında seçim ittifakları gündemdedir. Gelişmeler üzerine Manisa, Çanakkale ve Marmaris'te "Cumhuriyete Sahip Çıkalım Mitingi" 5 Mayıs günü gerçekleştirilmiştir. Ardından 13 Mayıs'ta İzmir'in Gündoğdu Meydanı'nda, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs gününün ertesinde de Samsun'un Cumhuriyet Meydanı'nda geniş katılımlı mitingler düzenlenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye'nin bir Kürt meselesi hep var olageldi. Önceleri, ağırlıklı olarak entegrasyon ve geri kalmışlık kaygılarıyla ele alınan bu sorun, 1980'lerden itibaren, PKK'nın ortaya çıkmasıyla bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Böylece terör örgütü, Kürt sorununun karmaşık dinamiklerini unutturan bir işlev görmüştür. Güvenlik perspektifinin hâkim olduğu 1990'lı yıllar boyunca, OHAL yönetiminde Kürt sorunu teröre indirgenerek yönetilmeye çalışılmıştır.

¹⁷⁹ **Sabah**, 28 Nisan 2007.

Çeyrek yüzyıldır, Kürt sorununu algılamamızı toptan değiştirecek birçok gelişme yaşanmasına rağmen, kamu otoritesinin soruna yaklaşımında terörle mücadele perspektifi ağırlığını korumaya devam etmektedir. Oysa bu yıllar boyunca, Türkiye’de ve bölgede, kamu otoritesinin soruna yaklaşımını gözden geçirmesini zorunlu kılan birçok gelişme yaşanmıştır. 1990’dan bu yana Kürt meselesine yaslanarak faaliyet gösteren siyasi hareketin söylem ve politikaları sorunu dönüştürmüş durumdadır. Zorunlu göç, Türkiye’nin ve Kürtlerin demografik yapısını radikal bir değişikliğe uğratarak ülkenin her tarafında Kürt meselesini hissedilir hale getirmiştir. 1999 yılında Öcalan’ın yakalanması PKK’nın söylem ve faaliyetlerinde ciddi bir dönüşüme yol açmış ve terör örgütünün kaderini uluslar arası çıkar dengelerindeki işlevine bağımlı kılarak yönetilmesini zorlaştırmıştır. Son olarak, 2000’li yıllarla beraber, Kuzey Irak’taki Kürtlerin özerk bir siyasi yapılanmaya sahip olmaları, Kürt sorununun bir “Kürdistan sorununa” dönüşmesi riskini doğurmuş durumdadır. Yaşanan gelişmeleri yönetebilecek dinamik bir devlet aklının ortaya çıkmamış olması sorunun boyutlarını arttırarak, birlik ve bütünlüğü tehdit eden bir yapıya yol açmıştır. Öte yandan Kürtlerin sözcülüğü iddiasıyla faaliyet gösteren kesimlerin etno-seküler bir söylemle birlik ve beraberliğin zihinsel iklimini tahrip eden kimlikçi siyasetleri, sorunun daha da derinleşmesine yol açmıştır¹⁸⁰.

Bu durum karşısında yaşanan bir “açılım” süreci yaşanmıştır. Kimi kesimler bu açılıma destek vermiş kimisi ise vermemiştir. Verilen destek, Kürtlerde daha yüksek iken, Türk kökenliler de azımsanmayacak bir oranda süreci olumlu bulmaktadır. Ancak kararsız bir konumda kalanların da önemli bir yekün tuttuğu görülmektedir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki açılım, kamuoyunun çoğunluğu tarafından ‘olumlu’ olarak algılanmaktadır (%48,1 açılımı olumlu, %36,4 ise olumsuz bulmaktadır)¹⁸¹.

2000’li yılların diğer önemli gelişmeleri ise darbe girişimleridir. Sarıkız, Ayışığı, Yakamoz ve Eldiven, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini devirmek için 2004

¹⁸⁰ Taha Özhan, Hatem Ete, **Kürt Meselesi ,Problemler ve Çözüm Önerileri**,SETA Analiz Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı,2008, sa.1, s.3.

¹⁸¹Bülent Aras ve diğerleri, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı**,SETA Yayınları VII,Ankara, 2009, s.77.

yılında planlandığı iddia edilen darbe girişimleridir. Oramiral Özden Örnek'e ait günlüklere göre 2003 ve 2004 yıllarında dönemin Jandarma Genel Komutanı Org. Şener Eruygur'un liderliğinde darbe planları hazırlanmış fakat Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün engellemesiyle bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. 2008 yılında Şener Eruygur'un Ergenekon operasyonu kapsamında tutuklanmasıyla, bu darbe planlarının Ergenekon çetesiyle ilişkisi olduğu iddia edilmiş ve Eldiven adlı bir darbe teşebbüsünün daha planmış olduğu öne sürülmüştür. Bu darbe teşebbüsleri, ilk olarak Nokta dergisinin 29 Mart 2007 tarihli sayısında dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek'e ait günlükleri yayınlamasıyla ortaya çıktı. Dergi, dönemin kuvvet komutanlarının AK Parti hükümetinin izlediği politikalarından rahatsız olduğunu ve 2003 ve 2004 yıllarında Sarıkız ve Ayışığı adlı iki darbe planı hazırladıklarını iddia ediyordu. Haber üzerine 13 Nisan 2007'de Nokta dergisinin binası askeri mahkeme kararıyla basılmıştır.

Ergenekon, Türkiye Cumhuriyeti'nde kaos ortamı yaratarak askeri darbeye zemin hazırlamak amacı ile suikastlar düzenleyen bir silahlı teşkilat olduğu iddia edilen bir oluşumdur. Bu örgütün varlığı 2007 öncesinde de zaman zaman konuşulmuş 2007'de başlayan operasyonlar sonrası Türkiye'nin ana gündem maddesi olmuştur. Yüz elliye yakın şüpheli hakkında 25 Temmuz 2008 tarihinde bir kamu davası açılmıştır. Günümüzde de devam eden davada ordu komutanları, çeşitli emekli ve muvazzaf subay ile onların sivil işbirlikçileri olduğu iddia edilen, birçok gazeteci, akademisyen, yeraltı dünyası ismi ve sivil toplum örgütü lideri, askeri darbe planlamak ve silahlı terör örgütü kurmak suçlamasıyla yargılanmaktadır. Davanın çıkış kaynağı 12 Haziran 2007 Ümraniye'de emekli astsubay Oktay Yıldırım'dan, iki hafta sonra da Eskişehir'de emekli binbaşı Fikret Emek'ten ele geçirilen el bombalarının seri numaralarının 2006 Mayıs ayında Cumhuriyet gazetesi binasına atılan el bombalarıyla örtüşmesi olmuştur. Bulunan el bombaları üzerine başlayıp genişleyen soruşturma kapsamında kamuoyunun da yakından tanıdığı pek çok kişi

göz altına alınmıştır. Hazırlanan iddianame 25 Temmuz 2008’de kabul edilmiş ve davanın ilk duruşması 20 Ekim 2008’de Silivri Cezaevi içerisindeki adliyede gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, tek partili CHP dönemlerinde de, ardından gelen DP döneminde de, 1960’lardan itibaren AP ve daha sonra ANAP dönemlerinde de ve en nihayetinde içinde yaşadığımız dönem olan AKP iktidarı zamanında da, istisnasız tüm iktidarlar kendisi gibi düşünmeyen gruplarla mücadele etmişler, özellikle kendilerini sert bir biçimde eleştiren mizah ve karikatür yayımlarına savaş açmışlardır¹⁸². Bu savaş çoğunlukla hukuk üzerinden yürütülmüş ve mizahçılara pek çok dava açılmıştır. Bu davalar sonucu birçok karikatürcü ceza ve hukuk mahkemelerinde yargılanmış, bir kısmı hapis cezası almış, birçok karikatürcü de tazminat ödemeye mahkum edilmiş, onlarca karikatür dergisi kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmış veya kapatılmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi, Türkiye’nin karikatür ve mizah tarihi, bir nevi baskı, sansür, tahammülsüzlük ve yaptırımlar tarihi olarak karşımızda durmaktadır.

2000’li yıllarda açılan bazı davaları şu şekilde belirtebiliriz; Evrensel ve Cumhuriyet gazetelerine açılan davalar, Penguen ve Lemman dergilerine açılan davalar.

AKP döneminde, bir karikatür nedeniyle gündeme gelen ilk önemli dava Evrensel Gazetesi’ne açılmış olan tazminat davasıdır. Dava konusu, 5 Nisan 2004 tarihinde, muhalif bir yayım niteliği taşıyan Evrensel Gazetesi’nde çıkan ‘*Gölgedekiler*’ başlıklı bir yazıya, karikatürcü Sefer Selvi tarafından çizilen ve Başbakanın danışmanı Cüneyt Zapsu’yu, Başbakan Erdoğan’ın sırtında ve iplerini elinde tutar biçimde çizilmiş karikatür için açılan tazminat davasıdır. Bu karikatür için hem Başbakan, hem de Zapsu manevi tazminat davası açmış, Zapsu’nun tazminat talebi mahkemece reddedilirken, Başbakan’ın talebi kabul edilmiştir. Başbakan 10 milyar tutarındaki manevi tazminat istemine, kendisini resmeden karikatürün “*kişilik haklarına saldırı niteliği taşıdığı, basın*

---

¹⁸² Bilal Arık, **a.ge.**, s.97.

özgürlüğü ve hoşgörü sınırlarının çiğnediği” ni gerekçe olarak göstermiş, Ankara 20. Asliye Hukuk Mahkemesi de “karikatürün Başbakanın ‘kişilik haklarına saldırı’ oluşturduğu, karikatürün estetik olmadığı ve etik kuralları çiğnediği, ayrıca amaç ve çizim arasındaki bütünlüğü zedelediği” gerekçesiyle, Başbakan’ın manevi tazminat talebini kabul etmiştir. Ancak ilk derece mahkemesinin bu kararı Yargıtay tarafından “eleştiri hakkı sınırları içerisinde” olduğu gerekçesiyle bozulmuş, davayı tekrar gören ilk derece mahkemesi de bu kez tazminat talebini reddetmiştir¹⁸³.

Başbakan tarafından açılan ikinci ve en çok ses getiren dava, 9 Mayıs 2004’te, Cumhuriyet Gazetesi’nde Karikatürcü Musa Kart tarafından, AKP hükümetinin İmam Hatip Liseleri ile ilgili sorunu eline yüzüne bulaştırdığı mesajını vermek amacıyla Başbakan Erdoğan’ı ipe dolanmış bir kedi şeklinde çizdiği karikatüre karşı, Cumhuriyet Gazetesi ve gazetenin yazı işleri müdürü Mehmet Sucu hakkında, Ankara 8. Asliye Hukuk Mahkemesi’nde açılan manevi tazminat davasıdır. Ankara 8. Asliye Hukuk Mahkemesi bu davada, söz konusu karikatürün eleştiri sınırlarını aştığı gerekçesiyle çizer Musa Kart’ı

¹⁸³ Gürkan Özocak, “Siyasi İktidarın Mizahla İmtihani: İfade Özgürlüğü ve Karikatür”, **TBB Dergisi**, 2011, s.287, Ayrıca Bkz. www.hurriyet.com.tr/_newsimages/867525_70x74.jpg. ve <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/71418/karikatur-davasinda-basbakana-kotu-haber,21.10.2012>.

Başbakanı 5.000 TL ödemeye mahkum etmiş, ancak Yargıtay “mizaha hoşgörü gösterilmesi ve siyasilerin ağır eleştirilere katlanması gerektiği” ni vurguladığı kararıyla ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Yargıtay’ın bozma kararına uyan mahkeme ikinci kez önüne gelen davada bu kez tazminat talebinin reddine karar vermiştir¹⁸⁴.

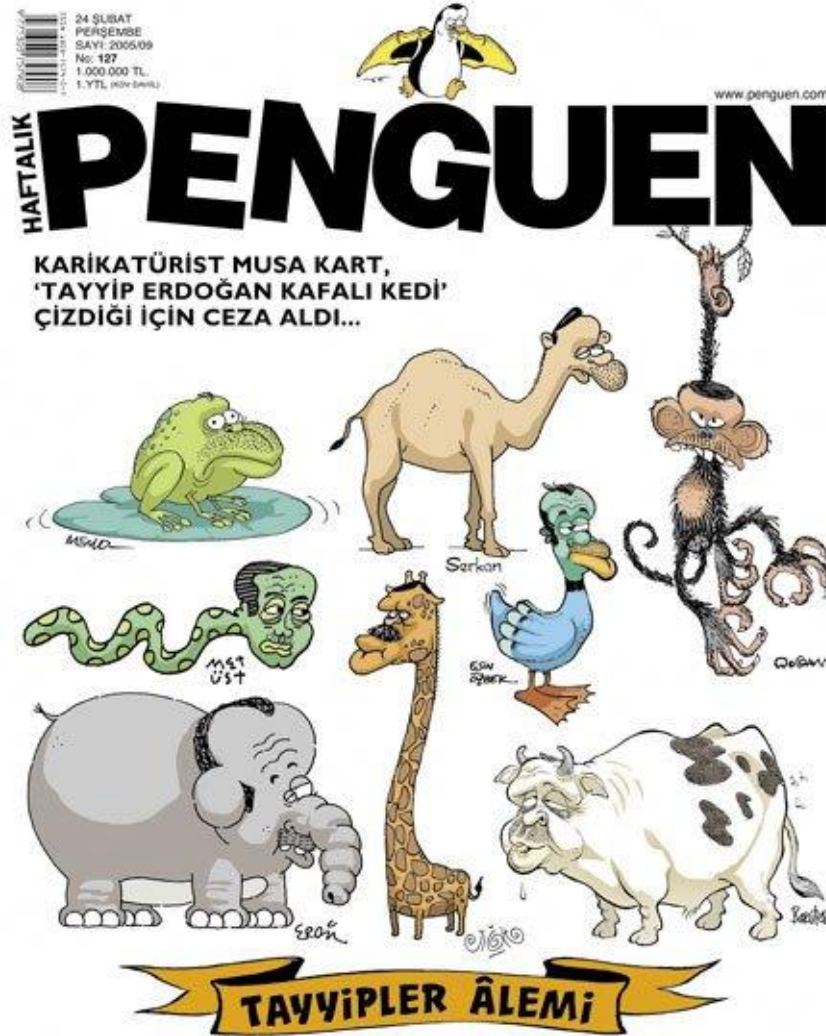

Penguen Dergisi, Ankara 8. Asliye Hukuk Mahkemesi’nin Cumhuriyet Gazetesi çizeri Musa Kart’ı, çizdiği karikatür nedeniyle 5.000 TL tazminat ödemeye mahkum etmesi üzerine, siyasi iktidarca karikatürcülere açılan tazminat davalarını ve Başbakan Erdoğan’ın sanat yoluyla yapılan eleştirilere karşı tahammülsüzlüğünü protesto etmek amacıyla derginin 24 Şubat 2005 tarihli 127. sayısını, kapağına 9 tane farklı hayvan biçiminde çizilen Tayyip Erdoğan karikatürleriyle çıkarmış ve kapağa ‘*Tayyipeler Alemi*’ başlığını vermişti. Bunun üzerine Başbakan Penguen Dergisi’ne karşı Ankara 1. Asliye Hukuk Mahkemesi’nde 40.000 TL’lik manevi tazminat davası açmış, dava yaklaşık iki yıl sürmüş ve nihayet 14 Şubat 2007 tarihinde mahkeme, söz konusu karikatürlerin “*eleştiri sınırları içerisinde*” olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir.

Dava açıldıktan sonra Penguen Dergisi çizerlerinden Erdil Yaşaroğlu “*Musa Kart Başbakan’ı kedi kafalı çizdiği için 5.000 TL ceza aldı. Sanırım bize de hayvan başına 5.000’den, 8 hayvan için toplam 40.000 TL’lik dava açmışlar. Ama kapağın en üstünde*

¹⁸⁴ Gürkan Özocak, a.g.e., s.287-288.

bulunan derginin amblemi pengueni unutmşlar” diye konuşmuştur¹⁸⁵. Bahsi geçen dergi kapağı şu şekildedir¹⁸⁶.

Leman Dergisi'nin 6 Temmuz 2006 tarihinde “*Reco Kongo Kenesi Türkiye'nin Anasını Ağlatıyor*” başlığı ile kapak yaptığı ve bir vatandaşın sırtına, o dönem gündemde olan kırım kongo hastalığına neden olan Tayyip Erdoğan şeklinde bir kenenin bindirildiği karikatür çizilmiştir. Karikatürün çizeri Mehmet Çağçağ ve Leman Dergisi aleyhine “*Başbakanı kan emici, habis ve parazit bir hayvan olan keneye benzeten karikatürün kişilik haklarına tecavüz niteliğinde olduğu, Erdoğan'ın küçük duruma düşürülerek eleştiri sınırlarının aşıldığı*” iddia edilerek Ankara 14. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde 25.000 TL'lik manevi tazminat davası açılmıştır. Söz konusu dava “*karikatürün dünyada en*

¹⁸⁵ Gürkan Özocak, a.g.e., s.288.

¹⁸⁶ **Penguen**, 24 Şubat 2005, sa.127, s.1.

pahalı benzin kullanan Türk halkının tepkisini, en yüksek vergi veren yurt insanının dileklerini tepkisel olarak anlatmak amacıyla çizildiği, kırım kongo kanamalı hastalığına yol açan kan emici kenenin dünyada bilinen bir varlık, benzetmenin de Erdoğan'ın kişilik haklarına saldırı değil eleştiri hakkı olduğu” gerekçesiyle reddedilmiştir.

Reco Kongo başlıklı kapak Başbakan tarafından dava konusu yapılıncı, Leman Dergisi durumu protesto etmek amacıyla, bu kez bir kenenin ağzında Leman Dergisi logosunu tutmakta olduğu ‘Yorumsuz’ başlıklı bir başka kapakla çıkmıştır¹⁸⁷. Aşağıda Leman gergisinin ilgili kapağını görmekteyiz¹⁸⁸.

Leman Dergisi, 6. Şubat. 2008 tarihli sayısında, Başbakan Erdoğan'ı “*Batı'nın ilmini bilimini değil, ahlaksızlığını aldık*” sözlerini eleştirmek amacıyla bir kez daha kapağına taşımıştır. Başbakan bu kapak dolayısıyla da Leman Dergisi'ne dava açmış, bu

¹⁸⁷ Gürkan Özocak, a.g.e., s.288-289.

¹⁸⁸ Leman , 6 Temmuz 2006, sa. 2006/28, s.1.

defa Başbakan'ın davası mahkeme tarafından kabul edilerek çizer Mehmet Çağçağ'ın Başbakan Erdoğan'a 4.000 TL tazminat ödemesine karar verilmiştir¹⁸⁹.

Bu dava, Başbakan Erdoğan'ın üç buçuk yıl içinde karikatür dergileri ve karikatürcülere açtığı beşinci davadır. İşin ilginç yanı, söz konusu Leman Dergisi kapağı için Başbakan'ın *"Fotoğraf gerçek değil, fotomontaj. Bu fotoğraf fotomontaj yoluyla uygunsuz hale getirilmiş ve toplumun ahlaken kabul etmeyeceği bir hale büründürülmüştür"* açıklamasını yapmasıdır. Başbakan tarafından açılan davaların yanı sıra, diğer bakanlar ve AKP'li milletvekillerini konu alan ve hicveden başka karikatürlerin de bu siyasiler tarafından dava edildiği görülmektedir. Örneğin, Penguen Dergisi'nin 14 Temmuz 2005 tarihli nüshasında, Mensur Şebboy takma adıyla yayımlanan yazıda, *'oyalama bakanı'*, *'gündem oluşturma bakanı'* ve *'dalga geçilme bakanı'* gibi ifadeler kullanılması yargılamaya konu edilmişti. Bu davalardan birisi de eski Kültür ve Turizm

¹⁸⁹ Leman, 6 Şubat 2008, s.1.

Bakanı Atilla Koç hakkında, bakanın sürekli uyuduğunu ima eden karikatür sebebiyle, Koç'un “*kişilik haklarına hakaret*” edildiği gerekçesiyle Penguen Dergisi'ne açtığı 20.000 TL'lik manevi tazminat davasıdır. Davada Bakan Koç, dava konusu 20.000 TL'yi derginin imtiyaz sahibi karikatürcü Erdil Yaşaroğlu ve yazı işleri müdürü mizahçı Fatih Solmaz'dan alınmasını talep etmiştir.

Dava sonucunda Ankara 2. Asliye Hukuk Mahkemesi, derginin bakanın kişilik haklarını zedelediği için kendisine 5.000 TL'lik tazminat ödemesine hükmetmiş, ancak bu karar Yargıtay tarafından bozulmuştur. Yargıtay bozma kararında şu gerekçe ve tespitlere dayanmıştır:

“Uyku durumunu herkes biliyor, Koç hoşgörü göstermeli... Görsel basında da davacının uyku durumuyla ilgili birçok görüntüye yer verildiği ve bu hususun kamuoyunun bilgisi dahilinde olduğu bir gerçektir. Basında çıkan haber ve eleştiri gerçek oldukça, doğru vakalara dayandıkça, doğru bir amaca yönelik bulundukça, incitici olsa bile sorumluluk söz konusu olamaz. Bakan olan davacının siyasi kimliği ve konumu gözetildiğinde ağır dahi olsa yapılan eleştirilerin hoşgörü ile karşılanması gerekmektedir.”¹⁹⁰.

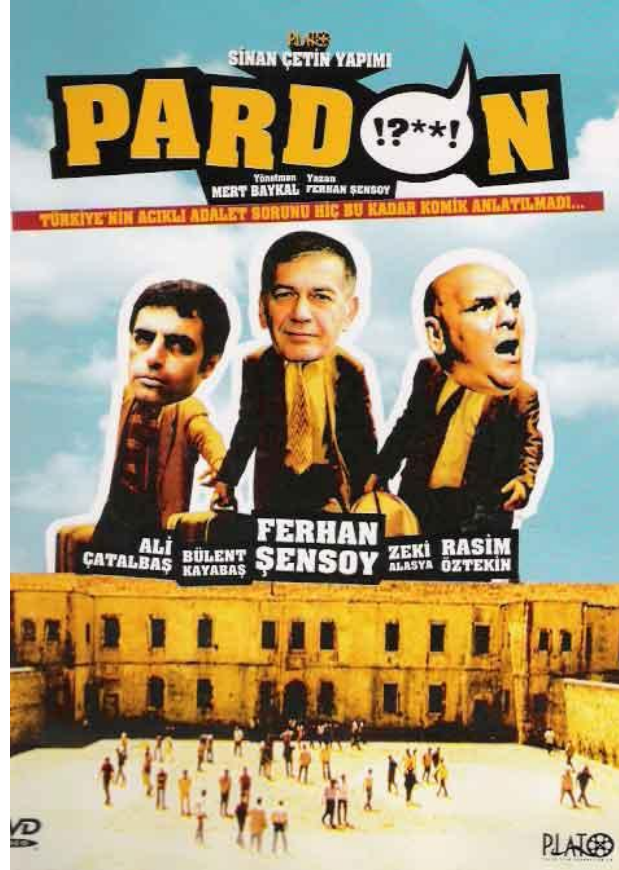
Karikatür dergilerine yapılan bu baskılar sadece dava yoluyla değil, kimi zaman fiili baskılar yoluyla da olmaktadır. Örneğin, bir dönem İstanbul Deniz Otobüsleri (İDO) işletmesiyle AKP arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran Uykusuz Dergisi'nin uzun bir süre İDO işletmelerinde satılmadığı ve dergiyi soranlara “*yok*” denildiği bilinmektedir¹⁹¹.

Görüldüğü gibi 2000'li yıllar siyasi iktidar ve mizah arasındaki ilişki, mizahın muhalif olması ve siyasilerin de karşılığında davalar açması gibi olaylar dolayısıyla zıtlıklar içerisinde geçmektedir denebilir. Bu dönemin en önemli mizah dergileri arasında; Leman, Penguen, Uykusuz, Gırgır, Fırt, Lombak, L-Manyak, Kemik sayılabilir.

¹⁹⁰ Gürkan Özocak, **a.g.e.**, s.289-290.

¹⁹¹ Gürkan Özocak, **a.g.e.**, s.290 , Ayrıca Bkz. <http://haber.sol.org.tr/kultur-sanat-medya/uykusuz-dergisi-umut-sarikaya-haberi-4161>, 21.10.2012.

Bu yıllarda pek çok önemli ve eleştiri içeren mizahi içerikli film de çekilmiştir. Ancak içlerinden biri özellikle ön plana çıkıyor. Mert Baykal'ın yönettiği "Pardon". Başrollerini Ferhan Şensoy, Rasim Öztekin ve Ali Çatalbaş'ın paylaştığı film hukuk sistemi, polis ve yargıdaki çarpıklıkları çok komik ama bir o kadar da dikkat çekici bir şekilde gözler önüne sermektedir.

II.3. Mizahın Siyasete İlişkin Toplum Algısı Üzerine Etkisi

II.3.1. Algı ve Toplumsal Algı Kavramı

II.3.1.1. Algı

Dış dünyamızdaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığımız duyumsal (sensible) bilgi (information) algılamadır. Algılamayı duyumsal bir bilgilenme olarak tanımladığımızda, duyma, tatma, görme, koklama, dokunma duyularından oluşan beş duyu organımız aracılığı ile ve bunlara ek olarak da hissetme duygusu yardımı ile dış dünyadan bilgi edinme sürecinden söz etmiş oluyoruz. Algılamayı bu bağlamda ele aldığımız zaman, öz olarak insanın fizyolojik bir yanından söz etmiş oluyoruz. Çünkü söz konusu beş duyu

organı, özürlü olmayan tüm insanlar için eşit değerinde ve işleyiştir.. Yani normal olarak insanlar aynı şeyi görür, aynı kokuyu alır, aynı sesi duyar¹⁹².

Normal olarak algılamamızı belirleyen işlemlerin farkında olmayız. Sadece kendimizde ve dış dünyada olup biten her şeyi görme, işitme, dokunma gibi bütün duyu organları aracılığıyla algılıyoruz. Böylece biz eşyaları zihnimize anlamlı bir bütün olması için biçim, şekil, ses veya görüntü biçiminde organize ederiz. Algılama ne olursa olsun, bir birleşik deneyimdir. Bu bileşik deneyimi ortaya çıkaran algı şekillerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Görme algısı
- İşitme algısı
- Dokunma algısı
- Tat ve koku algıları
- Uzay algısı
- Zaman algısı

Ancak algılamanın konumuz çerçevesinde bizi öncelikli olarak ilgilendiren yanı, sosyal ve psikolojik bir olgu olduğu ve dış müdahalelerle kontrol edilip yönlendirilebileceğidir. Bu nedenle toplumsal algı kavramı üzerinden hareketle mizahın nasıl bir toplumsal algıya etki edebileceğini gözler önüne sereceğiz. Öncelikle toplumsal algı yada başka bir deyişle sosyal algının neyi ifade ettiğini görelim.

II.3.1.2. Toplumsal Algı

Eğer algılama süreç olarak, yalnızca daha önce sözünü ettiğimiz fizyolojik etkenlere bağlı kalsaydı, aynı soyut/somut nesne ya da olayların, değişik insanlar tarafından değişik algılanması söz konusu olmazdı. Hatta aynı kişi söz konusu olsa bile bu mümkün olmayabilirdi. Diğer yandan aynı nesneye ilişkin algılamaların da her zaman aynı sonuçları vermemesi, hatta aynı nesnenin (olayın) bazen algılanması bazen

¹⁹² Metin İnceoğlu, **Tutum Algı İletişim**, Beyken Üniversitesi Yayınevi, 2010, İstanbul, s.68-69.

algılanmaması, bazen olumlu, bazen olumsuz algılanması gibi durumlar da bundan kaynaklanmaktadır. O halde denebilir ki bireyin algılaması, içinde bulunduğu sosyal ortama ve kendi psikolojik alanına bağlı olarak ortaya çıkan, somut duyumsal bir bilgilenme olmanın ötesinde sosyal bir olgu olarak ele alınmalıdır. Sosyal algılama ile bireyin içinde yaşamakta olduğu toplumsal ortama uyum göstermesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Nitekim sosyal bir olgu olarak algılama ya da diğer adlandırmayla sosyal algılama, bireyde itaat, özdeşleşme ve benimseme gibi durumlar ortaya çıkmasına doğrudan etki eder¹⁹³.

M. Heidegger'e göre modern çağda var olmak algılamaktır. Modern çağın en temel özelliği dünyanın resim haline gelmesi olgusudur. Yani modern çağın teknolojisi, dünyamızı görselleştirerek, resim-görüntü haline getirmiştir. Gombrich, "çıplak göz kördür" der. Bilme, anlama, bakma ve görmenin sadece sabitleştirilen görme eylemine hasredilmesi ve hapsedilmesi, insanın fizik ötesi özelliklerinin, diğer anlama, bilme, görme biçimlerinin marjinalleşmesine ve olumsuzlaşmasına neden olmakta. Görme artık günlük yaşamımız içinde anlama ile özdeş hale gelmiştir. Bir noktayı görürüz, bir soruna bakarız, bir bakış açısı benimseriz, bir soruna odaklanırız. Dünya artık bize gösterilen dünyadır. Dünya bildiğimiz, tanıdığımız bir dünya değil. Hissettiğimiz bir dünya değil. Dünyayı bize gösterilen biçimde algılamamız, kavramamız, tanımlamamız, yaşamamız "gerçek" ve "doğru" olan tek ölçüt haline gelmiştir¹⁹⁴.

II.3.2. Mizahın Muhalif Tavrı ve Topluma Yansıması

Genel anlamda muhalefet, düşünsel veya eylemsel açıdan olumsuz bir eleştiriyi ve karşı olmayı ifade eder. Siyasi ve toplumsal anlamda ise, yerleşik otoriteye-iktidara karşı gelme, onu eleştirme veya yıkma amaçlı bir konumu ve bu türdeki faaliyetleri tanımlamak için kullanılır. Aslında, siyaset literatüründe muhalefet için, "grup olarak

¹⁹³ Metin İnceoğlu, **a.g.e.**, s.94.

¹⁹⁴ Metin İnceoğlu, **a.g.e.**, s.88-89.

muhalafet” ve “davranış olarak muhalafet” olarak ikili bir ayırım yapılmaktadır. Bunlardan ilki, iktidarın politikalarını benimsemeyen, daha doğrusu onaylamayan partilerin yaptığı muhalafeti, diğeri ise, hükümetin yaptığı işlere bireysel olarak çeşitli yollarla karşı olma ve genelinde muhalafeti anlatmaktadır¹⁹⁵.

Bir toplumsal yapıda yasal bir dayanağa sahip partilerce yürütülen muhalafet parlamenter, bunlar dışındaki güçler tarafından yürütülen muhalafet parlamento dışı ya da toplumsal muhalafet sayılır. Aslında bu tanımlama , her ne kadar, 1960’larda ortaya çıkan öğrenci ve işçi hareketlerinden yola çıkılarak ortaya atılmışsa da toplumsal muhalafetin her yönünü ve türünü içermesi açısından daha kullanışlıdır. Yeni muhalafet, parlamento dışı muhalafet gibi kavramların siyasal bilim alanında telaffuz edilmeleri 1968 öğrenci olaylarından sonrasına rastlansa da sisteme ve rejime karşı bu tür tepkilerle tarihin hemen her döneminde karşılaşılmıştır. Hatta denilebilir ki, modern demokrasi anlayışı varlığını bu tür tepkilere borçludur¹⁹⁶.

1968 öğrenci hareketleriyle kendini gösteren toplumsal muhalafet, iktidarı belli konularda etkilemeyi ve iktidarın belli yönde hareket etmesini sağlamayı amaçlayan bir muhalafettir. Parlamento dışı muhalafette amaç, hiçbir zaman iktidarı elde etmek ya da ona ortak olmak değildir¹⁹⁷.

Parlamento dışı muhalafet, belli toplumsal gelişmelerin spontane bir ürünü olarak, kendisine izin verilme de gerekli koşullar oluştuğunda ortaya çıkar. Parlamento dışı muhalafetin başlıca aktörleri ise gençlik, öğrenciler, azınlıklar, kadınlar, işçiler, köylüler, meslek kuruluşları, aydınlar ve basın olmak üzere sekiz ayrı gruptan oluşur¹⁹⁸:

a)Gençlik ve Öğrenciler: Gençliğin ve özellikle öğrencilerin daha önceleri de çoğunlukla boykot yapmak, forum düzenlemek üzerine yoğunlaşan eylemleri, kapsamlı şekilde ilk olarak 1960’lı yıllarda başlamıştır. 60’lı yılların sonunda gençlik ve öğrenci

¹⁹⁵ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984, s.4.

¹⁹⁶ Özgür Umut Hoşafçı, **Toplumsal Muhalefet ve Mizah Dergileri: Lemah Dergisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Ankara, s.19.

¹⁹⁷ Nükhet Turgut, **a.g.e.**, s.135.

¹⁹⁸ Nükhet Turgut, **a.g.e.**, s.136.

eylemleri uluslararası boyuta taşınarak kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Nitekim bu olaylar tarihe 1968 olayları olarak geçmiştir. 1968 gençlik ve örgenci hareketi ulusal kalkınmanın bir aldatmaca olduğu ve bunun halklara dayatıldığı algısından doğmuştur. Ancak, bu hareketler yalnızca ekonomik içerikli olmamış, okullarda boykotları da içerisine almış ve kültürel nitelikler de taşımıştır. Bu bağlamda bireyin maddi ve manevi tabulardan kurtarılması, herkese gerçek kişiliğini kazandırma, sevgi tohumları ekmek, hareketlerin en sık islenen temaları olmuştur. Hareket gençler ve öğrenciler tarafından yapılsa da etkisi tüm toplum katmanlarına yayılmıştır¹⁹⁹.

b) Azınlıklar: Her ülkede kültürel ya da ekonomik yönden ana toplum kitlesiyle bütünleşmiş azınlıklar bulunabilir. Azınlıklar toplumlar içerisinde genellikle marjinal kesimler olarak dururlar. Onlara daha az saygı gösterilir. Sürekli küçümsenerek, çoğunlukla hoş görülmezler. Bu nedenle azınlıklar farklı amaçlarla kimi zaman örgütlü kimi zaman örgütsüz olarak muhalefet hareketlerinde bulunurlar.

c) Kadınlar: Antik Yunan'dan bu yana hemen her toplumda çeşitli zamanlarda kadınlar ikinci plana itilmişlerdir. Modernleşme süreciyle birlikte, kadınların bilinç düzeyinin yükselmesiyle bu yapıya başkaldırıları başlamış, kadınlar da bir muhalefet aktörleri haline gelmiştir. Kadınların muhalefet odağı olarak ortaya çıkmaları genel toplumsal ve siyasal sorunları dolayısıyla olabildiği gibi, sadece kendilerine özgü sorunlarla ilgili de olabilmektedir²⁰⁰.

ç) İşçiler: Parlamento dışı muhalefetin bir diğer odağı, aynı zamanda toplumsal bir sınıf oluşturan işçilerdir. Dolayısıyla işçiler muhalefet hareketlerinde diğer odaklara göre daha güçlüdür. Bu güç yalnızca, işçilerin bir toplumsal sınıf olmasından kaynaklanmaz. Aynı zamanda lokavt, grev gibi yasal haklarının bulunması ve ekonomik anlamda vazgeçilmez olmaları işçileri muhalefet eylemlerinde güçlü kılmaktadır.

d) Köylüler: Bir diğer parlamento dışı muhalefet odağı köylülerdir. Köylüler

¹⁹⁹ Maurice Duverger, **Batının İki Yüzü**, Doğan Yayınları, 1977, s.196.

²⁰⁰ Nühket Turgut, **a.g.e.**, s.177.

zaman zaman, şehirlere tarımsal ürün göndermeme, ürünleri denize dökme, tarım araçlarıyla yolları kapama gibi eylemlerde bulunabilirler. Ancak, köylüler gevsek yapılı bir kitle olup, daha az örgütlü olduklarından eylem güçleri de fazla değildir²⁰¹.

e) Meslek Kuruluşları: Odalar, barolar, memur dernekleri ve düşünce kulüpleri bir diğer muhalefet odağını oluştururlar. Bu kuruluşlar çoğu zaman hükümet politikalarına etki ederek bu politikalar üzerinde belirleyici olabilirler. Çoğu demokratik ülkelerde anayasal bir yapıya kavuşturulmuş olan bu kuruluşlar kendi üyeleri tarafından yönetilen, kendi gelir kaynakları olan özerk nitelikli kuruluşlardır.

f)Aydınlar: Aydınlar öncü bir muhalefet odağıdır. Bunun nedeni, aydınların hükümet tarafından alınan siyasal, sosyal ve ekonomik kararların ne gibi sonuçlar doğuracağını diğer toplumsal kesimlere göre daha önce görebilmeleridir. Aydınlar muhalefet hareketleri bağlamında bir taraftan siyasal iktidarın eleştiricisi diğer taraftan kitlelerin yönlendiricisi durumundadır. Aydınlar bu ikili işlevlerini kimi zaman bireysel kimi zaman da görev yapmakta oldukları basın kuruluşları, üniversiteler veya dini kuruluşlar gibi kurumlar aracılığıyla yapar²⁰².

g)Basın: Basın ve daha genel tanımıyla medya, demokratik sistemler açısından önemli bir muhalefet aracıdır. Günümüzde medya yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü bir kuvvet durumunu almıştır. Parlamento dışı muhalefet aracı olarak basının siyasal süreçte oynadığı rol açısından ABD'deki uygulamalar oldukça ilginçtir. ABD'de basın toplantısı bir hesap sorma aracı olup, yarı anayasal bir süreç gibi değerlendirilir²⁰³. Araştırmamızın ana ögesi olan mizah da daha çok basın grubunun içerisinde kendisini göstermektedir.

Mizahın gündelik hayattaki en önemli işlevlerinden biri ve bu çalışmanın da

²⁰¹ Nükhet Turgut, **a.g.e.**, s.183.

²⁰² Nükhet Turgut, **a.g.e.**, s.181.

²⁰³ Ionescu Ghita- Madriaga de Isabel, **Muhalefet**, Boğaziçi Yayıncılık, 1988, s.105.

dayanak noktası, iktidara gülme yoluyla muhalefet edilebilmesi ve otoritenin tahakkümüne karşı kahkahadan ve tebessümden oluşan direniş noktaları oluşturmasıdır²⁰⁴.

Tarih boyunca, Osmanlı devletinden beri, Türkiye’de merkezi otoritenin çok büyük bir ağırlığı olduğu bilinen bir olgudur. Bu gelenek, iktidarı mutlaklaştırır. İktidarı mutlaklaştırdığı oranda da, muhalefeti güçsüzleştirir. Osmanlı sisteminde, batıdaki gibi bir özgürlük ve özerlik küresinin olmadığını savunan Mehmet Ali Kılıçbay, bunun nedenini, gücünü ve hakkını devlet dışındaki bir tabana dayayabilen herhangi bir tabakanın var olmamasına bağlar: Bundan ötürü de bireysellik ve birey hakları hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. Batı’da hak olarak ortaya çıkan kavramın Osmanlı’da karşılığı yoktur. Osmanlı sisteminde yalnızca imtiyaz ve lütuf vardır. Yani her şeyin sahibi ve belirleyicisi olan dar siyasal grubun, padişah ve sarayın topluma, onu oluşturan sınıf ve tabakaların güçleri veya hak ettikleri doğrultusunda değil de, sistemi ayakta tutan donuk nizam-ı alem kavrayışı içinde dağıttıkları sadakalar vardır. Bireyselliğin ve bunun kolektif hali olan Özerk kurumların bu toplumsal formasyonda yeşerememiş olması, herkesi devleti şurasından veya burasından tutmaya yöneltmiş, bu da demokrasinin temel koşulu olan *respublica*’yı (artık cumhuriyet diyebiliriz) güdük bırakmıştır²⁰⁵.

Aslında popülist görünmelerine rağmen, Osmanlı ve Türk devlet adamları bireysel inisiyatifle, yurttaşlık haklarıyla ve kişi özgürlükleriyle ilintili olgulara her zaman derin bir kuşkuyla bakmışlardır. Bu nedenle, reform hareketinin ilk evrelerinde geniş biçimde temsil edilen, hatta örgütlenen tüm liberal düşünceler zamanla marjinal bir konuma itilmiş ve sürekli muhalefette bırakılmıştır. İktidardaki elitin ve onun düzenlemelerinin dışında kalan bütün düşünce ve kurumlar kuşkuyla karşılanmış, ancak eldeki siyasal programın gereklerine göre biçimlendirilip güdülebilecekleri oranda ilgi

²⁰⁴ Özgür Umut Hoşafçı, **a.g.t.**, s.12.

²⁰⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, **Doğunun Devleti Batının Cumhuriyeti**, Gece Yayınları, 1992, s.32.

görmüşlerdir. Kısacası, reformcu elit Osmanlı/Türk toplumunu yeniden örgütlenme arayışı içinde toplumdan kopuk, dışa kapalı ve içe dönük bir yönetici sınıf haline gelmiştir²⁰⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, geleneksel yönetici elitin kontrolünde hayatın her alanına nüfuz etmiş, kutsal ve yüce bir Devlet Kurumu egemendir. Bu “Devlet”, her şeyin ondan doğduğu ve ona döndüğü, meşruiyetin ve değişimin odak noktası ve kriteri olan, tebaasının zihninde, gündelik yaşamında ve sosyal etkinliklerinde kendisini sürekli kılabilmiş, her siyasal etkinlik içerisinde yeniden üretilebilen metafizik bir varlıktır. Taner Akçam, bu devlet yaklaşımını eleştirerek, Türk kültüründe muhalefetin varlığının bir rejimin sıhhat göstergesi olarak değil, sorun ve potansiyel tehlike olarak görüldüğüne işaret eder. İttihat ve Terakki dönemi örneğinden yola çıkan Akçam, o dönemde bazı muhalefet örgütlerinin zora başvurarak kapatılırken, komplo hazırlıkları içinde oldukları gerekçesiyle bazı milletvekillerinin tutuklandığını, özellikle muhalif gazetecilere yönelik siyasi cinayetler örgütlendiğini dile getirir. Akçam, Osmanlı toplum yapısında muhalefete sıcak bakılmamasının sebebini, İslam dininden kaynaklanan kendi içinde muhalefete izin vermeyen karakterinin önemli bir payı olduğunu anlatır: “İslamiyet’in beraberinde getirdiği bir başka özellik, toplum içinde örgütlenme şekillerinden bazılarını kabul etmeyişidir.” İkincil yapılar olarak da adlandırılan bu örgütlenmeler fertle devlet arasında kalan kuruluşlardır. Devletle fert arasında tampon vazifesi görerek, bireyi devlete karşı koruyacak bu tür kurumların yokluğu, İslam dininin Ümmet yapısı ile giderilmeye çalışılır. Cemaate dahil olanlar, Şeriatın kapsayıcı hükümleri ile korunma altına alınırlar. İdeolojik olarak son derece sıkı örgütlenmiş bu cemaat yapısının dışına düşenler ise, kolaylıkla, “toplum dışı,” “zındık” olarak suçlanabilir ve dışlanabilirler(...) iktisadi ve siyasi yapının tek egemeni olan devlet kendi dışında iktidar odakları oluşmasına müsaade etmemektedir. Bu tablonun doğal sonucu, Osmanlılarda sürekli ve sistemli bir muhalefeti olanaklı kılacak, iktisadi, siyasi, ideolojik yapıların oluşmamış olmasıdır.²⁰⁷

²⁰⁶ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, 2002, s.179.

²⁰⁷ Taner Akçam, **Siyasi Kültürümüzde Zulüm Ve İşkence**, İletişim Yayınları ,1992,s.309.

Ahmet İnsel, Cumhuriyet Dönemi'nde de Osmanlı İmparatorluğu'ndakine benzer bir zihniyetin izlerinin saptanabileceğini söyler. Her iki dönemde de Batılılaşma anlayışını hayata geçirmeye çalışan kesimler devlet içinde yer almışlardır. Aradaki temel fark ise imparatorluk döneminde, Batılılaşma devlete yönelmişken, cumhuriyet dönemi daha çok toplumsal alana Batılı bir kurumsal ve sosyolojik yapıyı dayatma şeklinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle Osmanlı İmparatorluğu boyunca devlette yürütülen batılılaşma sağlanmış şimdi sıra toplumsal alana gelmiş ve cumhuriyet kadroları bu işe soyunmuştur.

Toplumun büyük çoğunluğu, çağdaşlaşma sürecini bir tarih sentezi olarak değil de bir boşluk yaratıp, onu yeterince doldurmakta yetersiz kalan devletin empoze ettiği bir tarihi kopuş olarak yaşamak zorunda kaldığı için, kimlik bunalımının tezahürleri Batı toplumlarından daha değişik olur. Cumhuriyetçi devlet, geçmişi bir anda unutmasını istediği devlet dışının Batı türünde bir siyasal hareketlilik kazanmasına, siyasal iktidarın meşruiyetini toplum içinde devinen güçlere dayandırmasına, devletle olan ilişkilerini birebir kurmasına karşıdır. Bu karşı çıkışta diğer başka etkenlerin yanında Türkiye Cumhuriyeti devletinin özgül kuruluş süreci içinde 'devlet' olabilen kesimin toplum içindeki yerel dayanaklarının zayıf oluşu, toplumsal varlık meşruiyetini aslen 'devlet' içinde kat sahibi olmaktan alıyor olması önemli bir rol oynar.²⁰⁸

İnsel, daha sonra ise batılılaşma çabasının temel sorunlarından birine değinir. Cumhuriyet Türkiye'sinde devlet eliyle yaratılmak istendiğinden, modernlik ve toplumsal alanın önemli gelişmelerinde karar verme mekanizması sivillere bırakılmamıştır. Çağdaşlaşma süreci yaptırımcı olduğu kadar, yasaklayıcıdır. Yasakların önemli bir bölümü her türlü özerk toplumsal hareketin engellenmesi yönündedir. Böylelikle Türk siyasi kültüründe, dışarıdan ithal edilen siyasi kategoriler gibi muhalefetin de devlet odaklı ve devlet merkezli olduğu ileri sürülebilir. Bu muhalefet türünün ise yeterince etkili olamadığı

²⁰⁸ Ahmet İnsel, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, 1995, s.21-25.

söylenmelidir. Muhalefet kurumunun yeterince etkili olmadığı Türkiye gibi ülkelerde ise mizah sanatı bu yetersizliği örtmeye ve kapamaya soyunmuştur²⁰⁹.

Bu görevini yerine getirmek için mizah her zamanki güldürme işlevinin yanı sıra gerçekte olan biteni komik yanlarıyla gözler önüne sererek eleştirebilen bir yapıya bürünmektedir.

Bielinski, komik ile mizah arasındaki ayrımı şöyle yapıyor: “bos, gereksiz ve bayağı bir gülmece vardır, zarardan başka bir şey getirmez sanata. Ama bir başka anlayış da vardır, gerçek sanatı belirginleştiren işte odur: olup biteni gerçek yanlarıyla görebilmek, bunların belirgin özelliklerini kavrayabilmek, komik yanlarını gösterebilmek yeteneğinden kaynaklanan anlayıştır bu da.”²¹⁰

Mizah sululuk, hafiflik, boş vermişlik veya şaklabanlık değildir; oysa bazıları kendi konumları gereği mizahı böyle algırlar, “bu tip bir mizah, sıradan insanın kurulu düzene karşı eleştirel bir tavır almasını değil; ona uyumlanmasını kurulu düzen içinde yaşarken karşılaştığı sorunları yükleyeceği ‘günah keçilerini etnik azınlıklarda, farklılık gösteren düşünceleri savunan kümelerde, ya da toplumdaki kendisinden daha zayıf insanların arasında bulmasını; bu sorunların acısını hafifletmesi, yansıtması için kendisiyle aynı toplumsal ezilmişlik ve örselenmişlik içindeki benzerleriyle alay edip, hor görüp kendisini bu konumda değilmiş gibi görerek aldanıma sürüklenmesini amaçlar. Ezilmiş, örselenmiş insanların bu aldanıma sürüklenmesi ise, onların, kendilerini baskı altında tutan toplumsal realite karşısında yalnız kalmalarına neden olur. Bu yalnızlık içinde geleceğe umut beslemeyen kaba bir nihilizme, kendilerini hor görmeye, kendi geleceklerinin öznesi olmak yerine geleceklerini ‘führer –önderlere’ teslim etmeye yöneltir. Mizah gerçekliğin

²⁰⁹ Özgür Umut Hoşafçı, **Toplumsal Muhalefet Ve Mizah Dergileri: Lemana Dergisi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s.55.

²¹⁰ Aver Ziss, **Estetik**, Çev.Yakup Şahan, Der Yayınevi, İstanbul, 1984, s.217.

bazı yönlerinin gülünç, tuhaf ya da saçma niteliğini güldürücü bir biçimde öne çıkarmaya çalışan bir düşünce biçimidir.”²¹¹

Günümüz Türkiye’indeki tecimselleşmiş medyadaki yaygın mizah türü üç aşağı beş yukarı bu özellikleri taşımaktadır. TV dizilerindeki, TV yarışma programlarındaki, sunumlarındaki şakalaşmalar, komik öğeler de aşağı yukarı bu özellikleri taşımaktadır.

İyi mizah ise, bu türün dışında ve karşısındadır. İnsan zihnini uyanık tutmak ister. Gerçekliğin aslını sıradan insana göstermeye çalışır. Sorunları işaret etmekle kalmaz; bu sorunların nedenlerini düşünmeye yöneltir. Sorunların doğru nedenleri sıradan insanlarca anlaşılmaya başlandığında kurulu düzen karşısında bu insanların kendilerini güçsüz hissetmelerinin de hafifleyeceğine inanır. Sıradan insanın kurtuluşunun onu baskı altında tutan, fakat bu durumun anlaşılması için çeşitli aldanımlarla sıradan insana sahip çıkıyormuş gibi görünen verili sistemin oluşturduğu mistifikasyonun ortadan kaldırılması için gerekenin insan aklının, insanın düşünme yeteneğinin canlandırılmasına bağlı olduğuna inanır.

Sıradan insanın içinde yaşadığı sorunların nedeni olarak yanlış yerler göstermez. Sıradan insanın kendi sorunlarını kendisi açısından anlaması için gereken akıl yetisini canlı tutmaya çalışır. Sıradan insanın akıl yetisinin canlı kalmasını, en çok, sıradan insanın yalnızlığına neden olan sorunlarının hangi etmenlerden oluştuğunu anlamasına yardımcı olarak gerçekleştirir²¹².

Burada irdelenmesi gereken bir diğer konu da “mizahın düşündürmesi” dir.

Mizah insanı nasıl düşündürebilir? Bir fıkra, bir hikaye veya bir karikatür, okuru, işlediği konular hakkında ne kadar bilgi sahibi yapabilir? Burada “düşündürmekten” çok “düşünmeye yol açmak” deyimini daha doğrudur. Mizah düşünmeyi engelleyen çeşitli baskıları, inanışları ve önyargıları gülme yoluyla (okurda şok etkisi yaratarak)

²¹¹ Irene Fenoglio, Georjeon François, **Doğuda Mizah**, Çev. Ali Berkay, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul, 2000, s.8.

²¹² Bilal Arı, **a.g.t.**, s.11-12

parçalamaktadır, okura “bir de şu açıdan bakarsan aslında...” demektedir. Bu, düşünmek gibi uzun ve emek isteyen bir sürecin eşdeğeri değildir, bu durum olsa olsa düşünmeye şevk etmek olarak açıklanabilir. Parçanın diğer kısımlarını tamamlamak okuyucuya düşmektedir, mizahçı çakmağını yakar ve söndürür, okuyucu o kısa sürede gördüklerinin ister peşinden gider, isterse gitmez²¹³.

“Totaliter rejimlerde bütünüyle, otoriter rejimlerde ise büyük ölçüde, insanlar, değil örgütlenebilme, grup bilinci taşıma, diğer toplumsal kesim ve gruplarla güç ilişkisine girme özelliklerine sahip olmak anlamında aktör hatta birey bile olamazlar. Orada insanlar ancak dev ve tek bir yapının parçasıdır. Farklılığa izin verilmez. Rejim yeniden üretimini, bu büyük makinenin dişlilerini sürekli yağlayarak, yani kaçamakları engellemeye çalışarak sağlar. İnsanlar ise varlıklarını sürdürmek için kurnazlığa başvururlar, kenardan köşeden ‘idare ederler’. Sonuçta mizah zayıfın güçlü karşısında bazen tek silahı, zayıflar arası dayanışma aracı olur. Kendisi gibi olanlarla dolaylı iletişim kurar. Bu araç bir ihtiyacı karşılar, savunma duygusuna cevap verir. Bu haliyle o toplumun her şeye rağmen yaşamasının koşullarından birini sağlar.”²¹⁴

Yaşam çatışmasında mizah, yenik düşenlerin ve ezilenlerin sığınağıdır. Güçlülerin mizahı halk katmanlarında yankı bulmaz çünkü bu tip mizah ürünlerinin içeriği boşaltılmıştır. Yaşamı daha yaşanılabilir kılmak için, güçsüzler ve tabiler sık sık mizaha başvururlar. İnsanlar, toplumsal hayattaki tüm otoritelere mizah yoluyla karşı koyarlar. Çünkü yapabilecekleri tek direniş budur. Mizah yoluyla en sert eleştiriler dile getirilebilmekte ve özellikle metaforlar aracılığıyla, gerçeklik eğretilerek karşısındaki insana hakaret etmiyormuş gibi görünerek saldırılmaktadır. Dolayısıyla otorite iletinin alt amaçlarını çoğu kez sezmemekte, bu da mizahı kullananın konumunu tehdit etmemektedir. Bu karşı koyuş içinde hem rahatlama öğelerini taşıırken hem de mizaha sığınarak, şaka görünümündeki eleştirilerle iktidarın tepkisini çekme olasılığı düşmektedir.

²¹³ Bilal Arı, **a.t.g.**, s.12.

²¹⁴ Ferhat Kemal, **Mizah Ya da Yaşam**, Varlık Dergisi, İstanbul, 1991, s.47.

Toplumsal gülme iktidarı hedef alır ve onun korkutmalarına , sindirmelerine karşı kahkahayla karşı koyar. Gülme, korkuyu ve sınırlamaları yenen toplumsal bir güçtür. Ezilen bir grubun karşısında duran esas kültürel görev hakim tabakanın haklılık temelini yıkmak ve bu temelin çürüklüğünü göstermektedir. Bu tür eleştiriler, hakim tabakaların yerine getirdiğini iddia ettiği görevleri yerine getirmediğini ve böylelikle toplumsal sözleşmeyi ihlal ettiğini gösterme yönündeki çabaların biçimini alabilir. Bu çabalar, kamusal senaryoya yansıyan kısmı ise, küfrün tam olarak ifade edilmeden ima edilmesidir; mizah dişleri çekilmiş bir küfürdür²¹⁵.

Mizahın muhalefet işlevinde mizahı yapmaya ihtiyacı olan toplum ‘kötü’ olarak adlandırdığı iktidara gülme yolu ile direnmektedir. Otoriteyi gülme ve alay ile tehdit eder. Hegemonyanın varlığını sürdürmesinin tek yolu toplumda rızanın üretimidir. Oysa mizah, bu gizli senaryoyu geçersiz kılmakta ve egemenlerin ciddiye halesini parçalamaktadır. Otoriteye verebilecekleri en usturuplu ve en haz verici cevap, onu ciddiye almamaktır. Başka bir deyişle, “kötülüğü önlemenin en kesin yolu, bunun başkaları tarafından fark edilme ve alay konusu haline gelme olasılığıdır”. Romanyalı çizer Albert Poch “mizah bizi rahatsız edenleri rahatsız eder” derken bu gerçeği ifade etmektedir²¹⁶.

Mizah özellikle muhalefet işlevi ile, toplumsal organizmanın daha sağlıklı işlemesine yol açar. Gülme, kendi çapında toplumsal yaşamı düzenleyen önemli bir güçtür. Ayağına basılan kimsenin, haksızlığa uğrayan kişinin verdiği tepkidir; sebepsiz değildir. Toplumun, baskılara verdiği karşılıktır. Özellikle günümüzde otoriter toplumlarda mizaha daha çok gereksinim duyulmasının ardında yatan gerçek budur.²¹⁷

Bergson da gülmenin gündelik hayattaki ıslah ediciliğiyle ilgili olarak şöyle yazmaktadır: “Gülme her şeyden önce, bir düzeltme, bir ıslahtır. Utandırmak için vücut bulması itibarıyla da kendine gülünen kimse üzerinde acı bir tesir bırakması gerekir.

²¹⁵ J.C.Scott, **Tahakküm ve Direniş Sanatları**, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.135.

²¹⁶ Tan Oral, **Yaza Çize**, İris Yayınevi, İstanbul, 1998, s.192.

²¹⁷ Özgür Umut Hoşafçı, **a.g.t.**, s.14.

Cemiyet, kendisine gösterilen laubaliliklerin öcünü gülmekle alır. Eğer gülme sempati ve iyilik duygularıyla yüklü olursa istediği terbiyeyi veremez.”²¹⁸

Bu yüzden gülme iktidar nezdinde rahatsızlık yaratmakta, sansürlenmekte, kısıtlanmakta ve yasaklanmaktadır. Bu engellemelerin olduğu yerde halkın direnişi ve muhalefeti başlamaktadır. Muhalefettir çünkü mevcut olanı tahrif eder, alaya alıp onun monolojik dilini görelileştirir. Direniştir çünkü tüm toplumsal ayrıcalıklara, dokunulmazlık iddialılarına, normlara ve yasaklara karşıt bir yanıt verir. Gülmenin ve mizahın yaptığı, haksızlık ve baskıyı görünür kılarak dillendirilmesine imkan tanınmasıdır.²¹⁹

Gülmeye muhalefet çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir. Muhalefetin temel noktası, mizah yoluyla kurulu dizgeyi eleştirmektir. Bu, kimi zaman sistemin sunduklarını reddetmek, kimi zaman kendine sunulanın alternatifini geliştirmek, kimi zaman otoriteye alay yoluyla meydan okumak, kimi zaman söylentiyle iktidarın altını kazmak, kimi zaman inanmış görünerek ironi yapmak kimi zaman da sessiz kalmaktır.²²⁰

Mizah yoluyla muhalefet, sadece iktidardaki siyasal güçlere karşı savaş vermek olarak algılanmamalıdır. Mizah, bir karşı duruştur. Karşı olduğu kurumlar, insanların gerçeğe ulaşmalarını engelleyerek ve daha adil bir dünyanın kurulmasına set çeken, insan doğasına aykırı her türlü kişi veya kuruluşlardır. Nerede sömürü ve uyumsuzluk varsa orada mizah da üretilir. Ama burada mizahçı muhalefet edeceği kurumları iyi analiz etmeli ve hayati yanlılara düşmemelidir. Yoksa güldüreyim derken komik bir duruma düşer ki, bir mizahçı için en trajik durum budur. Özellikle modernizm ile birlikte toplumun bütün kurumları birbirleriyle çok sıkı organik bağlar geliştirmişlerdir. Kurumların işbirliği ile ortaya çıkan eylemlerin sorumluluğunu da paylaştırmakta ve kimin “halkın yanında” olduğu olgusunu belirsizleştirmektedir. Bu yüzden mizahçılar, otoriteyi analiz etme konusunda çok dikkatli ve titiz davranmak zorundadı.

²¹⁸ Henry Bergson, **Gülme**, Çev. Yaşar Aytunç, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.126.

²¹⁹ Levent Cantek, **Alt Kültür, Popüler Direniş Yöntemleri, Mizah ve Resmi Kültür**, Birikim Dergisi, İstanbul, 1998, sa.105-106, s.126-132.

²²⁰ Özgür Umut Hoşafçı, **a.g.t.**, s.15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MİZAHIN SİYASETE İLİŞKİN TOPLUM ALGISI OLUŞTURULMASINDAKİ ROLÜ ÜZERİNE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

Bu bölümde öncelikli olarak araştırmamızı desteklemek amacıyla İstanbul'da öğrenim görmekte olan yüz üniversite öğrencisi üzerinde yapmış olduğumuz anket sonucu elde edilen verilerin sonuçları ve analizine değinilmiştir. Son olarak da elde edilen bulgular ışığında sonuç ve değerlendirmede bulunulmuştur.

III.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mizah, hayatın güldürücü yönünü ortaya çıkaran sanat türüdür. İnsanı gülmeye sevk eden resim, karikatür, konuşma ve yazı sanatıdır. Mizah eserleri sadece şaka, güldürme maksadıyla söylenip, yazılıp, çizildiği gibi belli fikirleri ifade etmek için de ortaya konulabilir. Karikatür, hikaye, roman, komedi, nükte, fıkra, hiciv, taşlama gibi şekillerde karşımıza çıkan bu eserlerin en önemli özelliği espri adı verilen can alıcı noktanın eserin ayrıntıları arasında büyük bir yetenekle gizlenmesi, tam sırası gelince de beklenmedik bir anda söylenmesidir.

Mizah gündelik yaşam içerisinde eğlendirme işlevinin yanında, daha çok bağımlı sınıfların direniş olanaklarını yansıtır. İktidar, devamlılığını sağlamaya çalıştığı toplumsal düzen için alt sınıfların rızasını almak zorundadır ve bu yüzden sık sık direnişlerle karşılaşır. Bu direniş odaklarının en can alıcı duruşlarından biri mizahtır. İktidarın varlığı ve meşruluğu, sabit ve değişmez değildir. Alt sınıflar, sürekli olarak mevcut koşullara direnirler. Popüler kültür kanallarını kullanan bağımlı sınıflar da bu direniş yollarından biri olarak mizaha başvururlar.

Siyaset ile olan ilişkisinde, mizahın siyasi iktidarları hicvetme aracı olarak, ellerinde bulundurdukları iktidarı kendilerine çıkar sağlayacak biçimde, keyfi ve geniş halk kitlelerinin aleyhine kullandıklarında bu iktidarlar bakımından bir nevi 'kamuoyu denetimi' işlevi gördüğü de söylenebilir.

Bu nedenle geçmişten günümüze kaçınılmaz olarak mizahçılar ve siyaset pek çok kez karşı karşıya gelmiştir. Toplum açısından da yine kendine has tarzıyla siyaseti eleştirme imkanı sunan mizah kimi zaman bir siyasi algı yaratma, bazı siyasi konulara dikkat çekme görevini üstlenmektedir.

Biz de yapmış olduğumuz bu anketle mizahın toplum üzerinde siyasete ilişkin yaratmış olduğu bu algıyı bir nebze de olsa gözler önüne sermek ve tezimizi destekler nitelikte olan verileri ortaya koymaya çalışacağız.

III.2. Araştırmanın Kısıtları

Anket formunu dolduran öğrenciler ad ve soyadı bilgilerinin gizli tutulacağına belirtilmiş olmasına rağmen katılım düzeyi düşüktür.

Ankete katılan öğrencilerin mizaha ve siyasete ilgilerinin düzeyleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu sebeple konuyla ilgili bilgi seviyeleri arasında da farklılıklar olmuştur.

Ankete katılan öğrenci sayıları üniversiteler arasında eşit şekilde dağılmadığından her üniversitenin kendi içinde bulunduğu sosyal ortam verilen cevaplara etkili olabilmektedir.

Ankete katılımcı olarak seçilmiş olan örneklem grubu üniversite öğrencileri ile kısıtlı olduğu için tüm yaş grupları hakkında bilgi verememektedir.

III.3. Örneklem Kitle

Araştırmanın örneklem kitle ulaşılabilirlik açısından en elverişli olduğu düşünülen üniversite öğrencileri olarak seçilmiştir. Gerek kozmopolit yapısı gerekse üniversite sayısının çokluğu nedeni ile bu üniversite öğrencileri grubunun İstanbul ili

içerisinde bulunanlar arasından seçilmesi uygun görülmüştür. Üniversitelerin ülkenin her bölgesinden insanları bünyesinde barındırması da bu seçimi destekler niteliktedir. Bu sayede daha genel bir sonuca ulaşmada da yardımcı olmaktadır.

III.4. Araştırmada Kullanılacak Olan Hipotezler

Daha önce de belirttiğimiz gibi araştırmamızın amacı mizahın, toplumun siyasete ilişkin algısının oluşmasındaki rolünü incelemek ve bu durumun gerçekleşip gerçekleşmediğini ölçmek için;

Araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmektedir;

H₁: Mizah toplumun siyasete ilişkin algılarına etki etmektedir.

III.5. Anketin Hazırlanması İle İlgili Aşamalar

Araştırma konusu kapsamında geniş bir literatür taraması yapılarak konuyu en iyi bir biçimde ortaya koyacak ölçekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen ölçekler Türkçe'ye çevrilerek uyarlama yöntemiyle anket formu hazırlanmıştır. Soruların ölçülmesinde 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek;

- (1) Kesinlikle Katılmıyorum
- (2) Katılmıyorum
- (3) Fikrim Yok
- (4) Katılıyorum
- (5) Kesinlikle Katılıyorum, yargılarından oluşmaktadır.

Anket formunun sayı, tasarım ve uygulama yönüyle genel kabul gören ilkelere ve formata uygun olmasına özenle dikkat edilmiştir.

III.5.1. Anket Ölçeklerinin Oluşturulması

Bu çalışmanın amacı; bireylerin mizahla olan ilişkilerinin siyasete ilişkin düşünceleri ve algılarının oluşumu üzerine etkilerini araştırmaktır. Çalışmanın amacı incelendiğinde konunun, bireylerin mizahla olan ilişkisinin boyutları, günümüz siyaseti ile ilgili algısı ve bu algının oluşumunda mizahın ne yönde etki ettiği olmak üzere üç

bileşenden oluşturduğu görülmektedir. Anket soruları hazırlanırken de özellikle bu üç bileşenin ölçülmesine özen gösterilmiştir.

Bireylerin mizahla olan ilişkilerini değerlendirmek için 10, siyasete ilişkin algıları hakkında bilgi sahibi olmak için 10 ve mizahın bu algılara etkisi hakkındaki değerlendirmelerini almak için 10 soru olmak üzere toplam 30 soruluk bir ölçek kullanılmıştır.

III.5.2. Anket Formunun Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar

Anket formunun tasarımının geri dönüş oranı açısından önemli olduğu bilinmektedir. Bu sebeple anket formu hazırlanırken literatürde belirtilen hususlara dikkat edilmeye özen gösterilmiştir. Anketin üst kısmında kurum adı ve logosu, giriş kısmında çalışmanın içeriği, bilimsel ve sosyal amacı, faydası ve elde edilecek verilerin gizli tutulacağına dair kısa bir açıklama yapılmıştır. Bu metnin altına çalışmayı yürüten kişinin adı-soyadı, unvanı, kurum ve iletişim bilgileri eklenmiştir.

Anket soruları kapalı uçlu hazırlanarak, hem soruların cevapsız bırakılmasının hem de aşırı zaman yüküne neden olmasının önüne geçilmesi hedeflenilmiştir. Anket sorularının sıkıcı olmaktan kurtarılması, kolay ve anlaşılabilir olması için basit ve kısa cümlelerden oluşmasına dikkat edilmiştir.

III.6. Veri Toplama Aşaması

Alan araştırmasının amacı, örneklem kitleye sorular sormak yoluyla analiz edilebilecek, mukayeseler yapılabilecek ve yorumlar getirebilecek bulgulara ulaşmaktır. Anket sosyal bilimlerde en yaygın olarak kullanılan veri toplama yöntemlerinden birisidir. Anketler, örneklem grubuna e-posta yoluyla dağıtılmış ve toplanılmıştır.

Anketin uygulanmasında daha önceden tespit edilmiş öğrencilerle yine elektronik posta yoluyla iletişim kurularak yapılacak çalışmanın amacı ve kapsamı ile ilgili bir ön bilgi verilmiştir.

III.7. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

III.7.1. Araştırmaya Katılan Öğrenciler Hakkında Genel Bilgiler

Analize Bahçeşehir, Beykent, Bilgi, Boğaziçi, Haliç, Işık, İstanbul, İstanbul Teknik, Maltepe, Marmara, Yeditepe ve Yıldız Üniversitesinden toplam 100 öğrenci katılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin yaşlarına göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yaşlara göre öğrencilerin dağılımı		
Yaş grupları	Sıklık dağılımı	Yüzdeler oranı
18	2	2,0
19	2	2,0
20	34	34,0
21	44	44,0
22	7	7,0
23	2	2,0
24	4	4,0
25	2	2,0
29	2	2,0
30	1	1,0
Toplam	100	100,0

III.7.2. Katılımcıların Mizahla Olan İlişkilerine Dair Soruların Analizleri

Bu bölümde sorulan sorular örneklem kitlesini oluşturan bireylerin mizaha kendisine ilişkin düşüncelerini analiz etmek amacıyla yerine getirmektedir.

İlk olarak katılımcılara “ mizah günlük hayatın gerekli bir unsurudur” sorusu yöneltilmiş ve bunu sonucunda bireylerin tamamı bu görüşe katıldıklarını beyan etmişlerdir.

Katılımcıların bu soruya tamamen katılması toplumun mizaha bakışını geçmişteki gibi sadece gülmek amacıyla ortaya konan bir olgu olarak değil hayatın gereksinimleri arasında önemli yere sahip bir olgu olduğunu göstermektedir.

Tablo.1.1.

		Mizah günlük hayatın gerekli bir unsurudur		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILYORUM	15	15,0	15,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	85	85,0	85,0
	Toplam	100	100,0	100,0

Mizahın sadece güzel zaman geçirmemizi ve eğlenmemizi sağlayıp sağlamadığı sorusuna katılımcıların %98'lik kısmı katılmadığını belirtirken %2'lik kısım ise kararsız kalmışlardır. Bu soruya verilen cevapların neredeyse tamamının katılmıyorum yönünde olması mizaha artık sadece eğlence gözüyle bakılmadığını toplumun düşüncelerine ve alışkanlıklarına da tesir ettiğini göstermektedir. Bu düşünceler arasında tabii ki de siyasete ilişkin olanları da bulunmaktadır.

Tablo.1.2.

		Mizah sadece güzel zaman geçirmemizi ve eğlenmemizi sağlamaktadır		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	26	26,0	26,0
	KATILMIYORUM	72	72,0	72,0
	KARARSIZIM	2	2,0	2,0
Toplam		100	100,0	100,0

“Mizah toplumun hoşgörü düzeyini yükseltmektedir” sorusuna %99'luk bir oranla katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu değerlendirme sonucu olarak mizahın toplum üzerinde psikolojik bir etkisi olduğu görülmekte ve bu etki hoşgörü gibi çok gerekli bir konuda kendini göstermektedir. Bu hoşgörü elbette toplumun siyasete ilişkin görüşlerinde de kendini gösterecektir. Karşıt görüşlü kişileri de dinleyebilmelerini ve bireylerin düşüncelerini özgürce dile getirebilmelerini sağlayacak ortamın oluşmasında büyük bir rol oynamaktadır. Bu hoşgörü ortamında bireylerin siyasete ilişkin algılar daha demokratik olması da kaçınılmazdır.

Tablo.1.3.

		Mizah toplumun hoşgörü düzeyini yükseltmektedir		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılımı	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KATILYORUM	34	34,0	34,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	65	65,0	65,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Mizah toplumun farkındalık düzeyini etkiler” sorusuna katılımcılar %98 oranında katıldığını belirtirken katılmayan ve kararsız kalan kısım ise toplam %2'lik oran göstermektedir. Bu sonuçla önceden de belirtmiş olduğumuz mizahın direkt olarak yönlendirme değil de daha çok anlık bir şok etkisi yaratarak insanları o konu üzerinde düşünmeye sevk ettiği söylenebilir.

Tablo.1.4.

		Mizah toplumun farkındalık düzeyini etkiler		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILYORUM	35	35,0	35,0
	KESİNLİKLE	63	63,0	63,0
	KATILYORUM	63	63,0	63,0
Toplam		100	100,0	100,0

Katılımcıların, mizahın eleştirdiği kadar eleştiriye açık olması gerektiğine dair görüşleri %99 katıldıkları yönündedir. Burada da yine mizahın hoşgörü unsuru ön plana çıkmaktadır ancak bu sefer insanlar üzerinde değil de kendisinin bu konumda olması beklenmekte olduğu söylenebilir.

Tablo.1.5.

		Mizah eleştirdiği kadar eleştiriye de açık olmak zorundadır		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KATILYORUM	15	15,0	15,0
	KESİNLİKLE	84	84,0	84,0
	KATILYORUM	84	84,0	84,0
Toplam		100	100,0	100,0

“Günümüz mizah anlayışı Batı kültürüne dayanmaktadır” sorusuna katılımcılar %80’lik bir oranla katılırken %5’i katılmamakta ve %15’i de kararsız kalmaktadır. Bu soruda verilen cevapların kararsız kalan kısmı Türk mizah kültürünü iyi bilmedikleri

nedeniyle bu cevabı seçmiş katılanlar ise daha çok karikatür odaklı mizah takipçisi oldukları nedeniyle bu kaniya varmıştır diyebiliriz.

Tablo.1.6.

Günümüz mizah anlayışı Batı kültürüne dayanmaktadır				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE	1	1,0	1,0
	KATILMIYORUM	4	4,0	4,0
	KATILMIYORUM	15	15,0	15,0
	KARARSIZIM	58	58,0	58,0
	KATILYORUM	22	22,0	22,0
	KESİNLİKLE			
	KATILYORUM			
Toplam		100	100,0	100,0

Katılımcıların “en objektif eleştirileri mizah ortaya koymaktadır” sorusuna verdiği cevaplar %92 katıldığı yönde, %4'lük kısım katılmazken yine %4'lük kısım ise kararsız kalmıştır. Bu sonuçla birlikte toplum üzerinde mizahın, diğer eleştiri kaynaklarına göre daha özgür ve tarafsız olduklarına olan inancı görülmektedir. Günümüz basın organları veya tv programlarına bakılacak olursa bu görüşe katılmamak elde değildir. En sivri ve cesur eleştirileri görebileceğimiz yer yine mizah unsurlarıdır. Mizahın bu denli cesur ve sivri eleştiriler yapabilmesi bireylerin üzerinde kuşkusuz etki yaratacaktır. Belirli bir siyasi görüşü bulunan kişiler bile olaylara değişik bir açıdan da bakabilme şansını yakalayabilmektedirler.

Tablo.1.7.

En objektif eleştirileri mizah ortaya koymaktadır				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	4	4,0	4,0
	KARARSIZIM	4	4,0	4,0
	KATILIYORUM	57	57,0	57,0
	KESİNLİKLE	35	35,0	35,0
	KATILIYORUM	35	35,0	35,0
Toplam		100	100,0	100,0

Katılımcıların %98'lik bölümü mizah türleri içerisinde en etkili olan türün karikatür olduğunu belirtirken %1'lik kısım buna katılmamaktadır. Bu sorunun değerlendirmesinde ortaya çıkan sonuç katılımcıların mizahı daha çok mizah dergileri yoluyla talep etmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak çekilen film, oynanan tiyatro ve yazılan mizahi eserlerin halka ulaşması dergilere göre daha zor olması bu sonucu haklı çıkarmaktadır.

Tablo.1.8.

Mizah türleri içerisinde en etkili olan karikatürdür				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILIYORUM	14	14,0	14,0
	KESİNLİKLE	84	84,0	84,0
	KATILIYORUM	84	84,0	84,0
Toplam		100	100,0	100,0

“Mizah her zaman halka en çok hitap eden eleştiri biçimi olmuştur” sorusuna katılımcıların %94’ü katılırken %2’lik kısım katılmamış ve %4’lük kısım ise kararsız kalmıştır. Bu durum da yine halkın diğer eleştiri çeşitlerini anlamak için gerekli alt yapıya genel itibariyle sahip olmadığından kaynaklanmaktadır. Mizah en anlaşılır biçimde kendini ifade edebilen eleştiri türü olarak kendini gösterir. Bu şekilde anlaşılabilir bir eleştiri unsuru da elbette ki toplumun algıları üzerinde etkili olacaktır.

Tablo.1.9.

		Mizah her zaman halka en çok hitap eden eleştiri biçimi olmuştur		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	2	2,0	2,0
	KARARSIZIM	4	4,0	4,0
	KATILIYORUM	34	34,0	34,0
	KESİNLİKLE	60	60,0	60,0
	KATILIYORUM			
Toplam		100	100,0	100,0

Katılımcıların %93’üne göre mizah toplumun direniş olanaklarını yansıtmaktadır, geriye kalan %7’lik kısım ise kararsız kalmıştır. Bu durum toplum içerisinde siyasete karşı yapılan muhalefetin kanunlarla engellendiği alanların dışında yepyeni bir alan yaratarak insanların kendilerini ifade etmelerine ve karşı durma reflekslerine bir fırsat yaratmaktadır.

Tablo.1.10.

		Mizah toplumun direniş olanaklarını yansıtmaktadır		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KARARSIZIM	7	7,0	7,0
	KATILİYORUM	24	24,0	24,0
	KESİNLİKLE KATILİYORUM	69	69,0	69,0
	Toplam	100	100,0	100,0

III.7.3. Katılımcıların Siyasetle Olan İlişkileri Konusunda Sorulan Soruların Analizi

Analizlerimizin ikinci kısmı olarak katılımcıların siyasetle ve günümüz politikaları ile ilgili görüşlerini ölçeceğiz.

“Siyaset, yöneticilerin ülkenin sorunlarını görüp bu sorunlara çareler üretmek ve uygulamak, toplumsal faydanın en üst seviyede tutulmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği davranışlardır” sorusuna katılımcılarımızın %77’si katılma eğilimi gösterirken %19’u katılmadığını, geriye kalan %4’ü ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçla toplumun siyasete çoğunlukla doğru anlamda bakış açısına sahip olduğu ancak azımsanamayacak kesimin de yine farklı amaçlar için kullanılan bir platform olarak kullanıldığı görüşüne sahip oldukları görülmektedir. Mizahın da yine bu konuda yapmış olduğu eleştiriler ve özellikle çıkan karikatürler, bireylerin siyasetin olması gerekenin dışında amaçlar içinde kullanıldığını düşünmesinde etkili olmaktadır.

Tablo.2.1.

Siyaset, yöneticilerin ülkenin sorunlarını görüp bu sorunlara çareler üretmek ve uygulamak, toplumsal faydanın en üst seviyede tutulmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği davranışlardır				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	4	4,0	4,0
	KATILMIYORUM	15	15,0	15,0
	KARARSIZIM	4	4,0	4,0
	KATILYORUM	75	75,0	75,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	2	2,0	2,0
	Toplam	100	100,0	100,0

Katılımcıların %99'u siyasetin çok geniş çerçeveye sahip bir çatışma alanı olduğunu belirtmiştir. Aslında günümüz siyasi ortamında bu sonucun ortaya çıkması çok doğaldır. Sürekli birbiriyle tartışma halinde olan siyasiler toplum üzerinde de bu kanının oluşmasına yol açmaktadırlar. Ancak bu karşılıklı çatışmanın politikalar üzerinden mi yoksa kişisel meseleler, bireyler üzerinden ve çıkar amacı güden çatışmalar mı olduğu sorusu kişiden kişiye değişmektedir. Doğru olan çatışmanın ise tabii ki de ülkeye faydalı olacak konular üzerinde fikir çatışması olduğu bir gerçektir. Mizah da yine bu noktada bireyleri kendi üslubuyla bilgilendirip siyaset üzerine düşünmeye sevk etmektedirler. Mizah kadar açık şekilde bunu yapan başka bir unsur ise ne yazık ki görülmemektedir.

Tablo.2.2.

		Siyaset çok geniş çerçeveye sahip bir çatışma alanıdır		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILYORUM	38	38,0	38,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	61	61,0	61,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Siyaset sadece yönetici kesimin elinde olan bir olgudur” sorusuna katılımcıların %74’ü katılmazken %24’ü katıldığını, %2’si ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu soruda sorulmak istenen siyasetin halkın da içerisinde bulunduğu karşılıklı bir olgu olup olmadığıdır. Sonuç olarak da genel görüş siyasetin sadece yöneticiler tarafından idare edilen bir platform olduğu yönündedir. Mizah da toplumun bir parçası olduğundan ve en doğal hakkı olan ifade özgürlüğü hakkını kullanarak siyasetin içerisinde bulunmakta ve toplumu da bu şekilde ilgi olmaya teşvik etmektedir.

Tablo.2.3.

		Siyaset sadece yönetici kesimin tekelinde olan bir olgudur		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	44	44,0	44,0
	KATILMIYORUM	30	30,0	30,0
	KARARSIZIM	2	2,0	2,0
	KATILYORUM	14	14,0	14,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	10	10,0	10,0
	Toplam	100	100,0	100,0

Türk toplumunun günümüzde apolitik bir hale geldiğinin araştırıldığı sorumuzda katılımcılar %91 oranında bu fikre katılırken %4’ü katılmamış %2’si de kararsız kalmıştır. Bu sonuç geçmiş dönemde yaşanan 68 öğrenci olayları, 12 Eylül darbesi

vb. dönemlerde halkın genel olarak politika ile ilgili olduğunun bilinmesi üzerine günümüz toplumu ve gençliğinin popüler kültür etkisi altında kalarak politika ile ilgilenmediği sonucunu destekler niteliktedir. Toplumun günlük yaşantısına bakılacak olduğunda da bu gerçek gözler önüne serilmektedir. Bu durumun oluşmasına karşılık toplumu eğlendirme işlevinin yanı sıra politikayla da ilgilenmeye davet eder nitelikte bir duruş sergilemektedir. Örneğin siyasi bir karikatürü okuyan birey eğlenmesinin yanı sıra “ acaba konunun aslı ne şekilde ?” sorusunu kendisine sormakta ve konunun üzerine düşmektedir.

Tablo.2.4.

Türk toplumu günümüzde eskiye oranla apolitik duruma gelmiştir				
		Yüzelik		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE	2	2,0	2,0
	KATILMIYORUM	2	2,0	2,0
	KATILMIYORUM	5	5,0	5,0
	KARARSIZIM	43	43,0	43,0
	KATILYORUM	48	48,0	48,0
	KESİNLİKLE	48	48,0	48,0
	KATILYORUM	48	48,0	48,0
Toplam		100	100,0	100,0

“Türkiye’de yapılan siyaset tamamen toplumun yararınadır” sorusuna katılımcılar %96 oranında katılmazken %3’ü katıldığını belirtmiştir. Bu verilerden çıkarılacak sonuç toplumun günümüz siyasetine güvensizliğini gözler önüne sermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi siyasetin çıkar amacı güden bir yönde olduğunun da toplum tarafından düşünüldüğünün göstergesidir. Böyle bir görüş kendisini mizahta da gözler önüne sermektedir. Aksi halde geçmiş dönemlerde olduğu gibi doğru yapılan siyasetler karşısında mizah da destek niteliğinde bir duruş sergilerdi.

Tablo.2.5.

		Türkiye’de yapılan siyaset tamamen toplum yararındır		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	56	56,0	56,0
	KATILMIYORUM	40	40,0	40,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILIYORUM	2	2,0	2,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	1	1,0	1,0
	Toplam	100	100,0	100,0

Günümüzde siyasetin seçilmişlerden çok atanmışların yönetiminde olduğunu düşünen katılımcıların oranı %75 iken katılmayanlar %20 ve kararsızlar %5 oranındadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında mizahın olası rolü ise yapmış olduğu eleştirilerin görevde olan veya daha önce görev almış bakanların içinde bulunduğu yanlış davranış ve tutumları çokça eleştirmesi ile ilişkilendirilebilir.

Tablo.2.6.

		Günümüzde siyaset seçilmişlerden çok atanmışların yönetimindedir		
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	4	4,0	4,0
	KATILMIYORUM	16	16,0	16,0
	KARARSIZIM	5	5,0	5,0
	KATILIYORUM	52	52,0	52,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	23	23,0	23,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Günümüzde siyasi partilerin ürettiği politikalar sahip oldukları ideolojiden değil çıkarlarından kaynaklanmaktadır” sorusuna katılımcıların tamamı katıldığını belirtmiştir. Soruya verilen cevapların bu yönde çıkması aslında şaşırtıcı değildir. Çünkü günümüzde sabit bir çizgide ideolojilerini savunan siyasi partilerden çok temel düşünceleri yanında diğer ideolojilerden de çeşitli kısımları bünyesinde barındıran bir yapıya bürünen partiler mevcuttur. Bu da tamamen oy kaygısı sonucu ortaya çıkmaktadır. Mizah da yine bu konu üzerine çokça eleştiride bulunmaktadır. Özellikle iktidarın kendisine çıkar sağlayan politikalarını cesurca gözler önüne sermesi mizahın bu konuda çok etkili olması sonucunu doğurmaktadır.

Tablo.2.7.

		Günümüzde siyasi partilerin ürettiği politikalar sahip oldukları ideolojiden değil çıkarlarından kaynaklanmaktadır		
		Sıklık dağılımı	Yüzdeler dağılımı	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILYORUM	18	18,0	18,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	82	82,0	82,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Türkiye’de seçkinler batıcı, halk katlarının önemli bir kısmı ise dini içerikli yerlici bir ideolojiye sahiptir” sorusuna katılımcılarımızın %91’i katıldığını %6’sı katılmadığını geriye kalanı ise kararsız olduğunu belirtmişlerdir. Sonuçlar aslında Türkiye’de yapılan seçim sonuçlarıyla da paralellik göstermekte ve bu tip ideoloji güden partilere daha çok oy almaktadır.

Tablo.2.8.

Türkiye’de seçkinler genelde batıcı, halk katlarının önemli bir kısmı ise dini içerikli yerlici bir ideolojiye sahiptir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	2	2,0	2,0
	KATILMIYORUM	4	4,0	4,0
	KARARSIZIM	3	3,0	3,0
	KATILIYORUM	37	37,0	37,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	54	54,0	54,0
	Toplam	100	100,0	100,0

Katılımcılarımızın “Günümüzde yapılan siyaset büyük ölçüde dış devletlerin yönlendirmesi sonucu şekillenmektedir” sorusuna %98 oranında katıldığını , %2 oranında ise katılmadığını görmekteyiz. Bu durum toplum üzerinde oluşan genel bir kanı ile ifade edilebilir. Sözgelimi “bizi Amerika yönetiyor” görüşü taraflı tarafsız tüm toplumun duyduğu ve çoğu zaman da inandığı bir görüştür. Son zamanlarda Suriye ile yaşanan sorunların ve Orta Doğuda gelişmekten olan atmosfer içerisinde Türkiye’nin izlediği politikalar sonucunda toplum artık iyiden iyiye bu konu üzerinde olan inancını artırmıştır. Mizah da bu konu üzerine çokça eleştiride bulunmuştur. Geçmişte pek çok kez siyasilerin Amerika’nın elinde kukla şeklinde resmedildiği veya buna benzer pek çok şekilde etki altında tutulduğunu gözler önüne seren eserler vermiştir. Mizahı takip eden kesiminde bu şekilde düşünmesi muhakkaktır.

Tablo.2.9.

Günümüzde yapılan siyaset büyük oranda dış devletlerin yönlendirmesi sonucu şekillenmektedir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	2	2,0	2,0
	KATILIYORUM	47	47,0	47,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	51	51,0	51,0
	Toplam	100	100,0	100,0

Katılımcılarımızın %93'üne göre Türkiye'nin bugünkü iç ve dış politikaları doğru ve yerinde değil iken %4'ü bu görüşe yerinde olduğunu belirtmiş %3'ü de kararsız kalmıştır. Bu oranda cevapların verilmesinde hiç kuşku yoktur ki önceki soruda ortaya koymuş olduğumuz genel kamu ve siyasi muhalefetin de eleştirileri etkili olmaktadır. Ayrıca buradan çıkaracağımız sonuç da yine toplumun yapılan politikalardan memnun olmadığı yönündedir. Muhalefetin yapmış olduğu eleştiriler gibi olmasa da mizah da yine yanlış olan politikaları ağır dille eleştirmesini bilmiş ve her alanda bunu söylemekten çekinmemiştir. Karikatür dergileri sayfalarında çokça bu konulara yer vermiş, tiyatro oyunları ve sinema filmlerinde de mizahi üslupla eleştirilmiştir. Bu eleştiriler de sonuç vermiş ve toplumun bu şekilde düşünmesine yol açmıştır.

Tablo.2.10.

Türkiye'nin günümüzdeki iç ve dış politikaları doğru ve yerindedir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE	38	38,0	38,0
	KATILMIYORUM	55	55,0	55,0
	KATILMIYORUM	3	3,0	3,0
	KARARSIZIM	2	2,0	2,0
	KATILYORUM	2	2,0	2,0
	KESİNLİKLE	2	2,0	2,0
	KATILYORUM	2	2,0	2,0
Toplam		100	100,0	100,0

Bu soru ile analizlerimizin ikinci bölümünü tamamlamış oluyoruz. Şimdi de analizlerimizin üçüncü bölümü olan “mizahın, katılımcıların siyasete ilişkin algılarına olan etkileri” ile ilgili sorulara verdiği cevapları inceleyeceğiz.

III.7.4. Katılımcıların Mizahın Siyasete İlişkin Algıları Üzerine Etkileri İle İlgili Sorulan Soruların Analizi

Üçüncü bölümün ilk sorusunda katılımcılarımız “ mizah günümüzde eskiye oranla siyasetle daha fazla ilgilidir” sorusuna %74 oranında katılırken %25 katılmadığını belirtmiş %1'i ise kararsız kaldığını belirtmiştir. Bu sorunun analizi yapılırken öncelikle göz önüne alınacak konu katılımcıların genç sayılabilecek yaşta olmaları ve bu sebeple eskiden mizahın siyasetle ne kadar ilgili olduğu konusunda tüm katılımcıların eşit bilgiye sahip

olmamalarıdır. Ancak yinede günümüzde basın özgürlüğü konusunda eskiye oranla daha rahat bir ortam olduğu için önceki dönemlere oranla günümüz Türkiye’inde mizah eskiye oranla daha fazla siyaseti eleştirebilmektedir sonucuna varılabilir.

Tablo.3.1.

Mizah günümüzde eskiye oranla siyasete daha fazla ilgilidir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	6	6,0	6,0
	KATILMIYORUM	19	19,0	19,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILIYORUM	54	54,0	54,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	20	20,0	20,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Mizah toplumun siyasi olaylar karşısında gösterdikleri tepkilere etki etmektedir” sorusuna katılımcıların %97’si katılırken %2’si katılmadığını belirtmiştir. Mizah dergilerinde çizilen karikatürler yada siyasi konuları işleyen filmler bu konuda etkili mizah unsurları sayılabilir. Çünkü en çok takip edilen ve etkileme gücü olan mizah unsurlarını içermektedirler. Görselliğin önde olduğu bu mizah unsurlarının verdiği mesajlar elbette ki toplum üzerinde etki yaratacaktır.

Tablo.3.2.

Mizah toplumun siyasi olaylar karşısında gösterdikleri tepkilere etki etmektedir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	2	2,0	2,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILIYORUM	54	54,0	54,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	43	43,0	43,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Mizaha uygulanan sansür iktidarı eleştirmesinden kaynaklanmaktadır” sorusuna katılımcıların %99’u katıldığını belirtmişlerdir. Katılmayanların oranı ise %1’dir. Bu sorunun sonuçlarının bu denli yüksek oranlı çıkmasının nedeni muhalefete ilişkin

yapılan eleştirilere karşı neredeyse hiç tepki konulmamasıdır. Ancak ne zaman iktidara karşı bir eleştiri niteliği taşıyan ürün ortaya konursa, o mizahi unsura karşı çokça dava açıldığını veya yaptırım uygulandığını hatta yıldırma politikaları güdüldüğünü görmekteyiz. Bu durum yapılmak istenenin aksine mizahı sınırlayamamış aksine daha fazla taraftar toplamasına yol açmıştır. Mizah ya bundan cesaretle eleştirme yolundan vazgeçmemiş ve toplumun siyasete ilişkin bakışını etkilemeye devam etmiştir.

Tablo.3.3.

Mizaha uygulanan sansür iktidarı eleştirmesinden kaynaklanmaktadır				
		Sıklık dağılımı	Yüzdelerik dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KATILYORUM	25	25,0	25,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	74	74,0	74,0
Toplam		100	100,0	100,0

Katılımcıların %23'üne göre mizahın siyasi tavrı toplumu yönlendirme amacı gütmekteyken buna karşı çıkanların oranı %74'tür. Katılımcıların %3'ü ise kararsız kalmıştır. Bu sonuçlar daha çok mizahın vermiş olduğu mesajı alma ve o konu üzerinde düşünme yolunu seçen kişiler ile direkt olarak verdiği mesajı bir yönlendirme olarak algılayan kişiler arasında dağılım göstermiştir denebilir. Çünkü mizah toplum üzerinde yönlendirme yaparak etki etmeyi amaçlamaz sadece yaşanan olayları gözler önüne sererek insanların o konu hakkında düşünüp bir tutum sergilemesine vesile olur. Ancak iki şekilde de düşünülecek olursa sonuç olarak ister doğrudan isterse dolaylı yoldan olsun bir etkisi söz konusudur.

Tablo.3.4.

		Mizahın siyasi tavrı toplumu yönlendirme amacı gütmektedir		
			Yüzdeler	
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	15	15,0	15,0
	KATILMIYORUM	59	59,0	59,0
	KARARSIZIM	3	3,0	3,0
	KATILIYORUM	16	16,0	16,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	7	7,0	7,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Mizah günümüzde iktidara muhalif bir tavır sergilemektedir” sorusuna katılımcılar %99'luk bir oranla katılırken sadece %1'i katılmadığını belirtmiştir. Sonuçların mizahın iktidara muhalif tavır sergilediği yönünde çıkması ortaya konan ürünlerden ve mizahın kendi yapısında bulundurduğu muhalif tavırdan kaynaklıdır. Bu durum ise gayet tabii doğal ve hatta olması gereken durumdur ve sonuçta mizahı takip eden bireylerinde daha muhalif bir tavır takınması kaçınılmazdır.

Tablo.3.5.

		Mizah günümüzde iktidara muhalif tavır sergilemektedir		
			Yüzdeler	
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KATILIYORUM	39	39,0	39,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	60	60,0	60,0
Toplam		100	100,0	100,0

“Mizah günümüzde iktidar yanlısı tavır sergilemektedir” sorusuna ise katılımcıların %99’u katılmadığını belirtmişlerdir. Bu sorudan elde ettiğimiz sonuçlar da yine önceki soruda kendini gösteren sebeplerle ortaya çıkmıştır.

Tablo.3.6.

		Mizah günümüzde iktidar yanlısı tavır sergilemektedir		
		Sıklık dağılımı	Yüzdeler dağılımı	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	76	76,0	76,0
	KATILMIYORUM	23	23,0	23,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
Toplam		100	100,0	100,0

Katılımcıların tamamı mizah dergilerinin günlük basında gösterilmeyen haberleri gösterebildiğini belirterek hemfikir olmuşlardır. Bu durum aslen mizah dergilerinin yazılı ve görsel basına oranla daha cesur olduğundan kaynaklanmaktadır. Çok az sayıda gazete ve tv programı hariç hiçbir basın organı mizah dergileri kadar açık bir dille olayları göstermemekte ve eleştirmemektedir. Basının bu çekingenliği ise toplumun birçok olaydan haberdar olamamasına veya olayların yeteri kadar göz önünde bulunmamasına yol açmaktadır. Haftalık mizah dergilerinin genellikle kapak ve ilk iki bazen de üçüncü sayfalarında yer verdiği gündem ile ilgili karikatür ve düz yazılar içeriğinde pek çok eleştirel ürünler barındırmaktadır.

Tablo.3.7.

Mizah dergileri, basında gösterilemeyen siyasi olayları gösterebilmektedir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen	KATILİYORUM	48	48,0	48,0
cevaplar	KESİNLİKLE			
	KATILİYORUM	52	52,0	52,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Siyasetle olan ilişkisi mizah yayınlarının tercih edilmesinde belirleyicidir” sorusuna katılımcıların %92’si katıldığını, %7’si ise katılmadığını belirtmişlerdir. Mizah yayınlarının günümüzde sadece gülmek ve eğlenmek amacıyla değil toplumu gündem hakkında da düşünmeye teşvik ettiğini önceki bölümlerde belirtmiştik. Toplum da yine güzel zaman geçirme ve eğlenme ihtiyacının dışında açıkça yapılan eleştirileri de görebilmek, olaylara bir de başka açıdan bakan görüşleri takip edebilmek adına mizah yayınlarını takip etmektedirler.

Tablo.3.8.

Siyasetle olan ilişkisi mizah yayınların tercih edilmesinde belirleyicidir				
		Yüzdeler		
		Sıklık dağılımı	dağılım	Geçerli yüzde
Verilen	KESİNLİKLE			
cevaplar	KATILMIYORUM	1	1,0	1,0
	KATILMIYORUM	6	6,0	6,0
	KARARSIZIM	1	1,0	1,0
	KATILİYORUM	73	73,0	73,0
	KESİNLİKLE			
	KATILİYORUM	19	19,0	19,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Mizah iktidara muhalif olan insanların sayısının artmasına neden olmaktadır” sorusuna katılımcıların tamamı katıldıklarını belirterek hemfikir olmuşlardır. Bu sonuç

mizahın toplumu düşünmeye sevk etmek üzere üstlendiği görevi yerine getirebildiğini bizlere göstermektedir. Ancak toplumun bu düşünme sonucu iktidar yanlısı değil de muhalif bir tavır alması mizahın insanları yönlendirmesi sonucu değil basının yayınlamaya çekindiği olayları da gösterebildiği içindir. Toplum iktidarın olumsuz politika ve davranışlarını gördükçe kendilerini daha muhalif bir tavır içerisinde bulmaktadırlar.

Tablo.3.9.

Mizah iktidara muhalif olan insanların sayısının artmasına neden olmaktadır				
		Sıklık dağılımı	Yüzdelerik dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KATILYORUM	59	59,0	59,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	41	41,0	41,0
	Toplam	100	100,0	100,0

“Siyasi içerikli mizah eserleri siyasete ilişkin düşüncelerime etki etmektedir” sorusuna katılımcıların %76’sı katılırken %22’si katılmadığını belirtmiş %2’si ise kararsız kalmışlardır. Bu durum da yine belirttiğimiz gibi mizahın , basının geneline oranla daha cesur olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak sadece mizah yoluyla siyasi düşüncelerine karar verme gibi bir durum söz konusu değildir. Toplum tabî ki de kendi izlenimleri ve düşünceleri doğrultusunda karar vermektedir. Mizah burada insanların farklı görüşleri de görebilme imkanlarını arttıran, günlük hayatın yoğunluğu içerisinde uyuşmuş vaziyette bulunan bireyleri şok etkisiyle kendilerini bu konulara yönlendiren bir uyarıcı vazifesi üstlenmiştir. Ayrıca toplum gülme yoluyla bu tür eleştirileri daha kolayca hafızasında tutabilmektedir.

Tablo.3.10.

Siyasi içerikli mizah eserleri siyasete ilişkin düşüncelerime etki etmektedir				
		Sıklık dağılımı	Yüzdelerik dağılım	Geçerli yüzde
Verilen cevaplar	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	5	5,0	5,0
	KATILMIYORUM	17	17,0	17,0
	KARARSIZIM	2	2,0	2,0
	KATILIYORUM	47	47,0	47,0
	KESİNLİKLE KATILIYORUM	29	29,0	29,0
	Toplam	100	100,0	100,0

III.8. Araştırma Hipotezlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılan katılımcıların mizahla olan ilişki, ilgi ve alakalarının siyasete karşı olan algılarına etki edip etmediği araştırılmıştır. Bu araştırmanın analizi yapılırken katılımcıların anketimizde bulunan üç soru grubuna verdiği cevaplar ve bu cevapların yüzdelerik dağılımları göz önünde bulundurulmuştur. Bu üç bölüm sırasıyla katılımcıların mizahla olan ilgileri, siyasete ilişkin düşünceleri ve son olarak da mizahla siyasetin karşılıklı etkileşimini içeren bölümlerdir.

Katılımcı kitlesinin üniversitede öğrenim gören gençlerden oluşması mizahla ilgili olmaları konusunda oldukça kolaylaştırıcı etki yaratmıştır. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ve bunların yüzdeleri göz önüne alındığında mizahın günlük hayat için önemi, gerekliliği ve sadece güldürme, eğlendirme görevlerini değil eleştirme ve fikir beyan etme misyonlarını da üstlenmesi gerektiği sonucunu görmekteyiz.

İkinci ve üçüncü bölüm sorularının analizleri sonucunda ise katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda siyasetin kendi amacının dışında gelişim gösterdiği daha çok çıkar elde etme amacı güdüldüğü ve günümüzde güdülen politikalardan memnun olunmadığı görülmektedir. Mizahın da yine günümüzde iktidara muhalif bir tavır

sergilediği ve mizahı takip eden kişilerin de bu muhalif tavrın de topluma etki ettiği görülmektedir.

SONUÇ

Mizah, ortaya çıktığı tarihten bu yana öncelikli görevi olan eğlendirme, hoşça vakit geçirme, olayların tüm ciddiyetine karşın bulabildiği tüm “komik” noktaları gözler önüne serme gibi asli görevini yerine getirmesinin yanında toplum içerisinde yönetici konumunda bulunan lider, soy, tarikat, meclis, zümre, topluluk vb. pek çok kişi ve kurumu kimi zaman destek çıkma ancak çoğunlukta muhalefet ve hicvetme görevini yerine getirmiştir.

Bu anlamda mizah, yokluğunda çok büyük bir boşluğun oluşacağı bir olgudur. Çünkü insanların eleştiri yapma, bir konu hakkında korkmadan çekinmeden düşündüklerini dile getirme, devleti yönetenlere karşı durabilme ve hakkını açık yüreklilikle savunabilme konusunda her zaman bir çekinceleri olmuştur. Günümüz modern dünyasında bile ifade özgürlüğünün tam anlamıyla kullanılamaması beklide bunun en belirgin kanıtıdır.

Yazılı mizahın ön plana çıktığı dönemlere kadar olan zaman içerisinde daha çok halk kaynaklı hikayeler, fıkralar, şölenler ve Karagöz Hacivat gölge oyunu gibi geleneklerin ön planda olduğu bir tarihe sahip olan mizah matbaanın kullanımının yaygınlaşması ile tamamen başka bir şekle bürünmüştür. Artık Avrupa’da olduğu gibi karikatür, şiir ve mizahi hikayeler ön plandadır. Günümüzde de hepimizin bildiği gibi Karagöz ve Hacivat asıl görevi olan ileri derecede açık sözlülükle eleştirmek yerine artık neredeyse sadece Ramazan ayında yapılan şenlikler çerçevesinde bir eğlence şekli olarak hayatını sürdürmektedir. Geçmişte mizahı yaşatan Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Dede Korkut gibi unsurlar yerine, yakın dönemde Karagöz, Akbaba, Markopaşa, Gırgır ve günümüzde Leman, Penguen ve Uykusuz gibi önemli karikatür dergileri ön plana yerleşmiştir.

I. ve II. Meşrutiyet dönemleri sırasında daha çok yönetime karşı eleştiri odaklı olan karikatürlerimiz Kurtuluş Savaşı sırasında hem bu savaşın yanlısı hem de karşıtı olarak ikiye bölünmüş bir yapı içerisindeydi. Ancak cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal

Atatürk önderliğinde geçen yıllar süresince baskın bir şekilde, gerek yapılan inkılaplar olsun gerekse gözetilen siyasi adımları destekler nitelikte davranmıştır. Bu tavrı sayesinde toplumun ihtiyacı olan birlik ve bütünlüğe oldukça büyük desteği olmuş ayrıca da toplumun o zaman için yaşanan tüm bu siyasi olaylar karşısında adeta yönlendirici bir araç durumuna gelmiştir. İnsanlar çizilen karikatürler ışığında devlete, yapılan inkılaplara ve tüm gelişim çabalarının destekçisi olmuş ve bu gelişmeyi benimsemiştir.

Daha sonra çok partili siyasi hayata geçiş ile birlikte mizah da doğal olarak kendi içerisinde çok çeşitli bir yapıya bürünerek bir taraf tutma pozisyonuna gelmiştir. Kimi karikatür dergileri mevcut iktidarı, kimileri diğer partileri savunmuş, bazısı ise bir parti odaklı olmayıp kim olursa olsun iktidarı eleştirme misyonunu benimsemiştir.

Bu siyasi yaşam içerisinde elbette ki mizaha en büyük darbeler tek parti iktidarı dönemleri, darbe ve muhtıra dönemleri sırasında indirilmiştir. Tek başına iktidar olan her parti, iktidar olana kadar mizahı silah gibi kullanmış ancak kendi dönemi içerisinde istisnasız bir şekilde mizaha kısıtlamalar getirmiştir ve bu durum günümüzde de yine aynı şekildedir.

Böyle bir ortam içerisinde mizahın toplum üzerine etkileri de tabii ki muhalif bir şekle bürünecektir. Günümüz karikatür dergilerine baktığımız zaman iktidarı destekler nitelikte ürün ortaya koyan bir dergi görmek neredeyse imkansızdır.

Darbe ve baskı rejimleri sırasında basına uygulanan kısıtlamaları tanımayarak olayları objektif bir şekilde ortaya koymak, eleştirmek görevi mizaha düşmüştür. Seksenli yıllarda bu konuda çok büyük bir görev üstlenen Gırgır dergisi adeta toplumun tek haber alma kaynağı durumuna gelmiş, toplum yaşanan siyasi gelişmeleri bu dergiden takip eder olmuştur. Bunun sonucunda da Gırgır üst düzey satış rakamlarına ulaşarak dünya çapında bir dergi haline gelmiştir.

Günümüzde de yine iktidara muhalif basın ve yayın organlarının azlığı dikkatimizi çekmektedir. Sert şekilde eleştiri yapan gazeteciler, haberciler ve

akademisyenler bu tavırlarını devam ettirmeleri sonucu ya işlerini kaybetmiş yada toplumu etki edemez hale getirilmişlerdir. Ancak mizah yine geri adım atmayarak açılan davalara veya kapatma baskılarına rağmen açık sözlülükle ve sert bir şekilde eleştirilerine devam etmektedir. Hatta daha ileri giderek açılan davalar ile de dalga geçmeyi başarmışlardır.

Toplum içerisinde ister karikatür dergilerini takip ederek ister sinema filmleriyle yada mizahi içerik taşıyan ne kadar eser varsa bunları takip eden insanların bu durumdan etkilenmemesi elbette ki kaçınılmazdır. Sadece gülme eğlendirmenin dışında siyasete ilişkin mesaj da barındıran eserler toplumun siyasete ilişkin algısını da etkilemektedir. Çünkü etrafımızdaki Dünya sadece kendi algıladığımız değil çevremizde olup bitenlerin, bize gösterilen yada anlatılanların ve “gerçek” yada “doğru” diye nitelendirilen olguların dünyasıdır. Bizleri etkileyen bu toplumsal algılama hepimizde benimseme, kabul ve itaat etme gibi sonuçlar doğurmaktadır. Mizahın da kendi doğrularını anlatması, düşüncelerini insanlara aktarması ve toplumun belirli bir konu hakkında algısına etki etmesi mizahın kendi varlığı gibi gerçek ve yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

ABADAN Yavuz, (1959), *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Tazyik Grupları*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara.

AKANDERE Osman, (1998), *Milli Şef Dönemi*, İstanbul, , İz Yayıncılık,.

Akbaba, 5 Eylül 1927, Sayı.494.

Akbaba, 10 Temmuz 1926, Sayı.377.

Akbaba, 23 Ağustos 1926, Sayı.388.

Akbaba, 5 Ağustos 1933, Sayı.32.

Akbaba, 4 Nisan 1937, Sayı.190.

Akbaba, 1 Birinci Kanun 1928, Sayı.576.

Akbaba, 26 Kanunisanı 1928, Sayı.585.

Akbaba, 2 Ağustos 1933, Sayı.31.

Akbaba, 16 Mart 1341, Sayı.238.

Akbaba, 22 Kanunisanı 1339, Sayı.14.

Akbaba, 25 Teşrinievvel 1933, Sayı.55.

Akbaba, 1 Temmuz 1954, Sayı.120.

Akbaba, 25 Temmuz 1965.

AKÇAM Taner, (1992), *Siyasi Kültürümüzde Zulüm Ve İşkence*, İletişim Yayınları ,.

AKBIYIK Yaşar, ERASLAN Cezmi, (2004), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

AKGÜL Suat, (2001)*Dersim İsyancıları ve Seyit Rıza*, Ankara, Berikan Yayınevi.

ARAS Bülent ve diğerleri, (2009), *Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı*, SETA Yayınları VII,Ankara, Sayı.77.

ARIK Bilal, (1998), *Değişen Toplum Değişen Karikatür*, İstanbul,.

ARMAOĞLU Fahir, (2004), *20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi*, c.I,Ankara, Alkım Yayınevi.

ARSLAN Ali, (2004), *Kısr Döngü*, İstanbul, Truva Yayınları.

ATALIK Gündüz, (1967), *Atatürk'ün İktisat Görüşleri*, Türk-İş Dergisi, Ankara, , Cilt.5.

ATATÜRK Mustafa Kemal, (2006), *Nutuk*, Haz.Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

AYBARS Ergün, (1995), *İstiklal Mahkemeleri*, Cilt.I,İzmir , Doğan Kitapçılık.

AYBARS Ergün, (1975), *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevleri, Ankara.

AYDEMİR Şevket Süreyya, (1967), *İkinci Adam I*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

BAKIR Eşref, "Planlı Kalkınma Yılları", www.ebnet.sitemynet.com, 18.10.2012.

BALCIOĞLU Mustafa, (2004), " İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası" , *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

BALCIOĞLU Semih, Öngören Ferit, (1973), *50 Yılın Türk Mizah Ve Karikatürü*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BERGSON Henry, (1990), *Gülme*, Çeviren. Yaşar Aytunç, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BÖLÜGİRAY Nevzat, (1999), *28 Şubat Süreci*, Tekin Yayınevi , İstanbul.

CANTEK Levent, (1998), *Alt Kültür, Popüler Direniş Yöntemleri, Mizah ve Resmi Kültür*, Birikim Dergisi, İstanbul, Sayı.105-106.

CAVANAUGH Richard, (2002), *An Analysis Of The Relationship Between.*

CİN Barış, (2006), *Türk İnan İlişkileri (1923-1938)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Çalığısu, 1 Temmuz 1926, Sayı.7.

ÇETİNSAYA Gökhan, (1997), “ Dünden Bugüne Türk İnan İlişkileri Üzerine Bazı Notlar”, *Birikim Dergisi*, Sayı.96.

DANIŞMAN Ümit, (1984), *24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin İhracatımızda Doğurduğu Yapısal Değişmeler Üzerine Bir Araştırma*, Teşvik Uygulama Başkanlığı, Nisan, Dışişleri Bakanlığı Bülteni, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara, Sayı.1.

DUMLUPINAR Sezai, (2010), “*Türk Mizah Dergi ve Gazetelerinde Siyasi Hayata Bakış*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İstanbul.

DUVERGER Maurice, (1977), *Batının İki Yüzü*, Doğan Yayınları.

ERDEHA Kamil, (1998), *Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul, Tektin Yayınevi.

ERGİN Feridun, (1983), *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.

EROĞLU Hamza, (1982), *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul, Mili Eğitim Basımevi.

EROĞLU Cem, (2000), *Ana Tüzeye Giriş*, Ankara, İmaj Yayıncılık.

EROĞLU Hamza, (1985), “Şerefli Bir Tarih: Lozan”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, Sayı.3. <http://atam.gov.tr/serefli-bir-tarih-lozan/>, 16.10.2012.

ESMER Şükrü, (1953), *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, A.Ü.S.B.F.Y.

FENOGLİO Irene, FRANÇOİS Georgeon, (2000), *Doğuda Mizah*, Çeviri.Ali Berkay, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul.

GENCER Ali, ÖZEL İhsan, (2006), *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul, Der Yayınlar.

GHİTA Ionescu - Madriaga de Isabel, (1988), *Muhalefet*, Boğaziçi Yayıncılık.

Gırgır, 1989, Sayı.856.

Gırgır, 5. Yıl Sayısı Kapağı

GÖNLÜBOL Mehmet, SAR Cem, (1969), “1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

GÖR Hamdi Namık, (1956), *İstiklal Mucizesi*, Ege Matbaası, Ankara.

GÜRÜN Kamuran, (1993), *Ermeni Dosyası*, Ankara, Remzi Kitabevi,.

Haftalık Mecmua, 17 Ağustos 1341, Sayı.5.

HANIOĞLU Şükrü, (1992), “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt.23.

“Harf İnkılâbı”,

<http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/makaleler/harf.htm>, 14.10.2012.

Hoca Nasreddin, 22 Mart 1940 ,Sayı.2.

HOŞAFÇI Özgür Umut, (2006), *Toplumsal Muhalefet ve Mizah Dergileri: Lemah Dergisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

İNCEOĞLU Metin, (2010), *Tutum Algı İletişim*, Beyken Üniversitesi Yayınevi, İstanbul .

İNSEL Ahmet, (1995), *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları.

Karagöz, 29 Eylül 1339, Sayı.1621.

Karagöz, 22 Mart 1340, Sayı.1671.

Karagöz,22 Nisan 1341, Sayı.1784.

Karagöz, 7 Teşrinisani 1928, Sayı.56.

Karagöz, 19 Nisan 1340, Sayı.1679.

Karagöz, 23 İkinci Kanun 1929, Sayı.2176.

Karagöz, 13 Ağustos 1927, Sayı.2025.

Karikatür, 12 Kanunievvel 1936, Sayı.50.

Karikatür, 9 Kanunisani 1941, Sayı.263.

Karikatür, 25 Mayıs 1946, Sayı.547.

Karikatür, 4 Eylül 1941, Sayı.297.

KAYAM Cevahir, (1993), “Lozan Barış Konferansına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Kanununun T.B.M.M.’de Görüşülmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.9, sa.27(Temmuz-Kasım).

Kelebek, 13 Mart 1340,Sayı.49.

KEMAL Ferhat, (1991), *Mizah Ya da Yaşam*, Varlık Dergisi, İstanbul.

KEPENEK Yakup, YENTÜRK Nurhan, (2007), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

KILIÇBAY Mehmet Ali, (1992), *Doğunun Devleti Batının Cumhuriyeti*, Gece Yayınları.

KOÇAK Cemil, (1996), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi I (1938-1945)*, İstanbul, Cem Yayınevi.

KOÇAK Cemil, (2000), *Türkiye Tarihi-4; Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, İletişim Yayınları.

KOÇAK Cemil, (2004), *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, İstanbul, Milliyet Yayınları.

KONGAR Emre, (2003), *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı (cilt I)*, İstanbul, Cem Yayınevi.

KONGAR Emre, (2000), *28 Şubat ve Demokrasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KORKMAZ Zeynep, (1998), “Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi,Ankara.

KÖSE Serdar, (2010), *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, Yüksek Lisans Tez Özeti, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Tarih Anabilim Dalı Haziran.

Leman, 6 Şubat 2008.

Leman, 6 Temmuz 2006, Sayı. 2006/28.

Leman, 26 Nisan 1993, Sayı.76

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler I, (2001), Çeviri. MERAY Seha L., İstanbul, Y.K.Y. , Türk Dil Kurumu.

MARDİN Şerif, (2002), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları.

MAZICI Nurşen, (1984), *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, İstanbul, Dilmen Kitabevi.

MENEKŞE Nedim, (2005), *Kapatılışlarının 50. Yılında Köy Enstitüleri Gerçeği*, İzmir, Aday Basım.

MORAN Berna, (1994), *Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri*, Cem Yayınları.

MORREAL John, (1997), *Gülmeyi Ciddiye Almak*. Çeviren: ARSEVER Kubilay – SOYER Şenay, İstanbul İris Yayınları.

MUMCU Ahmet, “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı.5, <http://atam.gov.tr/1924-anayasasi>, 12.10.2012.

Nasreddin Hoca, 12 Eylül 1927, Sayı.8

Oral Tan, (1998), *Yaza Çize*, İris Yayınevi, İstanbul.

ÖNGÖREN Ferit, (1998), *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı Ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ÖNGÖREN Ferit, (1983), “Türk Mizahı ve Karikatürü”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İletişim, İstanbul.

ÖRENÇ Ali Fuat, (2006), *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On İki Ada* , İstanbul, Doğu Kütüphanesi.

ÖZHAN Taha, ETE Hatem, (2008), *Kürt Meselesi ,Problemler ve Çözüm Önerileri*,SETA Analiz Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı.1.

ÖZOCAK Gürkan, (2011), “Siyasi İktidarın Mizahla İmtihani:İfade Özgürlüğü ve Karikatür”, *TBB Dergisi*, ,Sayı, 287, Ayrıca Bkz. www.hurriyet.com.tr/_newsimages/867525_70x74.jpg.ve

<http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/71418/karikatur-davasinda-basbakana-kotu-haber,21.10.2012>.

Papağan, 18 Teşrinisani 1341, Sayı.93.

Penguen, 24 Şubat 2005, Sayı.127.

Sabah Gazetesi, 28 Nisan 2007.

“Saltanatın Kaldırılması”

www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/siyasi/saltanat.htm,12.10.2012.

SANDERS Barry, (2001), *Kahkahanın Zaferi*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

SCOTT J.C., (1995), *Tahakküm ve Direniş Sanatları*, Çeviri. TÜRKER Alev, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SEZER Ayten, (1994), “*Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*”,Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara.

ŞAHİN Burhan, (2008), “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, c.16, no.2.

ŞAHİN Hüseyin, (2000), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

ŞİMŞİR Bilal, (1929), *İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de Kürt Sorunu(1924-1938) Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi **Düstür**, 3. Tertip, C.1, Milliyet Matbaası, İstanbul.

ŞİMŞİR Bilal, (2005), *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Ankara, Bilgi Yayınevi, *Yeni Kalem*, Sayı.9,1 Kanunievvel 1927.

TOPUZ Hıfzı, (1997), *Başlangıçtan Bugüne Dünya Karikatürü*, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

TURGUT Nükhet, (1984), *Siyasal Muhalefet*, Birey ve Toplum Yayıncılık.

Türkiye Çalışma Grubu, (2010),“ *50. Yıldönümünde 27 Mayıs’ı Hatırla(t)mak*”, SDE, Ankara.

ULUŞAHİN Nur, (2007), “Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ya da Hukukun Siyasallaşması”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı.2.

UYAR Hakkı, (1998), “*Türkiye’de Tek Parti Dönemi’nde İktidar ve Muhalefet*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

YALÇIN Bekir Sıtkı, GÖNÜLAL İsmet, (1984), *Atatürk İnkılabı*, Ankara.

ZİSS Aver, (1984), *Estetik*, Çeviri.Yakup ŞAHAN, Der Yayınevi, İstanbul.